

VAASAN YLIOPISTO
KAUPPATIETEELLINEN TIEDEKUNTA
LASKENTATOIMEN JA RAHOITUKSEN YKSIKKÖ

Tommi Hernesniemi

**TILINTARKASTAJAN VAIHTUMISEN VAIKUTUS UUDEN TILINTARKAS-
TAJAN ASIAKKAAN HYVÄKSYNTÄÄN**

Laskentatoimen ja rahoituksen
Pro gradu -tutkielma

Laskentatoimen ja tilintarkastuksen
maisteriohjelma

VAASA 2013

SISÄLLYSLUETTELO	sivu
1. JOHDANTO	7
1.1. Aiheen taustaa	7
1.2. Tutkielman tavoite ja tutkimusongelma	9
1.3. Tutkielman rakenne	10
1.4. Keskeiset termit	11
2. TILINTARKASTAJAN VAIHTUMINEN	13
2.1. Vaihtuminen yleisesti	13
2.1.1. Tilintarkastajan vaihtumisen syitä	14
2.1.2. Seurauksia tilintarkastajan vaihtumisesta	23
2.2. Tilintarkastajan erottaminen	25
2.3. Tilintarkastajan eroaminen	28
3. TILINTARKASTAJAN VALINTA JA ASIAKKAAN HYVÄKSYMINEEN	31
3.1. Yleistä	31
3.2. Tilintarkastajan valinta asiakkaan näkökulmasta	34
3.3. Asiakkaan hyväksymisprosessi	40
3.3.1. Hyväksymisprosessin vaiheet	40
3.3.2. Hyväksymisprosessin eroja eri tilintarkastajien välillä	43
3.4. Tutkimusongelma ja hypoteesien tausta	45
4. AINEISTO JA TUTKIMUSMENETELMÄT	51
4.1. Aineisto	51
4.2. Tutkimusmenetelmät	53
4.2.1. Ristiintaulukointi	53
4.2.2. McNemarin testi	53
4.2.3. Logistinen regressioanalyysi	54
5. TUTKIMUSTULOKSET	59
5.1. Ristiintaulukointi ja McNemarin testi	59
5.2. Logistinen regressioanalyysi	61
5.3. Yhteenveto tuloksista	67
6. YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET	70
LÄHDELUETTELO	75

KUVIOLUETTELO	sivu
Kuvio 1: Tilintarkastajan vaihtumisen vaiheet	33
Kuvio 2: ASSET- ja LOGASSETS -muuttujien normaalijakautuneisuus	57

TAULUKKOLUETTELO	sivu
Taulukko 1: Tilintarkastajan vaihtumisen syyt	15
Taulukko 2: Tilintarkastajan valinnan tasot (Hay ja Davis 2004)	35
Taulukko 3: Aineiston karsimisprosessi	52
Taulukko 4: Ristiintaulukointi eroamistilanteista	59
Taulukko 5: McNemarin testin tulokset eroamisaineistolla	59
Taulukko 6: Ristiintaulukointi erottamistilanteista	60
Taulukko 7: McNemarin testin tulokset erottamisaineistolla	61
Taulukko 8: Going concern -lausuntojen määrät eri aineistoilla	61
Taulukko 9: Erimielisyyksien määrä eri aineistoilla	62
Taulukko 10: Aiemman tilintarkastajan toimikauden pituus eri aineistoilla	62
Taulukko 11: Keskiarvot, keskihajonnat ja muuttujien odotettu suunta	63
Taulukko 12: Eroamisaineiston regressiomallin tulokset	65
Taulukko 13: Erottamisaineiston regressiomallin tulokset	66
Taulukko 14: Yhteenveto hypoteeseista	67

VAASAN YLIOPISTO**Kauppatieteellinen tiedekunta**

Tekijä:	Tommi Hernesniemi
Tutkielman nimi:	Tilintarkastajan vaihtumisen vaikutus uuden tilintarkastajan asiakkaan hyväksyntään
Ohjaaja:	Teija Laitinen
Tutkinto:	Kauppatieteiden maisteri
Yksikkö:	Laskentatoimi ja rahoitus
Koulutusohjelma:	Laskentatoimi ja tilintarkastus
Aloitusvuosi:	2009
Valmistumisvuosi:	2013

Sivumäärä: 80

TIIVISTELMÄ

Tilintarkastajan vaihtuminen ja tilintarkastajan valinta liittyvät käytännössä aina toisiinsa, joten niitä olisi luontevaa myös tutkia yhdessä, mitä kuitenkin on harvoin tehty. Myös uusi tilintarkastaja joutuu tällöin käymään läpi asiakkaan hyväksymisprosessin, joka liittyy kiinteästi vaihtumiseen. Lisäksi etenkin tilintarkastajien eroamisen kasvanut määrä viime aikoina edesauttoi aiheen valintaa.

Tutkielman viitekehys pohjautuu tilintarkastajan vaihtumista koskevaan kirjallisuuteen. Lisäksi tutkielman pohjana on kirjallisuus tilintarkastajan valinnasta sekä asiakkaan hyväksynnästä. Empiirisen analyysin lähtökohtana on käytetty Catanach ym. (2011) tutkimusta, joka on eräs harvoista aiheita yhdistelevistä tutkimuksista.

Tutkielmassa on selvitetty, päätyvätkö asiakkaat Big 4 -tilintarkastajalle vai Non-Big 4 -tilintarkastajille vaihtumisen jälkeen. Päätaavoitteena on ollut selvittää, onko kolmella riskimuuttujalla ollut tiukentava vaikutus Big 4 -tilintarkastajien asiakkaiden hyväksymisprosessiin. Nämä riskimuuttujat ovat going concern -lausunto, erimielisyydet asiakkaan ja tilintarkastajan välillä sekä aiemman tilintarkastajan toimikauden pituus. Aineisto jaettiin kahtia sen perusteella, oliko tilintarkastajan vaihtuminen ollut tilintarkastaja- tai asiakaslähtöistä.

Big 4 -tilintarkastajien osuus tilintarkastajaa vaihtavista yrityksistä pieneni sekä asiakas- että tilintarkastajalähtöisissä vaihtumisissa, kuitenkin hieman enemmän tilintarkastajan erotessa. Riskimuuttujista etenkin going concern -lausunto ja lyhyt aiemman tilintarkastajan toimikausi saivat Big 4 -tilintarkastajat hylkäämään enemmän potentiaalisia asiakkaita hyväksymisprosessissa. Erimielisyydet olivat vain hieman merkittävä selittäjä ja ainoastaan eroamistilanteissa. Eroa Big 4 -tilintarkastajien hyväksymisprosessissa eroamistilanteiden ja erottamistilanteiden välillä ei havaittu, vaan molemmilla aineistoilla käytetyt muuttujat olivat lähes yhtä merkittäviä. Tilintarkastajan vaihtumista ja uuden tilintarkastajan valintaa tai asiakkaan hyväksyntää on käsitelty varsin vähän yhdessä, joten aiheeseen liittyy merkittäviä jatkotutkimusmahdollisuuksia.

AVAINSANAT: tilintarkastajan vaihtuminen, tilintarkastajan erottaminen, tilintarkastajan eroaminen, asiakkaan hyväksyminen, tilintarkastajan valinta

1. JOHDANTO

1.1. Aiheen taustaa

Tutkielman aiheeksi valittiin tilintarkastajan vaihtumisen tekijöiden vaikuttavuuden arviointi uuden tilintarkastajan asiakkaan hyväksymisprosessissa. Tavoitteena on selvittää, ovatko Big 4 -tilintarkastajat tiukempia hyväksymisprosessissa, ja vaikuttavatko tietyt riskimuuttujat prosessiin tiukentavasti niiden osalta. Tarkoitus on käsitellä tilintarkastajan vaihtumista sekä asiakkaan hyväksyntää ja tilintarkastajan valintaa ja yhdistellä näitä kahta. Aiheen valintaan vaikutti kaksi tärkeää syytä.

Sekä tilintarkastajan vaihtuminen että uuden tilintarkastajan valinta nivoutuvat lähes aina yhteen. Ensin tehdään päätös tilintarkastajan vaihtamisesta ja sitten valitaan uusi tilintarkastaja (Francis ja Wilson 1988: 668). Lisäksi tämän jälkeen voidaan lisätä prosessiin vielä kaksi vaihetta. Ensimmäinen on tilintarkastajan tekemä asiakkaan hyväksymisprosessi ja toinen tilintarkastajan tekemän tarjouksen hyväksyminen asiakkaan osalta. Näistä asiakkaan hyväksyntään keskitytään tässä tutkielmassa enemmän kuin varsinaisesti tilintarkastajan valintaan. Huomattavaa on myös, että tilintarkastajan vaihtamispäätöksen voi tehdä myös tilintarkastaja eroamalla toimeksiannosta.

Koko tilintarkastajan vaihtamisprosessia kuvaa siis kaksijakoisuus asiakkaan ja tilintarkastajan välillä molemmissa vaiheissa. Tilintarkastajan vaihtamispäätöksen voi siis tehdä sekä asiakas että tilintarkastaja. Uuden tilintarkastajan valintavaiheessa puolestaan asiakas ensin valitsee haluamansa tilintarkastajan. Tämän jälkeen valittu tilintarkastaja selvittää, voiko se hyväksyä asiakkaan, vai ovatko asiakkaaseen liittyvät riskit liian suuria.

Uuden tilintarkastajan valinta ei kuitenkaan ole välttämätön, kun tilintarkastustoimeksianto loppuu. Esimerkiksi Suomen tilintarkastuslain (2007/459) 4§:n mukaan tilintarkastajaa ei tarvitse valita, jos päättyneellä ja sitä edeltäneellä tilikaudella enintään yksi seuraavista rajoista ylittyy:

- 1) Taseen loppusumma ylittää 100 000 euroa;
- 2) liikevaihto tai sitä vastaava tuotto ylittää 200 000 euroa; tai
- 3) palveluksessa on keskimäärin yli kolme henkilöä.

Jos tällainen yritys kuitenkin on vapaaehtoisesti valinnut tilintarkastajan, ei sen tarvitse välttämättä valita uutta tilintarkastajaa edellisen vaihtuessa. Toisaalta myös päätös tilintarkastajan valitsematta jättämisestä on tilintarkastajan valintapäätös. Jälkimmäistä vaihtetta tilintarkastajan vaihtumisprosessista ei siis voida koskaan jättää kokonaan pois. Toki yhdenkään tilintarkastajan ei tarvitse käydä läpi asiakkaan hyväksyntäprosessia tällöin.

Vaikka sekä tilintarkastajan vaihtuminen että valinta ja asiakkaan hyväksyminen liittyvät kiinteästi toisiinsa, ei niitä juurikaan ole tutkittu yhdessä. Francis ja Wilson (1988) sekä DeFond (1992) olivat ensimmäiset, jotka pyrkivät linkittämään nämä kaksi aihetta toisiinsa. Molemmilla oli kuitenkin varsin kapea näkökulma aiheeseen, sillä he tutkivat vain asiakasyrityksen agenttikustannuksien liittymistä näihin päätöksiin. Myöhemmin Bockus ja Gigler (1998) kehittivät analyyttisen mallin tilintarkastajien eroamisesta, joka selitti osittain myös uuden tilintarkastajan valintaa sekä asiakkaan hyväksyntää. Vuotta myöhemmin Raghunandan ja Rama (1999) selvittivät, miten asiakkaat jakautuivat Big N -tilintarkastajien ja muiden tilintarkastajien välillä edellisen tilintarkastajan erottua. Kuitenkin vasta Catanach, Irving, Williams ja Walker (2011) pyrkivät erottamaan syitä, *miksi* tietyt asiakkaat päätyvät Big N -tilintarkastajille ja muut Non-Big N -tilintarkastajille eroamistapauksissa. Tässäkin tutkimuksessa näkökulma oli vahvasti tilintarkastajalähtöinen ja asiakkaan tekemiin valintapäätöksiin ei juurikaan kiinnitetty huomiota. Lisäksi monissa tilintarkastajan vaihtumista käsittelevissä tutkimuksissa on ollut oma osionsa, jossa on lyhyesti käsitelty, päätyvätkö asiakkaat Big N -yhteisöille vai Non-Big 4 -tilintarkastajille vaihtumisen jälkeen (esimerkiksi Schwartz ja Menon 1985; Shu 2000; Ettredge, Li ja Scholz 2007).

Juuri tämän tilintarkastajan vaihtumista ja valintaa yhdistelevien tutkimusten puutteen vuoksi tutkielmani teoriaosa perustuu lähinnä näitä asioita erikseen käsitteleviin tutkimuksiin. Näiden perusteella pyrin omilla pohdinnoillani linkittämään näitä kahta asiaa yhteen. Tulee siis huomata, että niillä ei useinkaan ole tieteellisiin tutkimuksiin perustuvaa pohjaa, vaan ne perustuvat lähinnä päättelyyn, miten asia voisi tehdyn tutkimuksen pohjalta olla.

Toinen tärkeä syy kyseisen aiheen valintaan on tilintarkastajan vaihtumisten ja etenkin eroamisten kasvanut määrä. Vuonna 2002 tuli Yhdysvalloissa voimaan Sarbanes-Oxley -laki. Se oli seurausta yhden Yhdysvaltojen suurimman yrityksen, Enronin, sekä sen tilintarkastajan eli erään Big N -yhteisöistä, Arthur Andersenin, kaatumisesta. Kyseinen laki on merkittävästi lisännyt tilintarkastukseen liittyviä riskejä ja lisäksi kyseisen lain

kohta 404 tiukensi vaatimuksia sisäisten kontrollien tarkastukseen, lisäten tilintarkastajien työtaakkaa merkittävästi (Rama ja Read 2006: 98–99). On hieman epäselvää, miten lain vaikutukset näkyvät Yhdysvaltojen ulkopuolella, mutta luultavasti jotain vaikutusta tilintarkastajien työhön sillä on ollut. Lisäksi Enronin kaatumista seuraten tilintarkastusammatin käsittely mediassa on ollut käytännössä pelkästään negatiivista. (Rama ja Read 2006: 98–99). Tällä seikalla on luultavasti ollut Sarbanes-Oxley -lakia suurempi tilintarkastajia koskeva vaikutus Yhdysvaltojen ulkopuolella.

Rama ja Read (2006) raportoivat, että Sarbanes-Oxley -lain säätämisen jälkeen tilintarkastajat ovat herkempiä eroamaan toimeksiannosta kuin ennen. Vuonna 2001 Big N -yhteisöt erosivat 103 asiakkaasta, kun puolestaan vuonna 2003 vastaava määrä oli 140. Tänä aikana kuitenkin kaikkien asiakkaiden määrä oli pienentynyt. Lisäksi vuoden 2003 erojen joukossa oli vähemmän merkkejä taloudellisista ongelmista.

Eroamisten määrän kasvu on kuitenkin alkanut jo kauan aiemmin. Jones ja Raghunandan (1998) osoittivat heidän tutkimusperiodinsa alussa vuonna 1988 Big N -yhteisöillä olevan enemmän taloudellisissa vaikeuksissa olevia asiakkaita kuin muilla tilintarkastajilla. Kuitenkin periodin loputtua vuonna 1995 näiden asiakkaiden määrä oli merkittävästi pienentynyt. Osansa tässä kehityksessä on varmasti ollut myös tilintarkastajien tiukentuneilla vaatimuksilla asiakasta hyväksyttäessä. Voidaan tuskin silti kiistää, etteivät eroamistenkin määrä olisi lisääntynyt.

1.2. Tutkielman tavoite ja tutkimusongelma

Tutkielman tavoitteena on ensinnäkin selvittää, päätyvätkö asiakkaat tilintarkastajan vaihtumisen jälkeen Big 4 -tilintarkastajille vai Non-Big 4 -tilintarkastajille, ja muuttuko niiden osuus näistä asiakkaista. Toinen tärkeä tavoite on saada selville, onko tietyillä tilintarkastajan vaihtumiseen liittyvillä tekijöillä merkitystä uuden tilintarkastajan asiakkaan hyväksynnässä. Tutkielman aineisto koostuu 356 tilintarkastajan eroamisesta sekä 1537 tilintarkastajan erottamisesta. Se on jaettu asiakaslähtöisiin vaihtumisiin ja tilintarkastajalähtöisiin vaihtumisiin sen toteamiseksi, onko saaduilla tuloksilla eroa johtuen siitä, kuka vaihtumisen käynnistää. Lähtökohtaisesti merkittävää eroa ei oleteta kuitenkaan olevan.

Kuten edellä todettiin, Catanach ym. (2011) on käytännössä ainut tutkimus, jossa tilintarkastajan vaihtuminen ja uuden tilintarkastajan asiakkaan hyväksymisprosessi on lii-

tetty yhteen, joten aihe on varsin tuore. Catanach ym. (2011) tarjosi myös hyvän lähtökohdan tämän tutkielman tutkimusongelman ratkaisemiseksi. Esimerkiksi tutkimusmenetelmä ja osa muuttujista valittiin sen perusteella. Tämä tutkielma laajentaa analyysin koskemaan myös asiakkaansa erottamia tilintarkastajia, käyttää tuoreempaa aineistoa ja myös joitain uusia muuttujia. Yleisesti analyysin painopiste on enemmän vaihtumiseen liittyneissä tekijöissä kuin Catanach ym. (2011) tutkimuksessa.

Tilintarkastajan vaihtumiseen liittyvät tekijät eli riskimuuttujat ovat aiempi going concern -lausunto, erimielisyydet asiakkaan ja tilintarkastajan välillä sekä lyhyt aiemman tilintarkastajan toimikausi. Näitä muuttujia tutkittiin logistisen regressioanalyysin avulla. Vaihtumisen käynnistäjällä ei näyttäisi olevan merkitystä, eli muuttujien arvot olivat lähes samansuuruiset niin eroamis- kuin erottamistilanteissakin. Sen sijaan käytetyillä riskimuuttujilla vaikuttaisi olevan pääasiassa samankaltainen Big 4 -tilintarkastajien asiakkaan hyväksymisprosessia tiukentava vaikutus, ja etenkin going concern -lausunto ja lyhyt aiemman tilintarkastajan toimikausi osoittautuivat merkittäviksi selittäjiksi. Tutkielmassa huomattiin myös Big 4 -tilintarkastajien osuuden pienenneen niin eroamis- kuin erottamistilanteissakin. Asiaa tutkittiin ristiintaulukoinnilla ja McNemarin testillä.

1.3. Tutkielman rakenne

Kuten jo aiemmin todettiin, tilintarkastajan vaihtamisprosessi on kaksivaiheinen. Myös tutkielmani teoriaosio seuraa tätä kaksivaiheisuutta. Tutkielman ensimmäinen teoriakappale käsittelee tilintarkastajan vaihtumista ja toinen uuden tilintarkastajan valintaa sekä asiakkaan hyväksyntää..

Myös se todettiin aiemmin, että nämä vaiheet jakautuvat asiakkaan ja tilintarkastajan päätöksiin kummassakin vaiheessa. Tämän mukaisesti kappaleet on jaettu kolmeen osioon. Niistä ensimmäinen käsittelee aihetta yleisesti, toinen asiakkaan ja kolmas tilintarkastajan näkökulmasta. Osio 2.2 käsittelee sitten tilintarkastajan erottamista ja 2.3 tilintarkastajan eroamisista. Osio 3.2 puolestaan käy läpi asioita, jotka vaikuttavaan tilintarkastajan valintaan asiakkaan näkökulmasta. Tälle osiolle on annettu myös merkittävästi painoa, vaikka sillä ei juuri olekaan merkitystä tutkielman analyysin kannalta. Näin on tehty siksi, että asiakkaan hyväksyntää ei voida tehdä, jos asiakas ei ensin valitse tilintarkastajaa. Käytetty tutkimusmenetelmä ei myöskään pysty tekemään suoraa eroa valinnan ja asiakkaan hyväksynnän välille, joten myös valintaprosessin syytä on hyvä

ymmärtää. Osiossa 3.3 on käsitellyssä juuri tilintarkastajan tekemä asiakkaan hyväksymisprosessi.

Tutkielman tutkimusongelma esitellään sekä johdetaan hypoteesit aiemmasta kirjallisuudesta teoriaosan lopussa kappaleessa 3.4. Luvussa 4 kuvataan tutkielman aineisto sekä kerrotaan tutkimusmenetelmistä. Luku 5 on puolestaan omistettu tulosten esittelylle.

Tutkielma päättyy lukuun 6. Siinä vedetään yhteen saadut tutkimustulokset ja pohditaan niiden merkitystä. Luvussa esitellään myös mahdollisia jatkotutkimusaiheita sekä mietitään, mitkä tekijät voivat rajoittaa saatujen tulosten yleistettävyyttä, luotettavuutta sekä hyödynnettävyyttä. Lopussa on vielä lähdeluettelo.

1.4. Keskeiset termit

Johdannon lopuksi määritellään joitain tutkielmassa käytettyjä termejä. Alkuun on hyvä määritellä, mitä tarkoittaa tilintarkastajan vaihtuminen. Sillä tarkoitetaan tilanteita, joissa tilintarkastaja vaihtuu yksipuolisella päätöksellä. Näihin vaihtumisiin ei kuitenkaan lasketa yleensä niin sanottua pakotettua vaihtamista eli esimerkiksi tilintarkastusyhteisöjen fuusion vuoksi vaihtuvaa tilintarkastajaa. Nämä tilanteet jaetaan kahteen luokkaan, asiakaslähtöiseen vaihtumiseen sekä tilintarkastajalähtöiseen vaihtumiseen. Ensimmäisestä käytetään nimitystä tilintarkastajan erottaminen (auditor dismissal) ja jälkimmäisestä tilintarkastajan eroaminen (auditor resignation). Myös termejä asiakaslähtöinen ja tilintarkastajalähtöinen vaihtuminen käytetään.

Sanalla tilintarkastaja tarkoitetaan yleensä sekä yksittäistä tilintarkastajaa että kokonaisuutta tilintarkastusyhteisöä. Joissain tilanteissa sanat tilintarkastusyhteisö tai yhteisö ovat myös käytössä tarkoittaen luonnollisesti vain tilintarkastusyhteisöä. Tutkielmassa tehdään usein jaottelu Big 4 -tilintarkastajien ja Non-Big 4 -tilintarkastajien välille. Big 4 -tilintarkastajilla tarkoitetaan neljää suurinta tilintarkastusyhteisöä, eli niitä ovat PwC, KPMG, Ernst ja Young ja Deloitte. Non-Big 4 -tilintarkastajia ovat puolestaan kaikki muut tilintarkastajat. Aiemmin isoja tilintarkastajia on ollut enemmänkin ja eri aikakauden tutkimuksissa on käytetty myös nimityksiä Big 5, Big 6 ja Big 8 -yhteisöt, riippuen siitä mikä ajanjakso puheena olevassa lähteessä on ollut käytössä. Tutkielman teoriaosassa näistä tilintarkastusyhteisöistä käytetään aina termiä Big N. Syynä tähän menettelyyn on epä johdonmukaisuuksien välttäminen. Lisäksi kyseisen ryhmän merkitys

on kirjallisuudessa ollut sama aikakaudesta toiseen, vaikka ryhmässä olevien yhteisöjen määrä onkin muuttunut. Analyysiosassa kuitenkin käytetään nimitystä Big 4, koska aineisto on vuosilta 2008–2011, jolloin suuria tilintarkastajia on ollut aina neljä. Hypoteesin johtamisessa termejä käytetään hieman sekaisin riippuen siitä, onko puhe aiemmasta tutkimuksesta vai tämän tutkielman analyysistä.

2. TILINTARKASTAJAN VAIHTUMINEN

2.1. Vaihtuminen yleisesti

Sekä tilintarkastajalla että asiakkaalla on omat tavoitteensa tilintarkastusta kohtaan. Tilintarkastaja pyrkii tekemään mahdollisimman hyvää tuottoa riskitason kasvamatta määriteltä suuremmaksi. Asiakas taas useimmiten haluaa saavuttaa liiketoimintaansa liittyviä tavoitteita tilintarkastuksen avulla, kuten esimerkiksi vakuuttaa yrityksen sidosryhmät yrityksen luotettavuudesta. Niin kauan kuin nämä tavoitteet ovat harmoniassa keskenään, ei suuria ongelmia synny. Joskus kuitenkin tavoitteet ovat ristiriidassa keskenään ja tällöin saattaa tilintarkastajan ja asiakkaan suhde katketa. (Calderon ja Ofobike 2008: 4.)

Tässä tutkielman ensimmäisessä teoriakappaleessa pyritään käsittelemään tätä ilmiötä. Ensin käydään läpi yleisiä asioita tilintarkastajan vaihtumisesta ja etsitään yleisiä syitä vaihtumiselle aiheeseen liittyvää tieteellistä kirjallisuutta läpikäyden. Myöhemmin jaetaan kappale kahtia ja käsitellään erottamista ja eroamista erikseen, sillä niitä on kohtalaisen paljon tutkittu myös erikseen.

Vaikka tutkielman teoriaosa onkin jaettu selkeästi kahteen pääkappaleeseen, niin silti tarkoitus ei ole käsitellä näitä asioita mitenkään erillisinä. Useimmitenhan tilintarkastajan vaihtaminen ja uuden valinta liittyvät varsin kiinteästi toisiinsa. Näin ollen pyrin pohtimaan mitä hyötyä vaihtamiseen liittyvistä tutkimustuloksista voisi olla uuden tilintarkastajan valinnan sekä asiakkaan hyväksynnän kannalta. Jaon tarkoituksena onkin lähinnä vaihtumista, tilintarkastajan valintaa ja asiakkaan hyväksymistä käsittelevien tutkimusten jakaminen omiin kappaleisiinsa.

Vuosien 2001 ja 2005 välisenä aikana Yhdysvalloissa tapahtui 5028 tilintarkastajan erottamista ja 2165 tapausta, joissa tilintarkastaja erosi itse (Calderon ja Ofobike 2008: 5). Myös tutkimusten aineistoista tämä erottamisten dominanssi näkyy hyvin. Esimerkiksi Sankaraguruswamyn ja Whisenantin (2004) aineistossa vuosilta 1993–1996 2547:sta tilintarkastajan vaihtumisesta 2076 oli erottamisia ja 471 kerrassa tilintarkastaja itse erosi. Lukujen perusteella onkin selkeää, että tilintarkastajan erottaminen on yleisempi ilmiö. Kuitenkin etenkin tuoreessa kirjallisuudessa tutkitaan enemmän eroamisia.

Toisaalta jossain tapauksessa vaihtumisen aloittava osapuoli voi olla naamioitu. Bockus ja Gigler (1998: 197) esittivät tilintarkastajan joskus tekevän asiakkaalle, jota se ei halua, niin korkean tarjouksen, että asiakas ei voi sitä hyväksyä. Näin ollen vaihtuminen on tilastoissa asiakkaan tekemä erottaminen, vaikka tosiasiallisesti vaihtoa on halunnutkin tilintarkastaja.

Yksi potentiaalinen selitys eroamisen suosimiselle kirjallisuudessa on se, että eroamisen on havaittu olevan selkeämmin yhteydessä tiettyihin riskitekijöihin kuin erottamisen. Krishnan ja Krishnan (1997) vertasivat eroamisia kahteen erottamisesta koostuvaan kontrolliryhmään ja huomasivat eroamisen taustalla olevan riskitekijöitä useammin kuin erottamisen. Näitä havaittuja riskitekijöitä oli esimerkiksi vahvempi taloudellinen ahdinko, suuremmat vaihtelut osakkeiden hinnoissa ja matalampi tilintarkastajan itsenäisyys. Nämä tekijät oli aiemmissa tutkimuksissa liitetty tapauksiin, joissa tilintarkastusyhteisöä kohtaan oli nostettu syyte. Näin ollen selkeä johtopäätös tutkimuksessa oli, että tilintarkastajat eroavat välttääkseen oikeudenkäyntiriskiä (litigation risk). Juuri Krishnan ja Krishnan (1997) oli ensimmäisiä nimenomaan eroamiseen keskittyviä tutkimuksia, ja sen jälkeen eroamiset ovatkin saaneet enemmän jalansijaa kirjallisuudessa.

Tilintarkastajan vaihtamista koskevissa tutkimuksissa on tehty joitain havaintoja asiakkaiden koosta ja taloudellisesta asemasta. On huomattu isojen yritysten erottavan herkemmin tilintarkastajansa kuin pienet (Calderon ja Ofobike 2008). Lisäksi yritykset, joista tilintarkastaja eroaa, ovat keskimäärin pienempiä yrityksiä (Raghunandan ja Rama 1999). Tilintarkastajaa vaihtavat yritykset ovat heikommassa taloudellisessa kunnossa kuin yritykset, jotka eivät vaihda tilintarkastajaa (Schwartz ja Menon 1985). Yritykset, joista tilintarkastaja eroaa, ovat puolestaan vielä näitäkin heikommassa taloudellisessa kunnossa (Krishnan ja Krishnan 1997).

2.1.1. Tilintarkastajan vaihtumisen syitä

Mistä sitten johtuu asiakkaan ja tilintarkastajan välien huononeminen niin, että tilintarkastaja joudutaan vaihtamaan? Syitä voi olla hyvinkin monia. Eri tekijät voivat ajaa asiakkaan erottamaan tilintarkastajan kuin tilintarkastajan itse eroamaan. Tiedetyt tekijät ovat samoja molemmissa, kuten tässä osiossa kerrotaan. Erillisiä syitä käsitellään kappaleissa 2.2 ja 2.3. Etenkin vanhoissa tutkimuksissa on tosin vain pyritty löytämään syitä tilintarkastajan vaihtumiselle ja sekä asiakas- että tilintarkastajalähtöistä vaihtumista on pidetty ikään kuin samana asiana (Calderon ja Ofobike 2008: 5). Näissä tutki-

muksissa onkin usein vain verrattu otosta tilintarkastajan vaihtumisesta otokseen, jossa tilintarkastaja ei ole muuttunut.

Taulukko 1. Tilintarkastajan vaihtumisen syyt

Vaihtumisen syy	Vaihtumisen käynnistäjä		Aihepiirin tutkimuksia
	Asiakas	Tilintarkastaja	
Mukautettu tilintarkastuslausunto	X	X	Chow ja Rice 1982 Krishnan, Krishnan ja Stephens 1996 Calderon ja Ofobike 2008
Going Concern -lausunto	X	X	Calderon ja Ofobike 2008 Lee, Mande ja Ortman 2004 (Krishnan ja Krishnan 1997)
Erimielisyydet	X	X	DeFond ja Subramanyam (1998) Calderon ja Ofobike 2008 Mande ja Son 2010
Tilintarkastuspalkkioiden suuruus	X	X	DeAngelo 1981 Simon ja Francis 1988 Gregory ja Collier 1996 Ettredge, Li ja Scholz 2007 Calderon ja Ofobike 2008
Tilintarkastuksen laatu ja tehokkuus	X		Williams 1988 DeFond 1992
Korkea oikeudenkäyntiriski		X	Krishnan ja Krishnan 1997 Bockus ja Gigler 1998 Shu 2000
Sopimattomuus asiakas- kaskuntaan		X	Shu 2000 Calderon ja Ofobike 2008

Taulukossa 1 on esitetty tässä tutkielmassa käsitellyt vaihtumisen syyt. Taulukko kertoo myös käynnistääkö vaihtumisen asiakas, tilintarkastaja vai voiko tilanteesta riippuen kumpikin lopettaa tilintarkastussuhteen. Neljäs sarake puolestaan kertoo, missä tutkimuksissa kyseistä syytä on tutkittu. Tutkielmassa ei ole esitelty kaikkia mahdollisia tilintarkastajan vaihtumisen syitä, vaan mukaan on poimittu tutkielman tekijän mielestä tärkeimmät syyt, ne joita useimmiten on kirjallisuudessa käsitelty.

Calderon ja Ofobike (2008) toivat uutta näkökulmaa tilintarkastajan vaihtamiseen etsimällä aiemmin kirjallisuudessa löydetty tilintarkastajan vaihtumiseen liittyvät tekijät. Tämän jälkeen he erottelivat ne joko tilintarkastaja- tai asiakaslähtöisiin tekijöihin, sekä tekijöihin, jotka voivat aiheuttaa molempien osapuolten aloittaman tilintarkastajan vaihtumisen. Tässä kappaleessa käsitellään ne tekijät, jotka liittyvät molempiin. Tilintarkastaja- tai asiakaslähtöisiin vaihtumisiin liittyvät asiat käsitellään myöhemmin omissa kappaleissaan.

Tutkijat löysivät neljä eri muuttujaa, jotka voisivat selittää sekä asiakas- että tilintarkastajalähtöisen vaihtumisen. Niistä tärkeimmäksi lopulta nousivat niin sanotut going concern -ongelmat eli tilintarkastaja oli antanut lausunnossaan ilmi epäilyksensä yrityksen toiminnan jatkuvuutta koskien. Muut tutkijoiden identifioimat muuttujat olivat mukautettu tilintarkastuslausunto, erimielisyydet kirjanpito- ja tilinpäätösperiaatteista sekä ongelmat liittyen tilintarkastuspalkkioiden suuruuteen. Kaikkien havaittiin myös olevan yhteydessä tilintarkastajan vaihtumiseen, ainakin osassa heidän analyysjeaan. Seuraavaksi käsitellään näitä kutakin lyhyesti.

Mukautettu tilintarkastuslausunto voi ajaa siis sekä asiakkaan että tilintarkastajan lopettamaan toimeksiannon. Asiakkaalle mukautettu lausunto voi olla hyvinkin haitallinen. Se voi esimerkiksi vaikuttaa yrityksen osakkeen hintaan negatiivisesti tai alentaa johtajien yrityksestä saamaa kompensatiota työpanokselle, jonka vuoksi johtajat haluavat välttää mukautetun tilintarkastuslausunnon saamista. (Chow ja Rice 1982: 327). Tilintarkastaja taas voi haluta eroon toimeksiannosta pyrkien välttämään oikeudenkäyntiriskiä ja muita riskejä (Calderon ja Ofobike 2008: 10).

Chow ja Rice (1982) tutkivat, vaihtavatko yritykset tilintarkastajaa useammin kuin normaalisti saatuaan mukautetun lausunnon. Tutkimuksen mukaan tällainen yhteys löytyi. Kuitenkaan vaihtaminen ei heidän mukaansa auta, sillä vaihtavat yritykset eivät kuitenkaan saa enempää vakiomuotoisia lausuntoja vaihtamisen jälkeenkään.

Ihan aukoton ei havainto mukautetun tilintarkastuslausunnon liittymisestä tilintarkastajan vaihtumiseen ole. Myös Schwartz ja Menon (1985) tutkivat asiaa, mutta eivät löytäneet yhteyttä. Itse asiassa heidän aineistossaan tilintarkastajaa vaihtavat yritykset saivat suhteessa paljon vähemmän mukautettuja lausuntoja kuin yritykset, jotka eivät vaihtaneet. Tätä havaintoa on melkoisen vaikea selittää. Schwartz ja Menon (1985: 256–257) itse ehdottivat mukautettujen lausuntojen liittyvän johonkin muuhun vielä tuntemattomaan tekijään, joka taas vaikuttaa tilintarkastajaan vaihtumiseen. Kuitenkin, sekä Chow

ja Rice (1982) että paljon myöhemmin Calderon ja Ofobike (2008) ja tässä välissä myös Krishnan, Krishnan ja Stephens (1996) ovat huomanneet mukautetun lausunnon liittyvän tilintarkastajan vaihtumiseen, niin ainakin jollain tasolla se pitänee paikkansa hie- man ristiriitaisista tuloksista huolimatta.

Mukautetun tilintarkastuslausunnon erikoistapauksena on vaihtumiskirjallisuudessa pidetty going concern -lausuntoa. Mikäli tilintarkastajan mielestä yritykseltä puuttuu toiminnan jatkamisen edellytykset seuraavan tilinkauden tai pidemmän ajan kuluessa, tulee tilintarkastajan ilmoittaa siitä tilintarkastuslausunnon yhteydessä erillisessä kappa- leessa (Venuti 2004: 40). Lee, Mande ja Ortman (2004) huomasivat going concern - lausunnon olevan merkittävästi yhteydessä tilintarkastajan eroamisiin. Lisäksi Krishnan ja Krishnan (1997) pitivät going concern -lausuntoa osatekijänä oikeudenkäyntiriskissä, jonka olemassaolo aiheuttaa tilintarkastajan eroamisia. Calderon ja Ofobike (2008) piti- vät kyseistä lausuntoa selittävänä tekijänä sekä asiakas- että tilintarkastajalähtöisissä vaihtumistilanteissa, vaikka lähemmin se oli yhteydessä juuri tilintarkastajan eroami- siin. Kyseinen muuttuja oli myös yksi tärkeimpiä tilintarkastajan vaihtumisen syitä hei- dän CART-analyysissaan. Jos sen lisäksi myös tilintarkastajan työn laajuutta oli rajoitet- tu, sai se asiakkaat erottamaan tilintarkastajan herkemmin. Erikoisen havainnosta tekee tilintarkastajan työn rajoittamisen oleminen tilintarkastajalähtöisen vaihtumisen laukai- seva tekijä. Going concern -lausuntoa on tässä tutkielmassa käytetty yhtenä kolmesta riskimuuttujasta.

Jos kerran yritykset vaihtavat tilintarkastajaa saadakseen vakiomuotoisen lausunnon, eikö niiden silloin kannattaisi valita uudeksi tilintarkastajaksi sellainen, jonka tiedetään antavan suhteessa vähemmän mukautettuja lausuntoja? Itse asiassa Chow ja Rice (1982) tutkivat tätäkin. He identifioivat Big N -tilintarkastusyhteisöistä kolme yhteisöä, joiden havaittiin antavan suhteessa enemmän mukautettuja lausuntoja. Yritysten ei kuitenkaan havaittu vaihtavan pois näistä yhteisöistä. Syynä tälle tulokselle voi hyvinkin olla se, että yritykset eivät tiedä voiko tietyltä tilintarkastajalta saada helpommin vakiomuotoi- sen lausunnon ja näin ollen eivät voi valita uutta tarkastajaa sen tiedon valossa. Lausun- tojen suhteellinen osuus voi toki vaihdella saman yhteisön sisälläkin, mitä Chow ja Rice (1982) eivät ottaneet huomioon. Tämä seikka tekee valinnasta vielä vaikeampaa.

Olisiko tässä sitten jollekin tilintarkastusyhteisölle mahdollisuus profiloitua sellaiseksi, josta saa helpommin vakiomuotoisen lausunnon ja näin ollen hankkia asiakkaita siten? Tuskin, sillä esiin nousee heti kaksi isoa ongelmaa. Ensinnäkin, se voisi aiheuttaa tilin- tarkastajan riippumattomuuden vaarantumisen, jos yhteisö pitää tiukasti kiinni taipu-

muksestaan antaa vähemmän mukautettuja lausuntoja. Se edesauttaisi vahvasti ilmiötä nimeltä ”opinion shopping”, joka on varsin haitallinen. Sillä tarkoitetaan sitä, että yritys vaihtaa tilintarkastajaa vain pyrkiäkseen saamaan mieluisemman tilintarkastuslausunnon joltain muulta tilintarkastajalta (Turner, Williams ja Weirich 2005: 19). Chow’n ja Ricen (1982) tulokset puhuivat selvästi ”opinion shoppingin” olemassaoloa vastaan, sillä yritysten ei havaittu vaihtavan pois suhteessa enemmän mukautettuja lausuntoja antavista tilintarkastajista. Näin ollen ilmiö tuskin on nykyisellään ongelma. Jonkun tilintarkastajan profiloituminen enemmän vakiomuotoisia lausuntoja antavaksi luultavasti kuitenkin tekisi siitä isonkin ongelman. Toiseksi, se ei olisi yhteisön oman liiketoiminnan kannaltakaan hyvä asia, sillä se todennäköisesti vetäisi puoleensa enemmän ongelma-asiakkaita, joilla on vaikeuksia saada vakiomuotoista lausuntoa muualta. Näin ollen yhteisön omaan asiakkaan hyväksymisprosessiin kohdistuisi suuria haasteita.

Etenkin going concern -lausunto vaikuttanee asiakkaan hyväksymisprosessiin merkittävästi. Jos aiemman tilintarkastajan mielestä yrityksen toimintaedellytykset ovat vähissä, ei uusi potentiaalinen tilintarkastajakaan välttämättä halua yritystä asiakkaaksi. Mikäli asiakas päätyy konkurssiin, voi tilintarkastajalla olla vaikeuksia saada palkkioitaan. Konkurssiyrityksen tilintarkastus voi myös olla haastavampi.

Myös erimielisyydet kirjanpito- ja tilinpäätösperiaatteista johtavat tilintarkastajan vaihtumiseen. Tilintarkastajan osalta virheet ja puutteet tilinpäätöksessä, sekä väärät menettelytavat lisäävät riskiä tilintarkastukseen. Asiakas puolestaan saattaa haluta poistaa osapuolten välisen konfliktin syyn tai ennakoida tulevaa mukautettua tilintarkastuslausuntoa ja näin ollen tilintarkastaja vaihtuu (Calderon ja Ofobike 2008: 9). Tätä ei kuitenkaan ole juurikaan tutkittu. Luultavasti syy on siinä, että näistä erimielisyyksistä on vaikea saada tietoa ja niitä on vaikea mitata. Calderon ja Ofobike (2008) huomasivat erimielisyyksien olevan yhteydessä tilintarkastajan vaihtumiseen. He olivat saaneet aineistonsa Audit Analytics -tietokannasta, jossa on merkittynä asiakkaan ja tilintarkastajan väliset erimielisyydet tilintarkastajan vaihtumisessa. Tämä lienee varsin luotettava tieto, sillä nämä merkinnät on kerätty yritysten omista ilmoituksista, kuten vaihtumisen yhteydessä annettavasta 8-K-lomakkeesta. Lisätietoa tästä lomakkeesta on tutkielman osiossa 4.1. Myös erimielisyydet on valittu tässä tutkielmassa käytettäväksi riskimuuttujaksi.

Usein ei kuitenkaan voida saada näin luotettavaa mittaria epäselvyyksistä, vaan joudutaan käyttämään erilaisia sijaismittareita. DeFond ja Subramanyam (1998) käyttivät erimielisyyksien mittaamiseksi sitä, kuinka tilintarkastajat ovat arvostaneet harkinnan-

varaiset erät (discretionary accruals) tilintarkastajien vaihtumisissa. He esittävät, että jos tilintarkastaja on erityisen konservatiivinen näiden erien arvostamisessa, saattaa asiakas erottaa hänet ja etsiä nämä erät järkevämmiin arvostavan tilintarkastajan. Jos taas tilintarkastaja uskoo, ettei tiukka konservatismikaan suojaa häntä oikeudenkäyntiriskiltä, voi tilintarkastaja itse erota. Heidän tuloksensa tukevat esitettyjä väitteitä, eli vuotta ennen tilintarkastajan vaihtumisia harkinnanvaraiset erät ovat tuloa pienentäviä. Uuden tilintarkastajan ensimmäisenä vuonna eivät erät enää olleet tilastollisesti merkittävästi kumpaankaan suuntaan arvioidut.

Toinen potentiaalinen muuttuja erimielisyyksien mittaamiseksi on tilintarkastusviiveiden käyttäminen. Mande ja Son (2010: 45) esittivät, että pitkät tilintarkastusviiveet toimivat hyvin yleisesti havainnoitavana muuttujana kuvaten erimielisyyksiä asiakkaan ja tilintarkastajan suhteessa. He havaitsivatkin pitkien viiveiden tilintarkastuksessa olevan positiivisesti yhteydessä tilintarkastajan eroamiseen seuraavana vuonna. Toki tilintarkastusviiveissä voi olla kyse myös siitä, että tilintarkastaja kokee yrityksen erityisen riskiseksi, näin joutuen käyttämään paljon aikaa ylimääräisiin tarkastustoimenpiteisiin. Tässä tapauksessa tilintarkastajan ja asiakkaan välillä ei välttämättä ole erimielisyyksiä, mikä vähentää muuttujan validiteettia. Kuitenkin tulokset kuvastavat sitä, että korkean riskin tai erimielisyyksien vuoksi tilintarkastajat joutuvat tekemään enemmän toimenpiteitä. Tämän vuoksi he kenties eivät jatkossa usko saavansa riskiin nähden sopivaa korvausta työstään eroten toimeksiannosta.

Näillä erimielisyyksillä lienee yhteys nimenomaan mukautettuihin tilintarkastuslausuntoihin. Antle ja Nalebuff (1991: 31) kirjoittivat, että tilinpäätösinformaatiota tulisi lukea nimenomaan johtajien ja tilintarkastajan yhteisenä tuotoksena. Mikäli erimielisyyksiä osapuolten välille syntyy, alkavat neuvottelut yhteisymmärrykseen pääsemisestä. Jos sopua ei synny, saattaa tuloksena olla mukautettu tilintarkastuslausunto.

Asiakas voi tosin erottaa tilintarkastajansa jo ennen epämieluisia lausuntoa. Näin ollen erimielisyydet ennakoivat mukautettua lausuntoa ja erottamisperusteena nämä kaksi liittyisivät kiinteästi toisiinsa. Toisaalta myös tilintarkastaja voi kokea erimielisyydet liian vahvoina päättäen erota mukautetun lausunnon antamisen sijaan. Mukautettu lausunto ei välttämättä riitä estämään tilintarkastajan haastamista oikeuteen, etenkin jos lausunto on mukautettu vain yhtenä vuonna (Carcello ja Palmrose 1994: 27). Tällöinkin voidaan todeta näiden kahden eroamisperusteen liittyvän toisiinsa. Tilintarkastaja saattaa kokea ilman muuta mukautettuun tilintarkastuslausuntoon johtavat asiat liian riskiseksi jo ennen lausunnon antamista ja erota. Toisaalta tilintarkastaja voi vasta mukaute-

tun lausunnon annettuaan mieltää asiakkaaseen liittyvät riskit liian koviksi ja erota. Ensimmäisessä tapauksessa eroamisen syynä ovat erimielisyydet osapuolten välillä ja toisessa mukautettu tilintarkastuslausunto, vaikka kyse on lopulta samasta asiasta.

EU:n tilintarkastusdirektiivin (2006/43/EY) 38 artiklan 1. kohta kieltää tilintarkastajan erottamisen erimielisyyksien kirjanpito- ja tilinpäätösperiaatteista perusteella. Säännöksen tarkoitus on varmistaa, ettei tilintarkastajaa eroteta epäasianmukaisin perustein. Ilmeisesti kuitenkin tilintarkastaja itse voi erota tällä perusteella. Direktiivistä ei käy ilmi, onko kiellettyä myös mukautetun tilintarkastuslausunnon perusteella tilintarkastajan erottaminen. Sinänsä se olisi loogista, sillä ”opinion shopping” ei myöskään ole asianmukainen peruste tilintarkastajan erottamiselle.

Uuden tilintarkastajan valinnassa on vielä kohtuullisen vaikea huomioida tulevia mahdollisia erimielisyyksiä ja ehkäistä niitä. Ainoa keino oikeastaan olisi valita tilintarkastaja, joka sallii liberaalimpien keinojen käytön kirjanpidossa ja tilinpäätöksessä ja näin välttää erimielisyyksiä. Ongelmaksi tosin nousee sen tietäminen, mikä tilintarkastaja on liberaalimpi kuin muut. Samankaltainen ongelmahan oli myös mukautetun lausunnon jälkeen uuden tarkastajan valinnassa, eli myös tältä osin nämä kaksi vaihtumisperustetta näyttävät liittyvän toisiinsa.

Asiakasta hyväksyessä sen sijaan erimielisyyksillä lienee vaikutusta. Jos uusi potentiaalinen tilintarkastaja on tietoinen erimielisyyksistä, ei se välttämättä näe järkeä aloittaa toimeksiantoa tällaisen asiakkaan kanssa. Vähintäänkin tässä tilanteessa uusi tilintarkastaja pyrkii ottamaan selvää, millaisia erimielisyydet ovat olleet ja kuinka laajalti ne ovat vaikuttaneet toimeksiantoon. Tämä taas kasvattanee tilintarkastuksen aloituskustannuksia.

Tilintarkastuspalkkioiden suuruus aiheuttaa usein erimielisyyksiä asiakkaan ja tilintarkastajan välille. Asiakas voi mielestään maksaa liikaa tilintarkastuspalveluistaan ja pyrkii tämän vuoksi vaihtamaan tilintarkastajansa. Tilintarkastaja taas voi mieltää, ettei hän saa riittävää korvausta tehdystä tilintarkastustyöstä ja tästä syystä erota toimeksiannosta.

Voi käydä niin, että uuteen tilintarkastajaan vaihdettuaan asiakas saa tilintarkastuspalvelunsa merkittävästi halvemmalla kuin edelliseltä tilintarkastajalta. Palkkion suuruus ei aluksi välttämättä edes kata kaikkia tilintarkastuksen aloituskustannuksia. Tietyn ajan jälkeen tilintarkastuspalvelun hinta palautuu kuitenkin lähes normaalille tasolle. Tästä ilmiöstä käytetään termiä ”low-balling” ja sen määritteli ensiksi DeAngelo (1981). Asi-

akkaalle tämä on tietysti hyvä asia, mutta se saattaa olla vaarantava tekijä tilintarkastuksen riippumattomuudelle.

”Low-Ballingin” olemassaolo on osoitettu useammassakin tutkimuksessa. Simon ja Francis (1988) osoittivat tilintarkastuspalkkion suuruuden olevan tilintarkastajaa vaihtaneilla yrityksillä ensimmäisenä vuonna keskimäärin 24 % pienempi kuin yrityksillä, jotka eivät vaihtaneet tilintarkastajaa. Toisena ja kolmantena vuonna eroa oli vielä 15 % mutta myöhemmin merkittävää eroa ei enää ollut. Gregory ja Collier (1996) testasivat asiaa aineistolla Iso-Britanniasta ja huomasivat myös merkittävän tilintarkastuspalkkioiden pienenemisen heti tilintarkastajan vaihdon jälkeen. Neljäntenä ja viidentenä vuotena ero ei enää ollut tilastollisesti merkittävä, joten ”low-ballingia” voidaan todeta esiintyneen.

Tuoreempaa näkökulmaa asiaan toivat Ettredge, Li ja Scholz (2007), jotka tarkastelivat tilintarkastuspalkkioiden suuruuden ja tilintarkastajien erottamisen välistä yhteyttä Sarbanes-Oxley -lain säätämisen jälkeen. He huomasivat yrityksiä, joiden maksamat palkkiot ovat nousseet lain säätämisen johdosta eniten, vaihtavan todennäköisemmin tilintarkastajaa. Nämä yritykset myös saavat tilintarkastuspalvelunsa halvemmalla vaihdon jälkeen. Varsinaisesta ”low-ballingista” tässä tuskin on kysymys, mutta kirjoittajat esittävät yleisenä syynä vaihtamiseen olevan tiedon ilmiön mahdollisesta olemassaolosta.

Kallunki, Sahlström ja Zerni (2007) esittivät puolestaan tilintarkastajan vaihtamiseen liittyvän erinäisiä kustannuksia, kuten eri tilintarkastajien tarjousten käsittely ja uuden tilintarkastajan tutustuminen yrityksen taloudelliseen ympäristöön ja johtoon. He esittävät tilintarkastajan vaihtumisen tapahtuvan, kun säästö tilintarkastuspalkkioissa on näitä kustannuksia suurempi. He tutkivat myös, ovatko nämä kustannukset suurempia maissa, joissa on tiukempi lainsäädännöllinen ympäristö. Tulokset vahvistavat tämän väitteen. Lisäksi näissä maissa vaaditaan suurempi alennus uuden tilintarkastajien palkkioihin, jotta vaihto tapahtuisi. Kuitenkaan tilintarkastuspalkkioiden ylihinnottelu vaihtoa edeltävänä vuonna ei ollut merkittävä. Tästä voitaneen päätellä, että ”low-ballingin” vaikutus on merkittävämpi juuri tiukan lainsäädännön omaavissa maissa.

Vastakkaista kantaa ”low-ballingille” tarjosivat Johnstone ja Berard (2004). Heidän aineistonaan olivat erään tilintarkastusyhteisön yksityiset asiakastiedot, joissa asiakkaat on jaoteltu jatkaviin asiakkaisiin, uusiin asiakkaisiin ja erotettuihin asiakkaisiin. Tutkijat eivät hypoteesiensa vastaisesti huomanneet mitään eroa tilintarkastuspalkkioissa näiden

kolmen ryhmän välillä. Jos ”low-ballingia” tapahtuisi, pitäisi uusien asiakkaiden palkkioiden olla matalampia kuin jatkavien asiakkaiden. On vaikea sanoa, mistä havainto johtuu. Kenties asiaan vaikuttaa se, että kyse on vain yhden tilintarkastusyhteisön asiakkaista, toisin kuin muissa tutkimuksissa.

”Low-balling” on nimenomaan asiakaslähtöiseen vaihtumiseen liittyvä ilmiö. Kuitenkin palkkioiden todettiin olevan yhteydessä myös tilintarkastajalähtöiseen vaihtumiseen. Tähän liittyen Calderon ja Ofobike (2008) käyttivät vielä erillistä muuttujaa. He esittivät tilintarkastusyhteisöiden, joiden tuloista suurin osa syntyy pelkämästä tilintarkastuksesta kyseisen asiakkaan kanssa, eroavan helpommin näistä asiakkaista kuin paljon lisäpalveluita käyttävistä asiakkaista. Heidän mielestään tilintarkastajan kynnyksen erota monipuolisesti palveluita käyttävästä yrityksestä on korkeampi kuin vain lähinnä tilintarkastusta tarvitsevista yrityksistä. Myös tuloksista löytyi vahvistus heidän hypoteesilleen.

Yleisesti ottaen tilintarkastuspalkkiot itsessään olivat muuttujana läheisemmin yhteydessä asiakaslähtöiseen tilintarkastajan vaihtumiseen Calderonin ja Ofobiken (2008) tutkimuksessa. Tämä luultavasti kertoo siitä, että tilintarkastusyhteisöt kiinnittävät palkkioiden suuruuden määrittämiseen jo asiakkaan hyväksymisvaiheessa paljon huomiota. Jatkossa heidän siis ei ole niin usein tarvetta erota riittämättömän korvauksen perusteella. Sitä on kuitenkin vaikea määrittää, haluaako asiakas käyttöönsä muita lisäpalveluita. Jos myöhemmin käy ilmi, ettei asia ole näin, saattaa eroaminen olla tilintarkastajan mielestä ajankohtainen.

Kilpailu tilintarkastusasiakkaista on kovaa ja yritykset varmasti harkitsevat tarkasti myös palkkioiden suuruutta uutta tilintarkastajaa valitessaan. Tämä synnyttää myös kovan hintakilpailun, minkä seurauksena ”low-ballingia” esiintyy. Välillä se on ehkä jopa tahatonta, kun tilintarkastaja haluaa saada tietyn asiakkaan. Pienillä tilintarkastusyhteisöillä ei useinkaan ole niin paljon lisäpalveluita tarjottavana. Voisivatko ne siis keskittyä tarjoamaan laadukasta tilintarkastuspalvelua halvemmalla kuin Big N -yhteisöt ja saada näin uusia asiakkaita? Ettredge ym. (2007) dokumentoivat tämän suuntaisia tuloksia analyysissään. Heidän mukaansa 69 % Big N -asiakkaista vaihtoi pienempään yhteisöön ja 91 % pysyi pienessä yhteisössä vaihdon jälkeenkin.

Kuitenkin asia on ollut toisin aiemmin. Esimerkiksi Gregory ja Collierin (1996) tuloksissa suurin osa asiakkaista vaihtoi Big N -yhteisöön. Potentiaalinen selitys tälle muutokselle voisi olla se, että nykyään isot tilintarkastusyhteisöt kilpailevat paljon enemmän oheispalveluilla kuin 15 vuotta sitten ja eivät yritäkään tarjota palveluitaan erityisen

halvalla. Big N- yhteisöjen laskuttama lisä muihin tilintarkastajiin verrattuna on dokumentoitu monissa tutkimuksissa (esimerkiksi Sankaraguruswamy ja Whisenant 2004; Ettredge ym. 2007; Cullinan ja Du 2010). Tämän lisäksi Johnstone ja Berard (2001) osoittivat lisäpalveluita käyttäviltä asiakkailta pyrittävän tilintarkastuksestakin laskuttamaan itse asiassa enemmän kuin muilta, vaikka toisin voisi luulla. He osoittavat tosin myös markkinoiden estävän tämän yrityksen ja tuota lisää ei palkkioissa lopulta ole. Voi siis olla mahdollista, että nykyisin ne asiakkaat, jotka haluavat palvelunsa halvalla valitsevat uudeksi tilintarkastajaksi pienen tilintarkastajan. Asiakkaat, jotka haluavat lisäpalveluita ja kenties maineikkaamman ja laadukkaamman tilintarkastajan päätyvät puolestaan Big N -yhteisöön.

2.1.2. Seurauksia tilintarkastajan vaihtumisesta

Tilintarkastajan vaihdolla voi olla lukuisia seurauksia niin asiakkaan kuin tilintarkastajan liiketoiminnalle. Nämä seuraukset ovat harvoin positiivisia. Parhaimmillaankin aiheutuu ylimääräistä ajan menetystä jouduttaessa valitsemaan uusi tilintarkastaja eri aikaan kuin normaalisti. Tilintarkastajan vaihdon potentiaaliset seuraukset käsitellään tämän kappaleen lopuksi niin eroamisen kuin erottamisenkin osalta, eli niitä ei jatkossa enää käsitellä.

Tilintarkastajalle seuraukset siitä, että asiakas erottaa hänet ovat yleensä kohtuullisen rajoittuneita. Useimmiten seurauksena on vain asiakkaan ja tältä saatujen tulojen menettäminen. Pienillä tilintarkastajilla tämä toki voi joskus olla isokin asia, mikäli joku tärkeimmistä asiakkaista päättää erottaa tilintarkastajan. Tietääkseni näitä erottamisen seurauksia tilintarkastajalle ei ole kirjallisuudessa tutkittu.

Asiakkaalle puolestaan voi aiheutua hyvinkin haitallisia seurauksia tilintarkastajan erotessa. Tilintarkastajalta saatu informaatio on yrityksen sidosryhmille tärkeää. Kun tilintarkastaja eroaa, viestii se tilinpäätöksen käyttäjille, että yrityksellä ei välttämättä ole kaikki kunnossa. (Wells ja Loudder 1997: 143)

Helpoin tapa saada selville, onko tilintarkastajan eroamisella merkitystä tilinpäätösinformaation käyttäjille, on tutkia osakemarkkinoiden reaktiota ilmoitukseen eroamisesta. Juuri tästä näkökulmasta Wells ja Loudder (1997) lähestyivät asiaa. Heidän aineistonsa osoitti yrityksillä, joiden tilintarkastaja eroaa, realisoituvan merkittäviä epänormaaleja osakkeiden arvonlaskuja niin ilmoituspäivänä kuin heti sen jälkeenkin.

Myös Shu (2000) tutki asiaa ja päätyi samankaltaisiin tuloksiin kuin Wells ja Loudder (1997). Hän huomasi lisäksi, että osakekurssien lasku on selvästi yhteydessä oikeudenkäyntiriskin tekijöihin, eli mitä suurempi oli oikeudenkäyntiriskin kasvu, niin sitä rankeemmin osakkeen arvo laski. Toisaalta Shu (2000) esitti myös, että kaikissa tapauksissa eroaminen ei välttämättä johda osakkeiden arvon laskuun. Tällaisia tilanteita on esimerkiksi eroamisen johtuminen tilintarkastajan omista kustannuksellisista tekijöistä, mikä ei näin ollen kerro asiakkaasta mitään.

Joskus tilintarkastajan vaihtumisella voi tosin olla myös positiivinen vaikutus yrityksen osakekurssiin. Sankaraguruswamy ja Whisenant (2004) tutkivat yrityksen ilmoittamia syitä tilintarkastajan erottamiselle. He huomasivat niin sanottujen vahvistamattomissa olevien syiden (non-verifiable reasons) olevan positiivisesti yhteydessä yrityksen osakekurssiin. Näitä syitä olivat heidän mukaansa palveluun liittyvät seikat ja tilintarkastuspalkkioon liittyvät seikat. Nämä asiat olivat siis sidosryhmien mielestä hyviä uutisia. Toisaalta tässä tutkimuksessa käsiteltiin nimenomaan yritysten omia erottamisilmoituksia toisin kuin Wellsin ja Loudderin (1997) tai Shun (2000) tutkimuksissa, jotka keskittyivät tilintarkastajan eroamiseen. Eroamista ei siis edelleenkään saada näyttämään positiiviselta yrityksen kannalta.

Näiden tulosten valossa yrityksen siis kannattaisi aina ilmoittaa sidosryhmille, mistä tilintarkastajan vaihtuminen johtui. Näin välttyttäisiin siltä, että tilinpäätöstietojen käyttäjät jäisivät pohtimaan, onko yrityksessä jotain vikana. Tästä saattaa koitua yritykselle turhaa vahinkoa. Usein sitä, ettei anneta tietoa vaihtumisen syistä, pidetään huonona uutisena (Sankaraguruswamy ja Whisenant 2004: 108). Silti varsin harvoin yritykset kertovat syytä tilintarkastajan vaihtumiselle (Wells ja Loudder 1997: 141; Sankaraguruswamy ja Whisenant 2004: 114). Ilmeisesti siis suurimmassa osassa eroamisista syy on enemmän tai vähemmän negatiivinen ja syytä ei haluta ilmoittaa, koska sen pelätään aiheuttavan enemmän tuhoa. Erottamisissa taas ilmeisesti yritykset eivät ilmeisesti näe juuri etua kertomalla miksi erottivat tilintarkastajansa. Siinä ne ovatkin ilmeisen väärässä näiden tulosten valossa.

Joskus tilintarkastajan eroaminen voi kertoa omistajille yrityksen johdon luotettavuuden olevan kyseenalainen. Menon ja Williams (2008) tutkivat tapahtuuko yrityksessä enemmän johtajien vaihtumista tilintarkastajan eroamisen seurauksena kuin normaalisti. Kohteena olivat nimenomaan toimitusjohtajat ja talouspäälliköt, sillä toimitusjohtaja vastaa sisäisen valvonnan järjestämisestä ja yleisesti yrityksen toiminnasta, kun taas talouspäällikkö on yleensä vastuussa tilintarkastajien suhteesta yritykseen. Tutkimuk-

nessa huomattiin, että molempien vaihtuvuus on selvästi normaalia suurempi tilintarkastajan eroamisen jälkeen. Näin ollen yritykselle voi aiheutua ylimääräisiä kustannuksia uuden johdon etsimisestä uuden tilintarkastajan valinnan lisäksi. Pätevien johtajien löytäminen ei välttämättä ole mikään nopea prosessi, joten kustannukset voivat kohota suu-riksikin.

2.2. Tilintarkastajan erottaminen

Kuten edellisessä kappaleessa jo todettiin, niin tilintarkastajan erottaminen on selvästi yleisempi ilmiö kuin tilintarkastajan oma eroaminen. Se kertoo ainakin sen, että yritysten kynnys lopettaa tilintarkastustoimeksianto on matalampi kuin tilintarkastajalla. Kenties termi erottaminen on turhan vahva. Tilastot eivät esimerkiksi välttämättä kerro, onko yritys vaihtanut tilintarkastajaa pakollisen rotaation vuoksi.

Myös tutkimukset tukevat oletusta yritysten matalasta kynnyksestä tilintarkastajan vaihtoon. On huomattu yritysten, joista tilintarkastaja eroaa, olevan riskisempiä kuin ne, joiden tilintarkastaja erotetaan (Krishnan ja Krishnan 1997). Lisäksi yritykset, joista tilintarkastaja eroaa, ovat useammin taloudellisissa ongelmissa kuin tilintarkastajaa itse vaihtavat yritykset (Krishnan ja Krishnan 1997; Raghunandan ja Rama 1999). Tulokset siis osoittavat tilanteiden, joissa tilintarkastaja päätyy eroon, olevan jo paljon ongelmallisempia verrattuna tilintarkastajan erottamiseen.

Monet niistä syistä, joiden esitettiin johtavan tilintarkastajan erottamiseen, käytiin läpi jo edellisessä kappaleessa. Tällaisia syitä olivat mukautettu tilintarkastuslausunto, tilintarkastuspalkkiot ja erimielisyydet kirjanpito- ja tilinpäätösperiaatteista. Näitä syitä ei siis tarkemmin keskustella enää tässä.

Williams (1988: 259) päätyi johtopäätöksissään siihen, että yritykset vaihtavat tilintarkastajaansa, koska ne haluavat parantaa tilintarkastuksensa laatua ja tehokkuutta. Hän johtikin tutkimuksessaan teoreettisen mallin tilintarkastajan vaihtamiselle agenttiteorian kautta. Hänen mallissaan oli kolme kohtaa, jotka hänen mielestään saavat asiakkaan vaihtamaan tilintarkastajaa. Nämä kohdat olivat seuraavat: (Williams 1988: 247–248)

1. Muutokset yrityksen johdossa
2. Tilintarkastajan tehokkuus
3. Asiakkaan maineen heikkeneminen

Tutkimuksessaan hän testasi eri muuttujia näihin kolmeen liittyen ja lopulta kolme muuttujaa nousi merkittäväksi. Nämä muuttujat olivat tilintarkastajan markkinaosuus tietyllä toimialalla, tilintarkastustoimeksiannon pitkäikäisyys sekä asiakkaan saama negatiivinen julkisuus mediassa (Williams 1988: 256). Kaksi ensimmäistä olivat tilintarkastajan tehokkuutta kuvaavia muuttujia. Itse asiassa nämä kaksi olivat ainoat sitä kuvanneet muuttujat, eli tilintarkastajan tehokkuus oli hyvinkin tärkeä asia asiakaslähtöisessä vaihtuvuudessa. Asiakkaan saama negatiivinen julkisuus oli puolestaan asiakkaan maineen heikkenemistä kuvannut muuttuja.

Tilintarkastajan markkinaosuutta tietyllä toimialalla on usein pidetty mittarina siitä, kuinka erikoistunut tilintarkastaja on (esim. Cenker ja Nagy 2008). Näin ollen yritysten kannattaisikin valita uudeksi tilintarkastajaksi heidän toimialalleen erikoistunut tilintarkastaja. Kuten Williamsin (1988) tuloksista kävi ilmi, tilintarkastajan erikoistuminen vähentää tarvetta erottaa tilintarkastaja, mikä luonnollisesti helpottaa yrityksen toimintaa. Asialla on myös toinen positiivinen puoli. Cenker ja Nagy (2008) ehdottivat tilintarkastajan erikoistumisen vähentävän myös tilintarkastajien omia eroamisia. Näin ollen kummallakaan osapuolella ei ole tarvetta erota toimeksiannosta kovin helposti.

Tilintarkastustoimeksiannon pitkäikäisyyttä ei oikein voida huomioida uutta tilintarkastajaa valitessa. Se kuitenkin liittyy kiinteästi juuri tilintarkastajan erikoistumiseen. Valittaessa erikoistunut tilintarkastaja, tarvetta vaihtaa tilintarkastajaa ei synny kovin usein. Tämä puolestaan edesauttaa pitkäikäisen toimeksiannon syntymistä, mikä vähentää tarvetta vaihtaa tilintarkastaja entisestään. Myös tilintarkastajan eroaminen on epätodennäköisempää pitkissä toimeksiannoissa (Krishnan ja Krishnan 1997).

Asiakkaan hyväksyntään toimeksiannon pitkäikäisyydellä saattaa myös olla merkitystä. Jos yrityksen tilintarkastaja vaihtuu usein, saattaa uusi tilintarkastaja päätellä toimeksiannon aloittamiseen liittyvän riskejä, jotka ovat aiemmin estäneet pidemmän toimeksiantosuhteen syntymisen. Voi myös olla, että tuleva tilintarkastaja pelkää mahdollisen toimeksiantosuhteen jäävän lyhyeksi, eikä siksi katso järkeväksi hyväksyä uutta asiakasta. Kallunki ym. (2007) esittivät uudella tilintarkastajalla olevan erinäisiä kustannuksia, kuten tutustuminen yrityksen taloudelliseen ympäristöön ja johtoon. Näin ollen lyhyeen toimeksiantosuhteeseen päätyvä tilintarkastaja saattaisi jäädä tappiolle johtuen näistä kustannuksista, etenkin jos ne kasvavat merkittäviksi. Edellisen toimeksiannon kesto onkin käytetty tässä tutkielmassa yhtenä kolmesta riskimuuttujasta.

Negatiivisen julkisuuden saamista ei myöskään voida ennakoida uutta tilintarkastajaa valittaessa. Kenties se vaikuttaa kuitenkin uuden tilintarkastajan puolella asiakkaan hyväksymisprosessiin. Jos yrityksen maine on negatiivinen, saattaa tilintarkastaja nähdä siihen liittyvän ylimääräisiä riskejä. Se taas voi edesauttaa sitä, että tilintarkastaja kieltäytyy hyväksymästä yritystä asiakkaaksi.

DeFond (1992) puolestaan tutki, miten asiakasyrityksen agenttikustannusten muutokset vaikuttavat tilintarkastajan vaihtumiseen. Agenttikustannukset ovat kustannuksia, joita omistajilta kuluu toimivan johdon valvomiseen. Hän esitti yleisesti, että mitä suuremmat nämä kustannukset ovat, sitä laadukkaamman tilintarkastajan omistajat haluavat. Tulokset osoittivat etenkin johdon omistusosuuden pienenemisen sekä suhteellisen velkaantumisen lisääntymisen saavan yrityksen vaihtamaan laadukkaampaan tilintarkastajaan. Tilintarkastajan laatua DeFond (1992) kuvasi neljän muuttujan yhdistelmällä. Näitä muuttujia olivat tilintarkastajan koko, Big N -brändin maine, asiantuntijuus ja tilintarkastajan riippumattomuus. Tarkempaa keskustelua tilintarkastuksen laadusta ja siitä, miten DeFondin (1992) analyysi pätee tilintarkastajan valintaan, löytyy tämän tutkielman osiosta 3.2.

Tilintarkastuksen laatu ja tehokkuus näyttäisivät siis liittyvän vahvasti asiakaslähtöiseen vaihtumiseen. Sekä Williams (1988) että DeFond (1992) löytävät argumentteja sen puolesta, vaikka hieman eri näkökulmista tutkivatkin. DeFondin (1992) analyysi tosin osoittaa, että aina asiakas ei välttämättä hae parempaa laatua vaihdolla. Eli siis jos yrityksen agenttikustannukset merkittävästi pienenevät, saattaa vaihto tapahtua vähemmän laadukkaaseen tilintarkastajaan.

Uutta tilintarkastajaa valittaessa on omistajien vaikea ennakoida tulevia agenttikustannusten muutoksia ja sitä ei aina voida huomioida valinnassa. Joskus tosin niitäkin voidaan ennakoida. Voidaan esimerkiksi tietää, että tulevalla tilikaudella aiotaan toteuttaa merkittäviä investointeja, joita varten otetaan paljon lisälainaa. Tulevan velkaisuuden kasvun johdosta tiedettäisiin jo siis valita mahdollisimman laadukas tilintarkastaja. DeFond (1992) esittikin, että vaihto ei välttämättä aina tapahdu agenttikustannusten muutosten seurauksena, vaan niitä voidaan myös ennakoida. Asiakkaan hyväksyntään näillä kustannuksilla ja niiden muutoksilla ei liene juurikaan merkitystä.

2.3. Tilintarkastajan eroaminen

Etenkin viimeisen 15 vuoden aikana tilintarkastajan eroamisiin on alettu kiinnittämään enemmän huomiota kuin erottamisiin. Luontevia syitä tälle on mielestäni useampia. Monet näistä syistä ovatkin jo tässä tutkielmassa esiintyneet. Ensinnäkin eroamisten on huomattu olevan yhteydessä oikeudenkäyntiriskin tekijöihin, joita on esimerkiksi taloudelliset ongelmat, suuremmat vaihtelut osakkeiden hinnoissa, lyhyt tilintarkastajan toimikausi, mukautettu tilintarkastuslausunto (erityisesti going concern -lausunto) ja heikko tilintarkastajan riippumattomuus (Krishnan ja Krishnan 1997). Tämä indikoi eroamisten taustalla olevan usein vakavammat syyt kuin erottamisissa.

Toista syytäkin sivuttiin jo edellisessä kappaleessa. Yritykset, joiden tilintarkastaja eroaa, ovat taloudellisesti heikommassa kunnossa kuin ne, joissa asiakas erottaa tilintarkastajansa (Krishnan ja Krishnan 1997; Raghunandan ja Rama 1999). Kolmaskin syy on jo aiemmin tutkielmassa esiintynyt. Tilintarkastajan eroamiset nähdään sidosryhmien keskuudessa negatiivisina tapahtumina, joilla voi olla pahojakin vaikutuksia asiakkaalle, kuten osakkeen arvonlaskut (Wells ja Loudder 1997; Shu 2000). Kenties asia on näin juuri kahden edellisen syyn ansiosta, eli sidosryhmät olettavat yrityksen olevan normaalia riskisempi sekä taloudellisesti heikossa kunnossa ja reagoivat sen mukaisesti.

Vaikka eroamisen taustalla on usein oikeudenkäyntiriski, voi tilintarkastaja lieventää tätä riskiä myös muulla tavalla kuin eroamalla. Ensinnäkin virheitä tilintarkastuksessa voi ehkäistä tarkalla tilintarkastuksen suunnittelulla ja laadunarvioinnilla. (Krishnan ja Krishnan, 1997: 541). Myös mukautettujen tilintarkastuslausuntojen antaminen voi ehkäistä oikeudenkäyntiriskiä, mutta kuten Carcello ja Palmrose (1994) ovat todenneet, aina sekään ei välttämättä suojaa tilintarkastajaa. Kolmas keino suojautua tilintarkastusriskiltä on olla konservatiivinen ja pyrkiä pitämään harkinnanvaraiset tuottopuolella olevat erät mahdollisimman pieninä (DeFond ja Subramanyam 1998: 36). Tämäkään keino ei tosin ole aukoton. Krishnan (1994) näytti yritysten vaihtavan helpommin tilintarkastajaa, jos tilintarkastaja soveltaa konservatiivisia standardeja. Hän liittää sen myös mukautettuihin tilintarkastuslausuntoihin ja esittää, että jos mukautettu lausunto perustuu konservatiivisiin standardeihin, vaihtavat yritykset tilintarkastajaa helpommin. Näin ollen, jos konservatismiin tarkoituksena on ollut asiakkaan säilyttäminen, se voi epäonnistua, jos asiakas päättää sen vuoksi erottaa tilintarkastajan.

Koska eroamalla toimeksiannosta menetetään asiakas, tulisi tilintarkastajan eroamisen olla vasta äärimmäinen keino suojautua oikeudenkäyntiriskiä vastaan (DeFond ja Sub-

ramanyam 1998: 59). Näin varmaan usein onkin, ja tämä voisi selittää sen jo aiemmin tässä tutkielmassa esiin tulleen asian, eli miksi eroamiset ovat harvinaisempia kuin erotamiset. DeFondin ja Subramanyamin (1998) tulokset myös tukivat tätä väitettä. Heidän harkinnanvaraisiin eriin liittyvän analyysin tuloksista kävi ilmi, että otoksessa tilintarkastajan eroamisista olivat harkinnanvaraiset erät enemmän tuloa pienentävät kuin kaikissa vaihtumistapauksissa yleensä. Tämä kertoo luultavasti tilintarkastajan huomaneen, että tiukka konservatismikaan ei enää riitä ja ainut vaihtoehto on ollut eroaminen. Havainto on mielenkiintoinen Krishnanin (1994) tulosten kannalta, sillä hän raportoi asiakkaiden erottavan konservatiivisen tilintarkastajan helpommin. Vaikuttaisi siltä, että tilintarkastaja voi joutua miettimään hyvinkin tarkkaan, miten konservatiivinen hänen kannattaa olla.

Eroamisen tarvetta voidaan vähentää jo asiakkaan hyväksymisprosessissa. Näin tapahtuukin ainakin jossain määrin. Johnstone ja Berard (2003) huomasivat erään tilintarkastusyhteisön hylkäämien potentiaalisten asiakkaiden olleen kaikilla muuttujilla mitattuna hyväksytyjä asiakkaita riskisempiä, mikä kertoo riskitekijöiden hyvästä huomioimisesta. Tämä mahdollisesti vähentää tarvetta erota toimeksiannosta myöhemmässä vaiheessa. Toisaalta he huomasivat myös erikoistuneen henkilökunnan ottamisen mukaan toimeksiantoon kohtuullistavan etenkin virheriskiä ja riskiä petoksen havaitsematta jäämisestä. Myös Cenker ja Nagy (2008) omassa tutkimuksessaan tulivat siihen tulokseen, että tilintarkastajan erikoistuminen vähentää eroamisia. Näin ollen voitaneen sanoa, että oikeanlaisen henkilökunnan käyttämisellä saadaan oikeudenkäyntiriskiä minimoitua tehokkaasti jo asiakasta hyväksyessä.

Oikeudenkäyntiriskin lisäksi Shu (2000) esitti tilintarkastajien eroavan joskus sen vuoksi, että asiakkaan ominaisuudet ovat ristiriidassa tilintarkastajan tavoitteiden kanssa. Hän kutsuu tätä soveltumattomuudeksi asiakaskuntaan (clientele mismatch). Tälle hän esittää kaksi syytä, jotka ovat tilintarkastusteknologian kehittyminen sekä kasvanut tilintarkastuksen oheispalvelujen tarjonta. Jos esimerkiksi tilintarkastaja ei ole tyytyväinen oheispalveluista saatavien tuottojen suuruuteen asiakkaan kohdalla, saattaa hän erota. Shu (2000) myös löysi aineistostaan vahvistuksen tälle ajatukselle. Yleisesti ottaen hän päätyy tulokseen, jonka mukaan eroamiset johtuvat muutoksista tarjontapuolella sen sijaan, että muutokset kysyntäpuolella olisivat olennaisia.

Shun (2000) löydöksiä tukivat myös Calderon ja Ofobike (2008). Kuten osiossa 2.1.1 jo todettiin, he käyttivät tilintarkastajan eroamiseen liittyvänä muuttujana tilintarkastuspalkkioiden suhdetta kaikkiin asiakassuhteen tuottoihin. Sen pohjalta he totesivat tilin-

tarkastajien, joilla pelkät tilintarkastuspalkkiot muodostivat suuren osan kaikista tuotoista, eroavan herkemmin kuin muut.

Näin ollen uuden tilintarkastajan valinnassa kannattaa yritysten ottaa huomioon myös oheispalveluiden kysyntä. Pelkkään tilintarkastukseen tyytyvät saattavat siis joutua vaarautumaan siihen, että jossain vaiheessa tilintarkastaja jättää toimeksiannon, vaikka muuten ei olisikaan mitään ongelmia. Voisi kuvitella clientele mismatchin todennäköisyyden olevan suurin juuri Big N -yhteisöillä, jotka tarjoavat paljon erilaisia oheispalveluja. Tätä ei Shu (2000) tai kukaan muukaan ole tutkinut, joten siinä voisi olla potentiaalinen tutkimuskohde tulevaisuudessa.

Tilintarkastajan eroamisen voi laukaista myös jokin jaksossa 2.1.1 esitetty seikka, kuten mukautettu tilintarkastuslausunto, erimielisyydet tilinpäätös- ja kirjanpitoperiaatteista tai tilintarkastuspalkkion suuruus. Näitä asioita ei kuitenkaan ole tarpeen enää käsitellä tässä. Todettakoon kuitenkin näiden seikkojen voivan hyvin liittyä myös oikeudenkäyntiriskiin ja clientele mismatchiin. Esimerkiksi mukautettu tilintarkastuslausuntohan oli yksi oikeudenkäyntiriskin tekijöistä (Krishnan ja Krishnan 1997). Osiossa 2.1.1 todetulla tavalla myös erimielisyydet asiakkaan ja tilintarkastajan välillä saattavat hyvin kuvastaa oikeudenkäyntiriskin olemassaoloa.

Calderon ja Ofobike (2008) esittivät myös muita muuttujia, jotka voivat johtaa tilintarkastajan eroamiseen. Niiden myös todettiin tutkimuksessa olevan yhteydessä siihen. Ensinnäkin, jos asiakkaalla on puutteita sisäisissä kontrolleissa tai johdon luotettavuus on heikko, kasvavat tilintarkastuksen kustannukset ylimääräisten tilintarkastustoimenpiteiden vuoksi. Tämä puolestaan vähentää tilintarkastajan kiinnostusta toimeksiantoon ja saattaa johtaa eroon. Toiseksi, mikäli asiakas rajoittaa tilintarkastajan kykyä tehdä tarvittavat tarkastustoimenpiteet, ja tilintarkastajan ei ole mahdollista kerätä riittävästi tilintarkastusevidenssiä, saattaa tilintarkastaja erota. (Calderon ja Ofobike 2008: 9–10.)

Edellä esitetyillä asioilla on vaikutusta vaihdon jälkeen ainakin siinä mielessä, että asiakas ei välttämättä saa haluamaansa uutta tilintarkastajaa. Kun uusi tilintarkastaja saa tietoonsa, että vaihto on tapahtunut huonojen sisäisten kontrollien tai asiakkaan tilintarkastusta kohtaan asettamien rajoitteiden vuoksi, voi tilintarkastaja hylätä asiakkaan liian riskisenä. Hylkäämisen todennäköisyys luultavasti vain kasvaa, mikäli asiakkaalla on lisäksi havaittavissa esimerkiksi joitain oikeudenkäyntiriskin tekijöitä.

3. TILINTARKASTAJAN VALINTA JA ASIAKKAAN HYVÄKSYMINEEN

3.1. Yleistä

Mikäli tilintarkastaja jostain syystä vaihtuu, on useimmiten edessä uuden tilintarkastajan valinta. Vain eräissä tapauksissa voidaan jättää uusi tilintarkastaja valitsematta. Tällöinkin tulee tehdä päätös siitä, ettei tilintarkastajaa valita. Pääasiassa näillä kahdella tapahtumalla on siis kiinteä yhteys toisiinsa.

Tilintarkastajaa valitessa tulee huomioida, että asiakasyritys ei välttämättä voi vain valita haluamaansa tilintarkastajaa. Esimerkiksi Raghunandan ja Rama (1999) osoittivat Big N -yhteisöjen hyväksyvän asiakkaakseen vähemmän asiakkaita, joiden aiempi tilintarkastaja on eronnut. Catanach, Irving, Williams ja Walker (2011) näyttivät tämän lisäksi Big N -yhteisöjen hyväksymillä asiakkailta, joiden aiempi tilintarkastaja on eronnut, olevan paremmat taloudelliset näkymät tulevaisuudessa kuin muiden tilintarkastajien asiakkailta. Näin ollen tilintarkastajan tekemällä asiakkaan hyväksymisprosessilla on merkitystä tilintarkastajan valintaan, etenkin tilintarkastajan eroamistilanteissa. Näin ollen analyysia ei siis voi ulottaa koskemaan vain tekijöitä, jotka asiakas mieltää tärkeiksi tilintarkastajaa valitessaan. Tämän seikan vuoksi käsittelen tässä kappaleessa erikseen asiakkaan valintaan vaikuttavia seikkoja kappaleessa 3.2 sekä asiakkaan hyväksymiseen liittyviä asioita osiossa 3.3. Sitä ennen osiossa 3.1 käsitellään yleistä tietoa tilintarkastajan valintaan liittyen.

Tilintarkastajan tekemä asiakkaan hyväksymisprosessi voidaan yleensä jakaa kahteen osaan. Ensin tilintarkastaja pyrkii arvioimaan asiakkaaseen liittyvät riskit tarkasti. Toisessa vaiheessa puolestaan tilintarkastaja miettii keinoja, joilla näitä riskejä voidaan lieventää. Jos näitä keinoja ei ole riittävästi, joutuu tilintarkastaja hylkäämään potentiaalisen asiakkaan. (Johnstone 2000: 3,6.)

Tilintarkastajan vaihtumisen ja uuden tilintarkastajan valinnan monimutkainen prosessi ei kuitenkaan pääty vielä tilintarkastajan tekemään asiakkaan hyväksymisprosessiin. Tässä prosessissa tilintarkastaja määrittää lisäksi hyväksytyjen asiakkaiden osalta sen, paljonko tilintarkastustoimenpiteitä kyseisen asiakkaan tarkastaminen vaatii. Sen pohjalta tilintarkastaja määrittää tilintarkastuspalkkion suuruuden ja lähettää tarjouksen asiakkaalle. Tässä vaiheessa asiakas voi siis vielä hylätä tai hyväksyä annetun tarjouk-

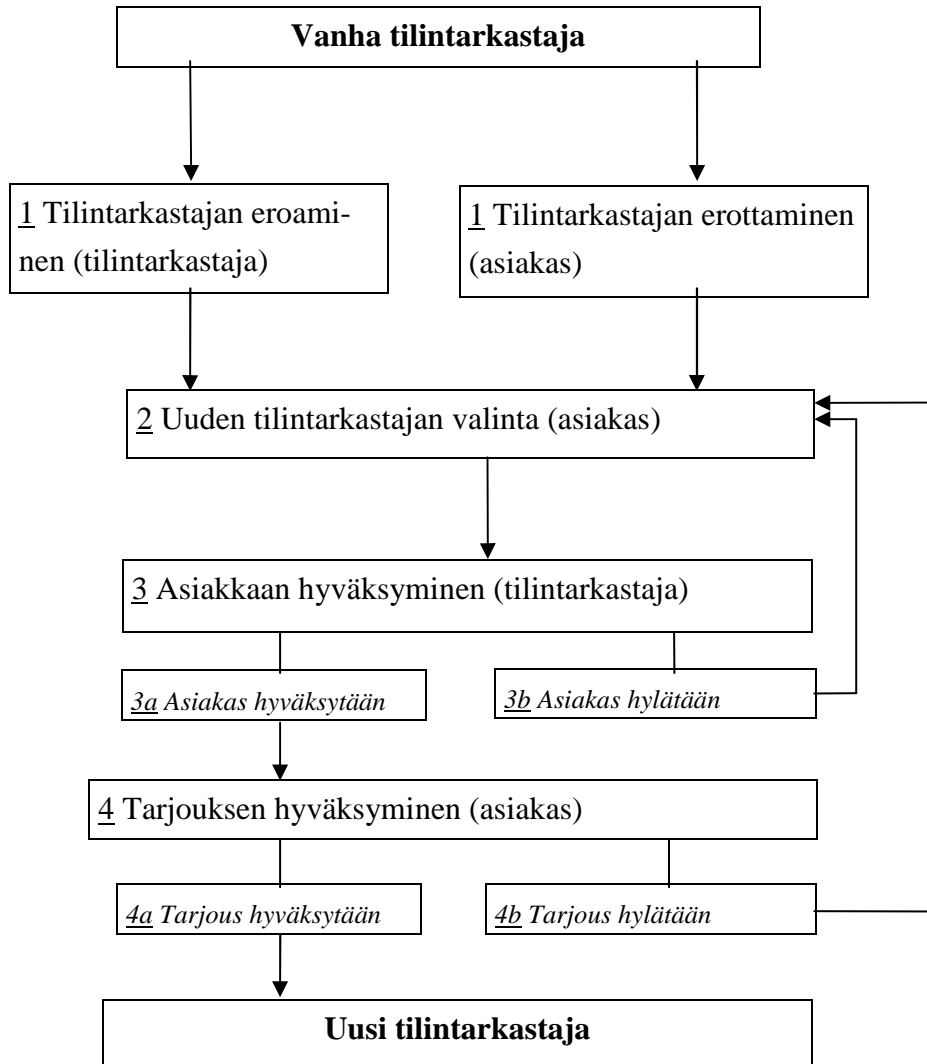
sen pääasiassa perustuen hintaan tai oletettuun tilintarkastuksen laatuun. (Johnstone ja Berard 2001: 203.)

Näin ollen tilintarkastajan vaihtuminen ja uuden tilintarkastajan valinta voidaan kuvata prosessina, jossa on neljä eri vaihetta. Nämä vaiheet ovat kuvattuna kuviossa 1 sivulla 33. Lisäksi kuvio kertoo, onko vaiheessa päätöksentekijä asiakas vai tilintarkastaja. Ensimmäistä vaihetta käsittelee tutkielman kappale 2. Toiseen vaiheeseen liittyvä selostus löytyy kappaleesta 3.2 ja kolmatta vaihetta kuvaa kappale 3.3. Lisäksi kappaleesta 2 löytyvät pohdinnat siitä, miten tilintarkastajan vaihtumisen syyt liittyvät uuden tilintarkastajan valintaan koskevat myös vaiheita 2 ja 3, sillä on tärkeää ottaa huomioon myös nämä seikat uuden tilintarkastajan valinnan ollessa kyseessä. Vaihetta 4 ja tarjouksen muodostumiseen vaikuttavia tekijöitä ei tässä tutkielmassa käsitellä, sillä ne eivät ole tutkielman aihealueen huomioiden erityisen tarpeellisia.

Kuten kuvio 1 osoittaa, uuden tilintarkastajan valintaprosessi on osittain syklinen. Mikäli tilintarkastaja ei hyväksy yritystä asiakkaakseen tai vastaavasti yritys itse hylkää tilintarkastajan tekemän tarjouksen, on valintaprosessi aloitettava alusta. Käytännössä asia kuitenkin luultavasti on niin, että yritys ilmaisee kiinnostuksensa useille tilintarkastajille. Sen jälkeen yritys valitsee kannaltaan parhaan niistä tilintarkastajista, jotka ovat valmiita hyväksymään sen asiakkaaksi.

Sekä uuden tilintarkastajan valinnasta että asiakkaan hyväksymisestä on olemassa jonkin verran kirjallisuutta. Lisäksi monet tilintarkastajan vaihtumista käsittelevät tutkimukset liittyvät aiheeseen, sillä niissä saattaa olla yksi osio, joka käsittelee sitä millaisia tilintarkastajia vaihtumisen jälkeen valitaan (esim. Shu 2000; Ettredge ym. 2007). Näissä tutkimuksissa on yleisesti tehty vain ero Big N -yhteisöjen ja Non-Big N -yhteisöjen välille.

Tätä jaottelua voidaan kenties pitää pienenä heikkoutena, sillä se ei ota kantaa tarkasti siihen, ovatko jotkut tietyt yhteisöt valinnan kohteena. Toisaalta sillä kenties saadaan paremmin esiin tilintarkastajan valitsemisprosessin kaksijakoisuus, sillä luultavasti useimmat yritykset hakevat samantyyppistä tilintarkastajaa. Jos siis yksi Big N -yhteisö hylkää hakevan yrityksen liian riskisenä, niin tällöin hylätty yritys kääntyy muiden Big N -yhteisöjen puoleen, ja vain jos yksikään niistä ei hyväksy yritystä asiakkaakseen, kääntyy se pienempien tilintarkastajien puoleen. Tätä valintaprosessin kaksijakoisuutta nämä analyysit eivät muuten pystykään huomioimaan.

Kuvio 1. Tilintarkastajan vaihtumisen vaiheet

Pari poikkeusta tähän jaotteluun Big N -yhteisöjen ja pienempien tilintarkastajien välille tosin löytyy. Catanach ym. (2011) taulukoivat kaikkien Big N -tilintarkastajien ja muutamien muun tilintarkastajan osalta sen, miten usein kyseiset tilintarkastajat hyväksyvät asiakkaakseen sellaisen asiakkaan, jonka aiempi tilintarkastaja on eronnut. Analyysi näyttää, että Big N -yhteisöistä PwC, KPMG ja Ernst ja Young hyväksyvät asiakkaakseen selvästi vähemmän uusia asiakkaita kuin mistä itse eroavat. Myös Rama ja Read (2006: 106) ovat taulukoineet, miten kunkin Big N- yhteisöistä eronneet asiakkaat ovat jakautuneet kullekin yhteisölle ennen ja jälkeen Sarbanes-Oxley -lain voimaantuloa. Vain noin 15 prosenttia päätyi Big N-yhteisölle kumpanakin ajankohtana, eli Big N-yhteisöjen osuus näistä asiakkaista pieneni valtavasti. Lisäksi analyysi osoittaa sen, että

yksikään Big N- yhteisöistä ei hyväksy erityisen paljon näitä asiakkaita, vaan ne jakautuvat tasaisesti kaikkien kesken.

Cullinan ja Du (2010) puolestaan liittävät mukaan niin sanotut ”Next 4” -yhteisöt. Näillä he tarkoittavat yhteisöjä, jotka eivät kuulu Big N -yhteisöihin, mutta ovat kuitenkin tarpeeksi suuria käsiteltäväksi omana joukkonaan. Nämä neljä yhteisöä ovat BDO Siedman, McGladrey Pullen, Grant Thornton sekä Crowe Chizek.

3.2. Tilintarkastajan valinta asiakkaan näkökulmasta

Tilintarkastuksen kysynnän on katsottu perustuvan Jensenin ja Mecklingin (1976) kehittämälle agenttiteorialle. Teorian mukaan on olemassa kahdenlaisia konflikteja, joita yritykseen voi syntyä. Ensinnäkin, mikäli johto ja omistajat eivät ole samoja, syntyy heidän välilleen mahdollinen konflikti, sillä yritystä omistamattoman johtajan intressit eivät välttämättä ole samoja kuin omistajien. Lisäksi jos yrityksellä on velkaa, saattavat omistajien ja velkojien intressit olla erilaiset. Omistajat saattavat esimerkiksi hylätä investoinnin, josta suurin osa tuotosta menisi velkojille, vaikka investointilaskelmat muuten näyttäisivät sen paremmaksi kuin muut vaihtoehdot. Tilintarkastus nähdäänkin keinona näiden agenttikonfliktien lievittämiseen.

Agenttiteorian pohjalta Chow (1982) kehitti neljä hypoteesia, joiden muuttujat hänen mielestään vaikuttivat tilintarkastajan vapaaehtoiseen valintaan. Ensimmäinen hypoteesi liittyi siihen, että mitä pienempi johdon omistusosuus on, sitä suurempi todennäköisyys on, että yritys valitsee tilintarkastajan. Toinen ja kolmas hypoteesi puolestaan liittyivät velan määrään. Mitä enemmän yrityksellä on velkaa ja mitä useampiin tunnuslukuihin velkojen kovenantit perustuvat, sitä todennäköisempää on tilintarkastajan valinta. Lisäksi hän ehdotti yrityksen koon kasvaessa tilintarkastajan valinnan olevan todennäköisempää. Ensimmäistä hypoteesia ei voitu tutkia mittausongelmien vuoksi, mutta muille hypoteeseille löytyi vähintään kohtuullinen tuki analyysistä. Nämä muuttujat on myöhemmässäkin tutkimuksessa usein liitetty tilintarkastajan valintaan.

Useimmiten tilintarkastajan valintaan liittyy kuitenkin monia eri päätöksiä pelkän vapaaehtoisen tilintarkastajan valinnan lisäksi. Hay ja Davis (2004: 39) kehittivät mallin erilaisista tilintarkastajan valintapäätöksistä, aina siitä ettei valita ollenkaan tilintarkastajaa Big N -yhteisön valintaan saakka. Jokaisessa vaiheessa tuli tehdä valinta kahden vaihtoehdon välillä, ja mitä lähemmäksi Big N -yhteisöjä edettiin, sitä paremmaksi tuli

tilintarkastuksen laatu. Mallin pohjana on tilintarkastajan valinta Uuden-Seelannin yhdistyksissä (incorporated societies), joissa valintapäätökset olivat täysin vapaita.

Hayn ja Daviksen (2004: 39) mallin mukaan ensimmäinen taso oli se, valitaanko tilintarkastaja vai ei. Toisella tasolla valittiin joko hyväksytty tilintarkastaja tai niin sanottu maallikkotilintarkastaja. Jos valittiin hyväksytty tilintarkastaja, seuraavaksi valinta tehtiin joko yksittäisen tilintarkastajan ja tilintarkastusyhteisön välillä. Neljäs taso kuvasi valintaa pienen ja suuren yhteisön välillä. Viides taso puolestaan teki eron Big N -yhteisön ja muiden suurten yhteisöjen välille. Parantuneen laadun mittareina toimivat koulutus (2. taso), ammatillinen kontrolli (3.), koko (4.) sekä maine (5.). Luonnollisesti myös alemman tason mukainen parempi laatu on mukana, kun siirrytään korkeammille tasoille. Tilanne on kuvattuna taulukossa 2. Vaihtoehto 1 kuvaa laadultaan heikompaa tilannetta, kun taas vaihtoehto 2 osoittaa parempaa laatua.

Taulukko 2. Tilintarkastajan valinnan tasot (Hay ja Davis 2004)

Taso	Vaihtoehto 1	Vaihtoehto 2	Parantunut laatu
1.	Ei tilintarkastajaa	Tilintarkastaja	
2.	Maallikkotilintarkastaja	Hyväksytty tilintarkastaja	Koulutus
3.	Yksittäinen tilintarkastaja	Tilintarkastusyhteisö	Ammatillinen kontrolli
4.	Pieni tilintarkastusyhteisö	Suuri tilintarkastusyhteisö	Koko
5.	Muu suuri tilintarkastusyhteisö	Big N -yhteisö	Maine

Vaikka Hayn ja Daviksen (2004) malli on kattava, siihen voisi edelleen lisätä jotain. Ettredge, Kwon ja Lim (2009) tutkivat tekijöitä, jotka vaikuttivat asiakkaan toimialalle erikoistuneiden Big N -tilintarkastajien valintaan. Tämän perusteella malliin voisi lisätä kuudennen tason tekemään eroa erikoistuneiden ja muiden Big N -yhteisöjen välille.

Usein kuitenkin ei yrityksen tarvitse miettiä kaikkia näitä tasoja tilintarkastajan valintapäätöstä tehdessään. Esimerkiksi Suomessa uusi tilintarkastuslaki (2007/459) ei enää tunne maallikkotarkastajia, mikä sulkee mallin toisen tason pois. Samaisen lain 4§ puolestaan määrittää kokorajat, joista kahden ylittäminen kahden edellisen tilinkauden tietojen perusteella tekee tilintarkastajan valinnasta pakollisen, mikä sulkee myös ensimmäisen tason pois rajat ylittävien yhteisöjen kohdalta. Mallin rajoittuminen ei tarvitse olla pelkästään laeista tai säädöksistä kiinni. Jos yritys on tarpeeksi suuri, ei yksittäinen henkilö selviäisi sen tarkastamisesta ainakaan kohtuullisessa ajassa. Voi olla myös niin, että

edes pienen tilintarkastusyhteisön resurssit eivät tarkastamiseen riitä, jolloin valinta on tehtävä ainoastaan viidennellä tasolla suurten tilintarkastusyhteisöjen välillä.

Laadukkaan tilintarkastajan voi määritellä myös yksinkertaisemmin. Francis ja Wilson (1988) testasivat kahta aiemman tutkimuksen määrittelemää teoriaa tilintarkastuksen laadusta. Ensimmäisen teoria liittyi suoraan tilintarkastajan kokoon eli mitä suurempi on tilintarkastajan koko, sitä laadukkaampi on tilintarkastus. Toisen teorian mukaan puolestaan Big N -yhteisöt ovat kehittäneet niin hyvän maineen, jotta niitä voidaan pitää laadukkaan tilintarkastuksen suorittajina. Tulokset osoittivat jälkimmäisen teorian sopivan paremmin tilintarkastuksen laadun mittariksi.

DeFond (1992) kehitti laadun mittausta vielä pidemmälle. Hän yhdisti neljä muuttujaa laatua mittaavaksi yhdysmuuttujaksi. Näistä neljästä kaksi ensimmäistä olivat edellisten mallien mukaisesti tilintarkastajan koko ja Big N -brändin maine. Lisäksi laatua kuvasi erikoistuminen ja itsenäisyys. Kuitenkin lisäanalyysseissään DeFond (1992: 27–30) totesi pelkän Big N -brändi toimivan hyvänä muuttujana tilintarkastuksen laatua kuvattaessa, mikä tukee Francisin ja Wilsonin (1988) tuloksia.

Sekä Francis ja Wilson (1988) että DeFond (1992) tutkivat lisäksi agenttikustannusten vaikutuksia tilintarkastajan valintaan. Muuttujat olivat varsin samankaltaisia kuin Chow'n (1982) analyysissä. Tosin tilintarkastajan kokoa he käyttivät kontrollimuuttujana, kun taas johdon omistus ja velkaantuminen olivat pääasiallisen analyysin kohteena ja niitä kuvattiin erilaisten agenttimuuttujien avulla. DeFond (1992) ehdotti näiden agenttimuuttujien muutosten vaikuttavan siihen, kuinka laadukkaan tilintarkastajan yritys valitsee. Francis ja Wilson (1988: 679–680) puolestaan totesivat tätä tukien agenttimuuttujien muutosten kuvaavan paremmin sekä tilintarkastajan valintaa että vaihtamista kuin staattiset agenttimuuttujien tasot.

Miten johdon omistussuuteen ja velkaisuuteen liittyvät tekijät sitten vaikuttivat tilintarkastajan valintaan edellä mainituissa analyysseissä? Johdon omistussuudesta saatiin ristiriitaisia tuloksia, sillä Francis ja Wilson (1988) eivät pitäneet johdon omistussuutta merkittävänä, kun taas DeFond (1992) sai tämän suhteen merkittäviä tuloksia. Kuitenkin tähän hieman liittyen Francis ja Wilson (1988) totesivat sekä tuloksiin sidottujen johtajien palkkioiden että suurimman yksittäisen omistajan omistussuuden muutosta kuvaavien muuttujien olevan merkittäviä. Vaikka ne eivät johdon omistussuutta kuvaakaan, lienee niillä osansa johdon ja omistajien välisten agenttikonfliktien lievittäjänä.

Velkaisuus puolestaan oli sekä Francisin ja Wilsonin (1988) että DeFondin (1992) analyysissä tilintarkastajan valinnassa merkittäväksi osoittautunut tekijä, mikä tukee Chow'n (1982) tutkimuksen tuloksia. Myös monet myöhemmät tutkimukset tukevat saatuja tuloksia. Knechel, Niemi ja Sundgren (2008) osoittivat suomalaisella aineistolla velan määrän olevan tilintarkastajan valintaa selittävä tekijä etenkin keskisuurilla ja suurilla yrityksillä. Haylla ja Davisilla (2004) puolestaan muuttuja oli merkittävä tekijä valinnassa maallikkotarkastajan ja hyväksytyin tilintarkastajan välillä Uuden-Seelannin yhdistysten tilintarkastajien valintapäätöksissä. Muissa edellä kuvatun mallin valintapäätöksissä velkaisuus ei kuitenkaan näytellyt merkittävää roolia.

Broye ja Weill (2008) toivat hieman ristiriitaisuutta velkaantumisen rooliin tilintarkastajan valinnassa. Analyysissään kymmenestä Euroopan maasta vain neljässä velan määrä oli positiivisesti yhteydessä laadukkaan (Big N) tilintarkastajan valintaan. Syntynyttä eroa he selittävät kullekin maalle ominaisilla tekijöillä, joista keskustellaan tarkemmin myöhemmin tässä jaksossa.

Pittman ja Fortin (2004) tekivät nuorista yrityksistä koostuvalla aineistollaan aiheeseen liittyvän havainnon. Mikäli valinta kohdistui Big N -tilintarkastajaan, auttoi se yrityksiä pienentämään korkokustannuksiaan. Juuri nuorilla yrityksillä tämä vaikutus onkin suurin, sillä niille ei vielä ole ehtinyt syntyä mainetta hyvänä velan maksajana. Analyysi osoittikin sen, että mitä nuorempi yritys, sitä suurempi tämä helpottava vaikutus oli. Tehty havainto lisää entisestään velkaisuuden ja yleisesti rahoituksen tarpeen merkitystä tilintarkastajan valintaa selittävänä tekijänä.

Yleisesti yrityksen kasvaessa kasvavat myös sen agenttikustannukset (Francis ja Wilson 1988: 669). Tältä pohjalta Francis ja Wilson (1988: 669) ehdottivat yrityksen koon sekä sen muutoksen eli yrityksen kasvun kuvaavan epäsuorasti myös agenttikustannuksia. He käyttivätkin niitä analyysissään kontrollimuuttujina ja löysivät positiivisen yhteyden tilintarkastajan valintaan. Myös DeFond (1992) käytti kasvua kontrollimuuttujana löytäen positiivisen yhteyden tilintarkastajan valintaan.

Yritykseen kokoon voidaan liittää myös sen kompleksisuus. Abdel-Khalik (1993) tutki, miten organisaation hierarkiakerrosten lisääntyminen vaikutti yksityisten yritysten haaluun valita tilintarkastaja. Hän ehdotti johtajien pyrkivän paikkaamaan tilintarkastuksella kontrollin menetystä hierarkiatasojen lisääntyessä. Tulokset myös tukivat tätä, eli mitä kompleksisempi yritys, sitä todennäköisemmin yritys valitsi tilintarkastajan. Koon ja kompleksisuuden vaikutusta tilintarkastajan valintaan tutkivat myös esimerkiksi Hay

ja Davis (2004), joiden analyysissä koko oli merkittävä tekijä jokaisen edellä kuvatun mallin valintapäätöksessä, paitsi Big N -yhteisöjen ja muiden suurten yhteisöjen välillä. Lisäksi Knechel ym. (2008) tulivat siihen johtopäätökseen, että yrityksen kompleksisuus vaikuttaa tilintarkastajan valintaan.

Edellä mainittujen tekijöiden lisäksi myös maakohtaisilla tekijöillä on vaikutusta tilintarkastajan valintaan. Broye ja Weill (2008) tutkivat myös maakohtaisia tekijöitä tutkiessaan velkaisuuden vaikutusta tilintarkastajan valintaan kymmenessä Euroopan maassa. He huomasivat laadukkaan tilintarkastajan valinnan vahvasti velkaisissa yhtiöissä olevan positiivisesti yhteydessä velkojien suojaan sekä siihen, kuinka tarkkoja vaatimuksia tilinpäätökseen liittyy. Lisäksi tilintarkastajan oikeudenkäyntiriskillä oli negatiivinen yhteys mainittuun velkaisuuden ja laadukkuuden yhdistelmään. Ettredge ym. (2009) ottivat maakohtaiset tekijät osaksi analyysiaan asiakkaan toimialalle erikoistuneiden Big N -tilintarkastajien valinnasta. Erikoistunut Big N -tilintarkastaja valittiin todennäköisemmin maissa, joissa seuraavat piirteet olivat läsnä: korkea sijoittajien suoja, vaatimus laadukkaille tilinpäätöksille sekä maan vahva taloudellinen kehitys. Analyysin aineisto kattoi 29 maata ympäri maailmaa, mutta usein tutkimusten kohteena oleva USA ei kuulunut aineistoon.

Edellä esitettyjen asioiden lisäksi myös asioilla, jotka ovat vaikuttaneet tilintarkastajan vaihtumiseen, on luultavasti merkitystä myös uuden tilintarkastajan valinnassa. Aiemmin tutkielmassa on jo selvitetty, että esimerkiksi DeFond (1992) on linkittänyt agenttikustannusten muutosten selittämään sekä tilintarkastajan vaihtumista että uuden tilintarkastajan valintaa. Muillakin vaihtumiseen johtaneilla seikoilla lienee kuitenkin merkitystä. Näitä seikkoja olen pohtinut jo kappaleessa 2.1.1. Seuraavaksi kuitenkin käsitellään näitä asioita vielä hieman lisää.

Tässä yhteydessä on syytä tehdä ero asiakaslähtöisten erottamisten sekä tilintarkastajalähtöisten eroamisten välille. Useimmin lähinnä erottamisten syillä on merkitystä uuden tilintarkastajan valinnassa, sillä ne ovat asiakkaan näkökulmasta vapaaehtoisia vaihtumisia. Olemassa on siis joku peruste, jota asiakas haluaa muuttaa paremmaksi suhteessa tilintarkastajaan, ja joka luultavasti merkitsee myös uutta tilintarkastajaa valittaessa. Tilintarkastajan erotessa tällaista perustetta ei ole, ja asiakas ei välttämättä halua muuttaa mitään suhteessa uuteen tilintarkastajaan.

Aina ei välttämättä kuitenkaan vaihtumisen peruste vaikuta uuden tilintarkastajan valintaan. Esimerkiksi jos erottamisen syynä on ollut mukautettu tilintarkastuslausunto, voisi

kuvitella yrityksen vaihtavan tilintarkastajaan, joka antaa vähemmän mukautettuja lausuntoja. Kuitenkin Chow ja Rice (1982) tyrmäsivät tämän oletuksen.

Varmaankin suurin yksittäinen syy tilintarkastajan vaihtamiseen, joka vaikuttaa myös uuden tilintarkastajan valintaan, on tilintarkastuspalkkioiden suuruus. Esimerkiksi Cullinan ja Du (2010) osoittivat Big N -yhteisöjen laskuttavan muita tilintarkastajia korkeampia palkkioita. He käyttivät kolmiosaista jaottelua tilintarkastajien koossa, jossa Big N -yhteisöjen ja muiden tilintarkastajien välillä olivat niin sanotut ”Next 4 -yhteisöt”. Nämä yhteisöt olivat pienempiä kuin Big N -yhteisöt, mutta kuitenkin tarpeeksi suuria ja nimekkäitä huomioitavaksi omana ryhmänään. Merkittävää oli, että ”Next 4 -yhteisöjen” palkkiot olivat samalla tasolla kuin niitä pienempien yhteisöjen.

Tältä pohjalta voidaan olettaa Big N -asiakkaiden vaihtavan pienempiin tilintarkastajiin, jos ne kokevat tilintarkastuspalkkionsa liian suureksi. Cullinan ja Du (2010) vahvistivatkin tämän oletuksen osoittamalla asiakkaiden valitsevan useimmiten edeltäjää pienemmän uuden tilintarkastajan. Myös Ettredge ym. (2007) näyttivät, että 69 % Big N -asiakkaista vaihtavat pienempään tilintarkastajaan. Heillä kyse oli nimenomaan pienemmistä yrityksistä, joiden ei välttämättä tarvitse valita Big N -tilintarkastajaa kokonsa vuoksi. Cullinanin ja Dun (2010) tavoin myös Ettredge ym. (2007) jakoivat tilintarkastajat kolmeen ryhmään kokonsa perusteella. Näiden molempien analyysien tulokset olivat yhteneväiset, vaikka Ettredge ym. (2007) eivät tarkemmin määritellekään keskimäisen ryhmän tilintarkastajia. Ainoastaan se kävi ilmi, että ne olivat maanlaajuisen verkoston omaavia yhteisöjä. Lisäksi Sankaraguruswamy ja Whisenant (2004) huomasivat yrityksen ilmoittavan usein syyksi tilintarkastuspalkkiot vaihtaessaan pieneen tilintarkastajaan.

Myös aiemmat going concern -lausunnot saattavat vaikuttaa tilintarkastajan valintaan. Lee ym. (2004) esittivät lausunnon olemassaolon saavan yritykset valitsemaan laadultaan heikomman tilintarkastajan. Sankaraguruswamy ja Whisenant (2004) taas ilmoittivat samansuuntaisesti lausunnon olemassaolon saamaan vaihdon jälkeisen tilintarkastajan valinnan kohdistumaan pieneen tilintarkastajaan. Vaikeaa on kuitenkin määritellä, missä määrin nämä havainnot liittyvät myös asiakkaan hyväksymisprosessiin, sillä useimmiten going concern -lausunnon todettiin olevan yhteydessä tilintarkastajan eroamiseen osiossa 2.1.1. Seuraavassa kappaleessa todetaan lisäksi Big N -yhteisöjen hyväksyvän vähemmän asiakkaita, joiden aiempi tilintarkastaja on eronnut.

Tilintarkastajan eroaminenkaan ei jää vaille merkitystä uutta tilintarkastajaa valitessa. Bockus ja Giger (1998) kehittivät analyttisen mallin tilintarkastajien eroamisesta. Mallin mukaan piilotetun oikeudenkäyntiriskin todennäköisyys saa ison ja varakkaan (solvent) tilintarkastajan eroamaan toimeksiannosta, koska sillä on paljon menetettävää riskin realisoituessa. Seuraava tilintarkastaja on tällöin epätodennäköisesti iso ja varakas, koska sillä olisi lisäksi vähemmän tietoa asiakkaasta, mikä lisää oikeudenkäyntiriskiä entisestään. Tämän vuoksi uuden tilintarkastajan on useimmiten oltava pieni tilintarkastaja (wealth-constrained auditor), jolla ei ole oikeudenkäyntiriskin realisoituessa niin paljoa menetettävää.

Mallin pohjalta voidaan päätellä, että riskisellä asiakkaalla ei aina ole edes mahdollisuutta valita Big N -tilintarkastajaa, vaan se joutuu tyytymään pieneen tilintarkastajaan. Vaikka vaihtumisesta riippumattomien tekijöiden johdosta yritys haluaisi valita Big N -tilintarkastajan, ei se voi sitä tehdä, koska mikään Big N -yhteisö ei hyväksy sitä asiakkaaksi. Siten yritys joutuu pakosta muuttamaan perusteitaan tilintarkastajaan valintaan johtuen tilintarkastajan eroon liittyvistä tekijöistä. Tällaisessa tilanteessa Big N -tilintarkastajien asiakkaan hyväksymisprosessilla lienee läheisin yhteys tilintarkastajan valintaan.

3.3. Asiakkaan hyväksymisprosessi

3.3.1. Hyväksymisprosessin vaiheet

Aiemmin todettiin, että asiakkaan hyväksymisprosessi voidaan jakaa kahteen osaan. Ensimmäisenä on vuorossa riskien arviointiprosessi, jossa arvioidaan asiakkaaseen liittyvät riskit mahdollisimman tarkasti. Seuraavaksi vuorossa on vaihe, jossa etsitään keinoja, joilla näihin riskeihin voidaan sopeutua. (Johnstone 2000: 3,6.)

Tilintarkastajalla on arvioitavana yleensä kolmenlaisia riskejä. Yksi arvioitavista riskeistä on asiakkaan liiketoimintariski, joka tarkoittaa riskiä asiakkaan taloudellisen tilan heikkenemisestä ajan myötä. Tätä riskiä voidaan mitata esimerkiksi kannattavuuden ja maksuvalmiuden tunnusluvuilla. Toiseksi arvioidaan tilintarkastusriski. Se tarkoittaa riskiä siitä, että tilintarkastaja ei onnistu löytämään virheitä ja antamaan muokattua tilintarkastuskertomusta olennaisesti virheellisistä tilinpäätöstiedoista. Kolmas arvioitava riski on tilintarkastajan liiketoimintariski, joka puolestaan tarkoittaa riskiä tilintarkasta-

jalle kyseisestä toimeksiannosta aiheutuvasta tappiosta. Tähän vaikuttaa esimerkiksi oikeudenkäyntiin joutumisen mahdollisuus. (Johnstone 2000: 3–4.)

Nämä kolme riskiä eivät suinkaan ole toisistaan erilliset. Ainakin asiakkaan liiketoimintariskillä ja tilintarkastusriskillä on yhteys. Esimerkiksi jos asiakas toimii riskisellä toimialalla ja sen sisäiset kontrollit ovat heikot, saattaa sen olla vaikea saada lainaa kohutuullisella korolla, mikä puolestaan vaikuttaa asiakkaan taloudellisiin näkymiin heikentävästi (Johnstone 2000: 4). Johnstone (2000) osoitti myös muidenkin riskien liittyvän toisiinsa riskien arviointivaiheessa.

Johnstone ja Berard (2004) taas osoittivat käyttäen erään suuren tilintarkastusyhteisön päätöksiä asiakasportfolion hallinnasta, että tilintarkastusriskin muuttujat ovat tärkeämpiä asiakkaan hyväksynnässä kuin kumpikaan liiketoimintariskeistä. Tämä pätee hyväksyntäpäätöksiensä lisäksi myös arvioidessa jatketaanko toimeksiantoa jo valmiiksi asiakkaana olevan yrityksen kanssa. Tällä puolestaan on merkitystä tilintarkastajan eroamis päätöstenkin kannalta. Ongelmana tilintarkastusriskin mittaamisessa tosin on sen määrittämisen perustuminen tilintarkastajien subjektiivisiin arvioihin. Etenkin uusien asiakkaiden kohdalla ne voivat olla vaikeita, koska tilintarkastajalla ei välttämättä ole tarpeeksi tietoa potentiaalisesta asiakkaasta (Johnstone ja Berard 2004: 686). Molemmista liiketoimintariskeistä puolestaan on saatavana objektiivista informaatiota. Johnstone ja Berard (2004: 686) ehdottavatkin tutkimuksen kohteeksi tulevaisuudessa sen, muuttuvatko arviot tilintarkastusriskistä asiakkaan hyväksymistä seuraavana vuonna, kun asiakkaasta on saatu kerättyä enemmän tietoa.

Tiedoilla tilintarkastajan vaihtumisesta voi olla vaikutusta riskien arviointiin. On osoitettu (Raghunandan ja Rama 1999: 129; Catanach ym. 2011) Big N -yhteisöjen toimivan epätodennäköisemmin seuraavana tilintarkastajana edellisen tilintarkastajan erottua. Tällä havainnolla voidaan vielä korostaa sitä aiemmin todettua seikkaa, että tilintarkastajan eroamisella voi olla vakavat vaikutukset asiakasyritykselle, sillä se voi jo todettujen asioiden lisäksi vaikeuttaa uuden tilintarkastajankin valintaa. Eroamisen voi todeta mahdollisesti liittyvän kaikkiin kolmeen riskiin. Korkeampi oikeudenkäyntiriski eroamistapauksissa (Krishnan ja Krishnan, 1997) lisää tilintarkastajan liiketoimintariskiä. Jos taas eroamisen syynä ovat olleet heikot sisäiset kontrollit, vaikuttaa se tilintarkastusriskiä kasvattavasti. Tilintarkastajan eroamisen kohteeksi joutuvien yritysten oleminen taloudellisesti heikommassa kunnossa kuin itse tilintarkastajaa vaihtavat yritykset (Krishnan ja Krishnan 1997; Raghunandan ja Rama 1999) tai muut yritykset ylipää-

tänsä (Schwartz ja Menon 1985), on puolestaan selvä indikaattori kohonneesta asiakkaan liiketoimintariskistä.

Kun riskit on arvioitu, seuraa vaihe, jossa niihin sopeudutaan. Johnstone (2000: 6–8) ehdotti kolmenlaisia tapoja, joilla voi sopeutua riskiin. Ensimmäinen seuloaasiakkaita niiden omien riskitekijöiden eli tilintarkastusriskin ja asiakkaan liiketoimintariskin perusteella. Toinen tapa pienentää riskiä on hänen mukaansa käyttää tilintarkastajan liiketoimintariskiä vähentämään näitä riskejä. Tämä toimii Johnstonen (2000) mukaan esimerkiksi asiakkaan toimiessa riskisellä toimialalla, jolloin tilintarkastaja arvioi tilintarkastusriskin korkeaksi. Kuitenkin jos tilintarkastajalla on paljon kokemusta tältä toimialalta ja tilintarkastus voidaan suorittaa rauhalliseen tahtiin, vähentää se samalla tilintarkastajan liiketoimintariskiä. Tämä vähennys puolestaan korvautuu tilintarkastusriskin kohoamisen. Kolmas keino sopeutua riskiin on proaktiivisten riskinhallintastrategioiden käyttäminen. Tällaisia strategioita ovat esimerkiksi tilintarkastuspalkkion sopeuttaminen, tarkka suunnittelu tarvittavasta tilintarkastusevidenssistä sekä toimeksiantotiimin koostumuksen suunnittelu. Johnstonen (2000) tutkimuksissa kävi ilmi kahden ensimmäisen strategian olevan käytössä, mutta vastoin odotuksia tilintarkastuspartnerit eivät käyttäneet proaktiivisia riskinhallintastrategioita juurikaan. Tähän Johnstone (2000: 21) tarjosi selitykseksi esimerkiksi sen, että partnereita on vasta juuri pyydetty käyttämään näitä strategioita, ja johtuen heidän pitkästä kokemuksestaan toimintatapojen muuttaminen näiden strategioiden käyttöönottamiseksi on vaikeaa.

Johnstone ja Berard (2003) löysivät kuitenkin merkkejä joidenkin riskienhallintakeinojen käytöstä. Heidän tutkimuksensa kohteena olivat erikoistuneen henkilöstön ottaminen mukaan sekä korkeampien tilintarkastuspalkkioiden laskuttaminen. Erikoistunut henkilöstö lievensi sekä virheriskiä että riskiä petoksesta, jotka molemmat kuvasivat tilintarkastusriskiä. Täten näitä riskejä omaavat asiakkaat hyväksyttiin todennäköisemmin. Asiakkaan liiketoimintariskiä ei erikoistuneen henkilöstön käyttö vastoin odotuksia lieventänyt. Isommat tilintarkastuspalkkiot puolestaan toimivat sekä asiakkaan että tilintarkastajan liiketoimintariskin lieventäjinä. Asiakkaan liiketoimintariskiä tutkimuksessa kuvasi going concern -riski ja tilintarkastajan liiketoimintariskiä mitattiin sillä, ovatko asiakkaan osakkeet julkisen kaupankäynnin kohteena. Catanach ym. (2011) huomasivat myös asiakkaan toimialalle erikoistuneiden Big N -yhteisöjen todennäköisemmin hyväksyvän asiakkaan, jonka aiempi tilintarkastaja oli eronnut. Riskeihin pystytään siis joissain tilanteissa vastaamaan ja lieventämään niitä.

3.3.2. Hyväksymisprosessin eroja eri tilintarkastajien välillä

Asiakkaan hyväksymisprosessiin voidaan ottaa erilaisia lähestymistapoja tilintarkastajasta riippuen. Gendron (2001: 292–293) esitti hyväksymisprosessin voivan olla joko mekanistinen tai orgaaninen. Mekanistisessa tavassa prosessi nojautuu vahvasti muodollisiin ohjeisiin ja esimerkiksi kaikki päätökset täytyy ennen hyväksymistä tarkastaa tietokoneavusteisella päätöksentekojärjestelmällä. Orgaanisessa tavassa taas muodollisten ohjeiden merkitys on hyvin vähäinen ja tilintarkastuspartneri lähestyy jokaista tapausta omana yksittäisenä tilanteenaan. Gendronin (2001) kenttätutkimus kolmesta suuresta tilintarkastusyhteisöstä Kanadassa kuitenkin osoitti, että kaikissa yhteisöissä hyväksymisprosessi on käytännössä hyvin orgaaninen. Eräässä yhteisössä tosin ohjeistus asiakkaiden hyväksymiseen oli varsin mekanistinen.

Gendron (2001: 292–295) ehdotti myös toistakin jaottelua tapoihin, joilla lähestyä asiakkaan hyväksymisprosessia. Ammatimainen (professional) lähestymistapa korostaa suurimpien motivaattorien asiakkaan hyväksymiseen olevan tilintarkastuskokemuksen soveltaminen uusissa tilanteissa ja mahdollisuus kehittää yrityksen mainetta toimialallaan. Mieleissä ovat nimenomaan kolmansien osapuolien intressit, eikä niinkään tilintarkastusyhteisön tai asiakkaan omat intressit. Kaupallinen (commercial) lähestymistapa puolestaan pitää tärkeimpänä motivaattorina asiakkaan hyväksyntään lähinnä taloudellisia palkkioita ja tavoitteena on pitää asiakasyritys tyytyväisenä. Gendronin (2001) kenttätutkimus osoitti, että osassa kolmesta yhteisöstä vallitseva suuntaus oli ammatillisuus, kun taas osa oli kaupallisesti suuntautuneita.

Eroja asiakkaan hyväksymisprosessissa syntyy myös eri yritysten välillä. Aiemmin todettiin Big N -yhteisöjen valitsevan tiukemmin asiakkaansa siitä joukosta, josta aiempi tilintarkastaja erosi (Raghunandan ja Rama 1999: 129; Catanach ym. 2011). Lisäksi Catanach ym. (2011) osoittivat yritysten, jotka Big N -yhteisöt tästä joukosta valitsevat olevan taloudellisesti paremmassa kunnossa useilla mittareilla tarkasteltuna. Mittareina toimivat esimerkiksi yleiset taloudelliset tunnusluvut sekä aika, joka vaihdoksesta kului konkurssiin tai pörssistä ulos listautumiseen. Tästä voitaneen vetää johtopäätös, että Big N -yhteisöt ovat tarkempia hyväksyessään uusia asiakkaita.

Aina ei asia ole kuitenkaan ollut näin, vaan muutoksia on tapahtunut ajan myötä. Jones ja Raghunandan (1998) osoittivat Big N -yhteisöillä olevan enemmän taloudellisissa vaikeuksissa olevia asiakkaita kuin Non-Big 4 -tilintarkastajilla heidän tutkimusperiodinsa alussa vuonna 1988. Lisäksi Big N -yhteisöillä oli vahvempi edustus korkean

teknologian toimialoilla. Tutkimus on osoittanut tilintarkastajien olevan useimmin vastaajana oikeusjutuissa, mikäli asiakas toimii korkean teknologian toimialalla (Raghunandan ja Rama 1999: 126). Tämä lisää oikeudenkäyntiriskiä ja on otettava huomioon tilintarkastajan liiketoimintariskiä arvioitaessa ja siihen sopeutuessa. Kuitenkin Jonesin ja Raghunandanin (1998) tutkimusperiodin lopussa vuonna 1995 kummankin tyyppisten asiakkaiden osuus Big N -yhteisöjen asiakasportfoliosta oli selvästi vähentynyt.

Tätä kehityksen suuntaa tukee myös kaksi tilintarkastuspalkkioihin ja tilintarkastajan vaihtumiseen liittyvää tutkimusta. Vuonna 1996 Gregory ja Collier (1996) raportoivat, suuren osan tilintarkastajaa vaihtaneista asiakkaista valinneen uudeksi tilintarkastajaksi Big N -yhteisön. Kymmenen vuotta myöhemmin Ettredge ym. (2007) kuitenkin raportoivat useimpien asiakkaiden valitsevan pienemmän tilintarkastajan. Kappaleessa 2.1.1 pohdittiin, että kyseinen muutos voisi johtua kysynnän muutoksesta tilintarkastuspalkkioiden suuruuteen ja oheispalvelujen tarjontaan liittyen. Kuitenkin tätä eroa siis näyttäisivät selittävän myös ajan myötä tapahtuneet muutokset Big N -yhteisöjen asiakkaiden hyväksymisprosesseissa. Lisäksi tuoreempaa havaintoa voidaan hakea Raman ja Readin (2006: 98) analyysistä. He havaitsivat Big N -yhteisöjen eroamisten määrän kasvaneen Sarbanes-Oxley -lain säätämisen myötä, vaikka kokonaisuudessaan niiden asiakkaiden määrä pieneni. Vaikka tämä ei suoranaisesti kerrokaan asiakkaiden hyväksymisprosessista, se liittyy päätöksiin asiakassuhteiden jatkumisesta. Ne puolestaan yhdessä määrittävät tilintarkastusyhteisön asiakasportfolion koostumuksen (Johnstone ja Berard 2004: 662). Voitaneen siis olettaa vaatimusten asiakkaiden hyväksyntää kohtaan myös tiukentuneen.

Kenties edellä esitetyt asiat vaikuttavat siihen, että jokaisella tilintarkastajalla on omanlaisensa hyväksymismenettelynsä potentiaalisille asiakkaille. Näin ollen riskisimmätkin asiakkaat voivat löytää itselleen tilintarkastajan. Esimerkiksi sellainen tilintarkastaja, jolla on vahva kokemus yrityksen toimialalta voi olla valmis hyväksymään asiakkaan, jota muut eivät missään tapauksessa hyväksy. Luultavasti jos tilintarkastajan suhtautuminen on sekä orgaaninen että kaupallinen, saattaa se hyväksyä asiakkaita hyvinkin liberaalisti riskeistä huolimatta, etenkin jos palkkio on suuri. Mekanistisen ja ammatillisen hyväksymisprosessin omaava tilintarkastaja luultavasti hylkää liikaakin potentiaalisia asiakkaita, etenkin jos ohjeistus prosessiin on hyvin yksityiskohtainen ja tiukka. Johnstone (2000: 21) päätyi johtopäätöksissään siihen, että uuden asiakkaan lisääminen liittyy sekä asiakkaan että tilintarkastajan ominaisuuksiin ja siten ei ole olemassa mitään

selkeätä mallia tiettyjen asiakkaiden valintaan. Eri tilintarkastajien saattavat siis ulkoisesti saman asiakkaan kohdalla päätyä ihan erilaisiin lopputuloksiin.

3.4 Tutkimusongelma ja hypoteesien tausta

Tässä tutkielmassa selvitetään ensiksi, millaisille tilintarkastajille asiakkaat päätyvät vaihtumisen jälkeen. Tässä tehdään jaottelu Big 4 -tilintarkastajiin ja Non-Big 4 -tilintarkastajiin. Lisäksi tutkitaan erikseen, ovatko tilanteet, joissa tilintarkastaja eroaa erilaisia verrattuna niihin tilanteisiin, joissa asiakas erottaa tilintarkastajansa.

Tähän tutkimusasetelmaan on verrattain helppoa määritellä hypoteesit aiempien tutkimusten perusteella. Catanach ym. (2011) huomasivat tutkimuksessaan tilintarkastajan erotessa suurimman osa asiakkaista päätyvän Non-Big 4 -tilintarkastajille. Myös Shu (2000) löysi vastaavan suuntauksen hänen eroamisaineistossaan. Ennen eroamista Big 4 -tilintarkastajilla oli 127 asiakasta, mutta eroamisen jälkeen vain 80. Raghunandan ja Rama (1999) huomasivat myös Big N -tilintarkastajien osuuden pienenneen, kun aiempi tilintarkastaja oli eronnut. Näin ollen ensimmäinen hypoteesi on muodossa:

H1a. Big 4 -tilintarkastajien osuus pienenee niistä asiakkaista, joiden aiempi tilintarkastaja on eronnut

Myös tilanteisiin joissa asiakas erottaa tilintarkastajan voidaan määritellä tutkimushypoteesi aiemman tutkimuksen perusteella. Ettredge ym. (2007) huomasivat myös erottamistilanteissa asiakkaiden päätyvän useimmin muihin tilintarkastajiin vaihtamisen jälkeen. Myös Shun (2000) otoksessa tilintarkastajansa erottaneista yrityksistä Big N -tilintarkastajien osuus pieneni, joskaan ei yhtä vahvasti kuin hänen eroamisaineistossaan.

Tämä tutkimusasetelma on tosin hieman ristiriitainen, sillä aiemmin Gregory ja Collier (1996) ovat löytäneet juuri päinvastaisen taipumuksen aiemmin. Oletettavasti kuitenkin tilintarkastajan vaihtumisen käynnistäjällä ei ole niin suurta merkitystä, että taipumukset olisivat päinvastaiset. Lisäksi hypoteesi on perusteltua asettaa tuoreemman tilanteen mukaan. Johdonmukaisuuden ja ajankohtaisuuden vuoksi toinen tutkimushypoteesi on seuraava:

H1b. Big 4 -tilintarkastajien osuus pienenee niistä asiakkaista, jotka ovat erottaneet aiemman tilintarkastajansa

Tämä olisi kuitenkin vaatimaton tarkastelu eikä se puretuisi vaihtumisen syihin ja siihen, liittyvätkö nämä syyt jotenkin uuden tilintarkastajan asiakkaan hyväksymiseen. Näin ollen aionkin hieman mukailta Catanach ym. (2011) tekemää tutkimusta, jossa oli kerätty tiettyjä vaihtumiseen liittyviä muuttujia ja vertailtu niiden esiintymistä vaihtumisen jälkeen verrattuna Big N -tilintarkastajien ja Non-Big N -tilintarkastajien välillä. Ajankohtana analyysissäni olisi heidän tapaansa ”ex post”, eli vaihtumisen syitä ei niinkään määritellä, vaan tutkitaan, miten nämä aiemmissa tutkimuksissa määritellyt syyt vaikuttavat vaihtumisen jälkeen.

Päätavoitteena on tutkia, miten tietyt aiempaan tilintarkastajaan liittyvät riskimuuttujat vaikuttavat Big 4 -tilintarkastajien tekemään asiakkaan hyväksymisprosessiin. Catanach ym. (2011) näyttivät, että asiakkaista, joista tilintarkastaja erosi, riskisimmät mitattuna esimerkiksi aikaisemmillä going concern -lausunnoilla, korkean riskin kommentteilla, tappiollisuudella ja riskialttiilla erillä joutuivat Big N -tilintarkastajien hylkäämiksi. Lisäksi heidän analyysinsä osoittaa asiakkaiden, jotka ne hyväksyvät olevan paremmassa taloudellisessa kunnossa. Näin ollen oletuksena on, että Big 4 -tilintarkastajat ovat tiukempia asiakkaan hyväksynnässä.

Määriteltyjen riskimuuttujien tulisi osoittautua merkittäviksi selittäjiksi asiakkaiden jakautumisessa uusina tilintarkastajina toimivien Big 4 -tilintarkastajien ja Non-Big 4 -tilintarkastajien välillä, mikäli Big 4 -tilintarkastajien hyväksymisprosessi todella on tiukempi. Tilastollisia eroja ryhmien välille voi periaatteessa syntyä ilman hyväksymisprosessin vaikutusta, mutta luultavasti se on epätodennäköistä. Aiemmassa tieteellisessä kirjallisuudessa ei ole nähtävissä Non-Big N -tilintarkastajien olevan niin suosittuja, että Big N -tilintarkastajien osuus pienenee, vaan erojen pitäisi nimenomaan syntyä hyväksymisprosessin ansiosta. Lisäksi käytetyillä muuttujilla pitäisi vain harvoin olla merkitystä tilintarkastajan valinnassa asiakkaan osalta.

Tutkielmassa esitetyn kirjallisuuden perusteella (esimerkiksi Catanach ym. 2011, Raghunandan ja Rama 1999, Rama ja Read 2006) eroamistilanteissa näyttäisi tilintarkastajalla olevan merkittävämpi rooli, kun se arvioi voiko asiakasta hyväksyä. Vaikka eroaminen indikoi useammin asiakkaan olevan riskisempi kuin erottamisissa, ei silti ole osoitettu, onko eroamisella itsellään merkitystä asiakkaan hyväksynnässä. Ensimmäisissä hypoteeseissa oletetaan Big 4 -tilintarkastajien osuuden asiakkaista pienenevän sekä

eroamis- että erottamistilanteissa. Big 4 -tilintarkastajien asiakkaiden hyväksymisprosessi on siis todennäköisemmin lähes yhtä tiukka molemmissa tilanteissa, ja merkitys liittyy tällöin tutkittaviin riskimuuttujiin. Koska aineisto on jaettu eroamisiin ja erottamisiin, voidaan kuitenkin havainnoida, onko vaihtumisen käynnistäjällä merkitystä.

Kolme tutkittavaa riskimuuttujaa ovat going concern -lausunto, erimielisyydet asiakkaan ja tilintarkastajan välillä sekä aiemman tilintarkastajan toimikauden pituus. Näistä kustakin muodostetaan oma hypoteesinsa sekä asiakaslähtöisen että tilintarkastajalähtöisen vaihtumisen tilanteisiin. Lisäksi mallissa käytetään kolmea kontrollimuuttujaa. Yhteensä hypoteeseja tähän toiseen osaan tulee siis 6 kappaletta. Hypoteesin numero ilmoittaa kummasta aineistosta on kyse. Kirjain numeron perässä puolestaan erottaa tutkitun muuttujan. Seuraavaksi perustellaan kukin hypoteesi muuttujakohtaisesti. Yhteenveito tutkituista hypoteeseista on taulukossa 14 sivulla 67.

Going concern -lausunto on selkein muuttujista ja sitä on tutkittu eniten. Lee ym. (2004) ovat huomanneet sen olevan merkittävästi yhteydessä tilintarkastajan vaihtumisiin ja Calderonin ja Ofobiken (2008) tutkimuksessa se oli merkittävä muuttuja selittäessä sekä asiakaslähtöisiä että tilintarkastajalähtöisiä vaihtumisia. Lisäksi se on merkittävä osa oikeudenkäyntiriskiä, joka Krishnan ja Krishnanin (1997) mukaan lisää tilintarkastajien eroamisia. Catanach ym. (2011) mukaan eroamistilanteissa Big N -tilintarkastajat hylkäävät todennäköisimmin asiakkaan, jolla on aiemman tilintarkastajan antama mukautettu tilintarkastuslausunto kuin muut tilintarkastajat. Koska going concern -lausunto on indikaattori asiakkaan konkurssiriskistä, lisää se asiakkaan liiketoimintariskiä. Johnstonen ja Berardin (2003) mukaan erikoistuneen henkilöstön käyttäminenkaan ei lievitä tätä riskiä, joten Big 4 -tilintarkastajat luultavasti pyrkivät välttämään näitä asiakkaita. Going concern -hypoteesit ovat seuraavat:

H2a: Eroamistilanteissa Big 4 -tilintarkastajat hylkäävät todennäköisemmin asiakkaan, jolla on aiempi going concern -lausunto, kuin Non-Big 4 -tilintarkastajat.

H3a: Erottamistilanteissa Big 4 -tilintarkastajat hylkäävät todennäköisemmin asiakkaan, jolla on aiempi going concern -lausunto, kuin Non-Big 4 -tilintarkastajat.

Toinen tärkeä muuttuja tässä analyysissä on erimielisyydet asiakkaan ja tilintarkastajan välillä. Calderonin ja Ofobiken (2008) tutkimuksessa erimielisyydet olivat yhteydessä niin asiakas- kuin tilintarkastajalähtöiseen vaihtumiseen. Heidän tutkimuksessaan tieto erimielisyyksistä saatiin suoraan tietokannasta, mutta usein on jouduttu käyttämään si-

jaismuuttujia. DeFond ja Subramanyam (1998) käyttivät harkinnanvaraisia eriä ja Mande ja Son (2010) tilintarkastusviivettä kuvaamaan erimielisyyksiä löytäen kumpikin yhteyden tilintarkastajan vaihtumiseen. Catanach ym. (2011) eivät suoranaisesti käyttäneet tätä muuttujaa, mutta se sisältyi heidän ”High-Risk Comments” -muuttujaansa, joka osoittautui hyväksi selittäjäksi erotettujen asiakkaiden hyväksymiseen Big N -tilintarkastajien kohdalla.

Tutkielmassa on aiemmin pohdittu mukautetulla tilintarkastuslausunnolla olevan mahdollisesti yhteys erimielisyyksiin. Tämän mahdollisuuden ja edellä esitettyjen tutkimustulosten valossa on perusteltua asettaa hypoteesit samalla tavalla kuin going concern -lausunnonkin osalta. Tämän tutkielman aineisto on peräisin samasta lähteestä kuin Calderon ja Ofobikekin (2010), joten tässä analyysissä ei ole tarvetta käyttää sijaismuuttujia. Erimielisyyttä koskevat hypoteesit ovat siis:

H2b: Eroamistilanteissa Big 4 -tilintarkastajat hylkäävät todennäköisemmin asiakkaan, jolla on ollut erimielisyyksiä aiemman tilintarkastajan kanssa, kuin Non-Big 4 -tilintarkastajat.

H2b: Erottamistilanteissa Big 4 -tilintarkastajat hylkäävät todennäköisemmin asiakkaan, jolla on ollut erimielisyyksiä aiemman tilintarkastajan kanssa, kuin Non-Big 4 -tilintarkastajat.

Kolmas analyysin riskimuuttujista on edellisen tilintarkastajan toimikauden pituus. Tämä muuttuja on tässä kontekstissa varsin tuore, sillä sitä eivät Catanach ym. (2011) tutkineet. Williamsin (1988) tutkimuksessa tilintarkastajan toimikauden pituus oli kolmen tärkeimmän muuttujan joukossa asiakaslähtöisiä vaihtumisia tutkittaessa, eli todennäköisemmin asiakas vaihtaa tilintarkastajaa lyhytkestoisissa suhteissa kuin pitkäkestoisissa. Eroamistilanteissa puolestaan tilikauden pituus oli yksi osatekijä Krishnan ja Krishnanin (1997) oikeudenkäyntiriskissä, jonka olemassaolo sai tilintarkastajan eroamaan herkemmin. Näin ollen on hyvin mahdollista, että tilintarkastajan vaihtuminen tapahtuu useammin silloin, kun toimeksiantosuhde on kestänyt vain vähän aikaa. Lyhyt toimikausi voi toimia myös helpottavana tekijänä käynnistää vaihtuminen, kun osapuolten välille ei ole ehtinyt vakiintua selkeää toimeksiantosuhdetta. Tällä muuttujalla ei myöskään luulisi olevan mitään vaikutusta asiakkaan tilintarkastajan valintaan, vaan mahdollinen vaikutus syntyy hyväksymisprosessin tuloksena.

Geiger ja Raghunandan (2002) tutkivat tilintarkastajan toimikauden pituuden vaikutusta konkurssiyritysten tilintarkastusraportointiin ja totesivat toimeksiannon ensimmäisinä vuosina tapahtuvan merkittävästi enemmän raportointivirheitä kuin myöhemmin. Carcello ja Nagy (2004) puolestaan totesivat petollisen taloudellisen raportoinnin olevan yleisempää toimeksiannon kolmen ensimmäisen vuoden aikana. Knechel ja Vanstraelen (2007) eivät puolestaan löytäneet yhtä vahvaa yhteyttä raportoinnin laadun ja toimeksiannon keston välille belgialaisesta aineistosta, mutta totesivat kuitenkin, että pitkillä toimeksiannoilla ei ole haitallista vaikutusta tilintarkastajan riippumattomuuteen. Myers, Myers ja Omers (2003) puolestaan huomasivat harkinnanvaraisilla erillä mitattuna tuottojen laadun olevan keskimäärin parempi pitkissä toimeksiantosuhteissa. He esittivät pitkään yrityksessä toimineen tilintarkastajan pystyvän paremmin rajoittamaan johdon äärimmäisen isojen tulojen raportointiyrityksiä.

Tilintarkastusraportoinnin laatu on siis aiemman tutkimuksen mukaan parempaa pitkissä toimeksiantosuhteissa eikä pitkä suhde näyttäisi vaarantavan riippumattomuuttakaan. Näin on siis mahdollista, että Big 4 -tilintarkastajat eivät luota yhtä paljon niihin asiakkaisiin, joiden toimeksiantosuhde edellisen tilintarkastajan kanssa on ollut lyhyt. Voi siis olla mahdollista, että näitä asiakkaita hyväksytään vähemmän. Muuttujan valinta analyysiin on siis järkevää. Kun mukaan lisätään vielä mahdollisen oikeudenkäyntirikin olemassaolo eroamistapauksissa, lyhyellä toimeksiantosuhteella aiemman tilintarkastajan kanssa voi olla vaikutusta Big 4 -tilintarkastajan asiakkaan hyväksyntään. Edellisen tilintarkastajan toimikauden pituutta koskevat hypoteesit ovat:

H2c: Eroamistilanteissa Big 4 -tilintarkastajat hylkäävät todennäköisemmin asiakkaan, jonka toimikausi edellisen tilintarkastajan kanssa on ollut lyhyt, kuin Non-Big 4 -tilintarkastajat.

H3c: Erottamistilanteissa Big 4 -tilintarkastajat hylkäävät todennäköisemmin asiakkaan, jonka toimikausi edellisen tilintarkastajan kanssa on ollut lyhyt, kuin Non-Big 4 -tilintarkastajat.

Kuten aiemmin tutkielmassa todettiin, tilintarkastuspalkkioiden suuruus on merkittävä tekijä selittämään sekä asiakas- että tilintarkastajalähtöistä vaihtumista. Kuitenkaan palkkioiden suuruudella ei liene merkitystä asiakkaan hyväksynnässä, vaan ne ovat enemmänkin tilintarkastajan valintaan vaikuttava tekijä. Näin ollen palkkioiden käyttö voisi sekoittaa mallia ja aiheuttaa erikoisia tuloksia, joten ne on jätetty tarkastelun ulko-

puolelle. Lisäksi Cullinan ja Du (2010) sekä Ettredge et al. (2007) tutkivat jo tilintarkastuspalkkioiden merkitystä nimenomaan tilintarkastajan vaihtumisen kontekstissa.

Analyysini mukailee tietyn osin Catanach ym. (2011) tutkimusta. Seuraavilla muutoksilla syntyy kuitenkin ero oman analyysini ja heidän tutkimuksensa välille. Ensinnäkin, otan mukaan myös erottamistilanteiden tarkastelun vertailukohdaksi, kun taas Catanach ym. (2011) tutkivat vain itse eronneita tilintarkastajia. Tämä on tärkeä lisäys, sillä suurin osa tilintarkastajan vaihtumisista on juuri erottamisia. Toiseksi, käytän tuoreempaa aineistoa. Oma aineistoni on vuosilta 2008–2011, kun taas Catanach ym. (2011) käytti aineistoa vuosilta 1994–2000. Tässä välissä vuonna 2002 on tullut voimaan Sarbanes-Oxley -laki, joka on jo useampaan otteeseen mainittu aiemmin tutkielmassa. Rama ja Read (2006) raportoivat Big N -tilintarkastajien muuttuneen konservatiivisemmaksi lain voimaan tulon jälkeen. He huomaavat tilintarkastajien eroamisten määrän kasvaneen vaikka asiakkaiden määrä pieneni. Lisäksi jäljelle jäävillä asiakkailla oli pienempi todennäköisyys joutua konkurssiin. Tutkin myös aiemman tilintarkastajan toimikauden pituuden merkitystä asiakkaan hyväksyntään, mitä eivät Catanach ym. (2011) tehneet. Tämän analyysin painopiste on yleisesti ottaen enemmän tekijöissä, jotka ovat liittyneet tilintarkastajan vaihtumiseen. Catanach (2011) ym. käyttivät myös monia muita muuttujia, kuten asiakkaan toimiala ja tilintarkastajan erikoistuminen, joilla ei ole tekemistä aiemman tilintarkastajan kanssa. Seuraavassa kappaleessa kerrotaan käytetystä aineistosta ja tutkimusmenetelmistä.

4. AINEISTO JA TUTKIMUSMENETELMÄT

4.1 Aineisto

Tutkimukseni aineisto saadaan Audit Analytics -tietokannasta, jota ylläpitää Ives Group Inc. Tietokannasta löytyy muun muassa tiedot yli 20 000 tilintarkastajan vaihtumisesta vuoden 2000 jälkeen, kattavat tiedot tilintarkastuslausunnoista sekä tilintarkastuspalkkioiden suuruudet. Tietokanta kattaa kaikki U.S. Securities and Exchange Commissionille (Yhdysvaltain pörssi- ja arvopaperikomissio) eli SEC:ille raportoivat julkiset yritykset Yhdysvalloissa. (Ives Group Inc. 2012)

SEC:ille raportoimiseen liittyy vahvasti lomake 8-K. Kyseisessä lomakkeessa tilintarkastajaa vaihtavan yrityksen tai yrityksen, josta tilintarkastaja eroaa, tulee raportoida vaihtumiseen liittyvistä olennaisista tapahtumista. 8-K -lomakkeen tarkoituksena on parantaa tilintarkastajien itsenäisyyttä sekä tarjota informaatiota sijoittajille. (Schwartz ja Soo 1995: 125.)

Lomakkeessa tulee ilmoittaa, mikäli kahden viimeisen tilikauden aikana ennen tilintarkastajan vaihtoa on jokin seuraavista puutteista ollut olemassa (reportable events): puutteet sisäisessä valvonnassa, tilintarkastajan epäluottamus johdon esityksiin taloudellisesta informaatiosta, lisää tilintarkastustoimenpiteitä vaativat asiat sekä tilintarkastusinformaation luotettavuuteen vaikuttavat seikat. Lisäksi lomakkeesta esimerkiksi ilmenee kuka tilintarkastajan vaihtamisen on käynnistänyt, kahden aiemman vuoden tilintarkastuslausunnot sekä kaikki erimielisyydet yrityksen ja tilintarkastajan välillä. (Whisenant, Sankaraguruswamy ja Raghunandan 2003: 181–182.; Turner ym. 2005: 13.)

Edellä mainittujen seikkojen ansiosta kyseinen tietokanta soveltuu varsin hyvin tähän tutkielmaan. Tietokannasta löytyy tieto siitä, onko tilintarkastaja vaihtunut tilintarkastajan oman eroamisen vuoksi vai onko asiakas erottanut sen. Myös suurin osa tarvittavista muuttujista on helposti löydettävissä tietokannasta, kuten tiedot tilintarkastuslausunnoista, tilintarkastajan toimikauden kestosta sekä raportoitavista ongelmista (reportable events). Näiden tietojen pohjana on edellisissä kappaleissa mainittu 8-K -lomake. Myös yleiset tilinpäätösluvut, kuten liikevaihto, tulos ja taseen loppusumma ovat usein löydettävissä, joten kontrollimuuttujana tarvittava yrityksen koko voidaan määritellä niiden ansiosta.

Aineistoksi valittiin lähtökohtaisesti kaikki vuosina 2008–2011 tapahtuneet tilintarkastajien vaihtumiset mitä AuditAnalytics -tietokannasta oli löydettävissä. Niitä oli 5449 kappaletta. Aineistoa jouduttiin kuitenkin karsimaan erinäisistä syistä. Taulukko 3 näyttää aineiston karsintaprosessin.

Taulukko 3. Aineiston karsimisprosessi

Kaikki tilintarkastajan vaihtumiset 2008–2011	5449
- tilintarkastajan fuusiot	470
- asiakkaan fuusiot	240
- puuttuvat taloudelliset tiedot	2549
- edellisen tilintarkastajan toimikautta ei voi määrittellä	297
LOPULLINEN AINEISTO	1893
Asiakaslähtöisiä vaihtumisia	1537
Tilintarkastajalähtöisiä vaihtumisia	356

Kuten taulukosta 3 näkyy, ensin karsittiin aineistosta niin tilintarkastajan kuin asiakkaan fuusiot. Näissä tilanteissa ei tilintarkastajan valinnassa yleensä ole valinnanvara, vaan fuusion yhteydessä tilintarkastaja vaihtuu käytännössä aina joko vastaanotettavaan tilintarkastusyhteisöön tai vastaanottavan yrityksen tilintarkastajaksi. Iso osa havainnoista karsittiin pois, koska taloudelliset tiedot puuttuivat kokonaan. Analyysiin tarvitaan kontrollimuuttujaksi yrityksen koko, jota ei ilman taloudellisia tietoja pystyisi määrittelemään. Lopuksi poistettiin havainnoita, joista aiemman tilintarkastajan toimikauden pituutta ei voitu varmasti määrittellä. Analyysissä käytetään dummy-muuttujaa, joka kertoo onko aiempi tilintarkastaja toiminut tehtävässään yli vai alle kolme vuotta. Näin ollen pois suljettiin vain havainnot, joiden osalta ei pystytty määrittelemään oliko tilintarkastaja toiminut yli vai alle kolme vuotta toimeksiannossa asiakkaan kanssa. Lopullinen aineiston koko on 1893 havaintoa.

Havainnoista 1537 on asiakaslähtöisiä ja 356 tilintarkastajalähtöisiä vaihtumisia, eli asiakaslähtöisiä vaihtumisia on enemmän. Määrät ovat kuitenkin linjassa kappaleessa 2.1 esitettyjen lukujen kanssa. Vuosina 2001–2005 Yhdysvalloissa tapahtui 5028 tilintarkastajan erottamista ja vain 2165 tapausta, joissa tilintarkastaja erosi itse (Calderon ja Ofobike 2008: 5). Lisäksi esimerkiksi otettiin Sankaraguruswamyn ja Whisenantin (2004) aineisto vuosilta 1993–1996. Silloin 2547:sta tilintarkastajan vaihtumisesta 2076

oli asiakaslähtöisiä ja vain 471 kerrassa tilintarkastajalähtöisiä. Näin ollen huomattavasti tuoreemmassa aineistossani suhdeluku on pysynyt lähes samana.

4.2. Tutkimusmenetelmät

4.2.1. Ristiintaulukointi

Ristiintaulukointi on menetelmä, jolla kahden muuttujan yhteyttä toisiinsa pyritään selvittämään. Muuttujat esitetään samassa taulukossa toisen muuttujan ollessa riveillä ja toisen sarakkeilla. Taulukon ruuduissa olevat solufrekvenssit ilmoittavat kyseisillä ominaisuuksilla varustettujen havaintojen määrän aineistossa. Ristiintaulukointi soveltuu myös nominaaliasteikolla mitattaville muuttujille. (Heikkilä 2008: 210.)

Usein taulukkoon asetetaan sarakemuuttujaksi selittävä muuttuja ja rivimuuttujaksi selittävä muuttuja, mutta aina ei voi sanoa kumpi muuttujista on selittävä ja kumpi selitettävä muuttuja (Heikkilä 2008: 210). Näin on myös tässä tutkielmassa, jossa toinen muuttujista kuvaa uutta tilintarkastajaa ja toinen vanhaa. Vanhalla tilintarkastajalla ei yritetä selittää jakautumista uusille tilintarkastajille, vaan tarkoituksena on tutkia löytyykö asiakkaiden sijoittumisessa tilintarkastajille merkittäviä johdonmukaisuuksia tai poikkeamia. Varsinaiset uudelle tilintarkastajille sijoittumista selittävät tekijät löytyvät myöhemmin logistisesta regressioanalyysistä.

4.2.2. McNemarin testi

McNemarin testi tutkii, ovatko riippuvat otokset (joissa havainnot ovat samoja) yhtä suuret. Se on ainut testi, jota voidaan käyttää silloin kun molemmat tutkittavat muuttujat ovatko nominaaliasteikoilla mitattavia muuttujia. Testiä käytetäänkin yleensä silloin, kun käytössä on kaksi dikotomista muuttujaa. (Morrison 2010)

Dikotominen muuttuja eli dummy-muuttuja on muuttuja, joka voi saada arvon 0 tai 1. Vaihtoehtoja muuttujan arvoiksi voi siis olla vain kaksi. Mikäli dummy-muuttujille haluttaisiin antaa useampi kuin kaksi arvoa, tulisi muodostaa yksi dummy-muuttuja vähemmän kuin alkuperäisellä muuttujalla on mahdollisia arvoja. (Heikkilä 2008: 237).

Hypoteeseja 1a ja 1b tutkitaan tässä tutkielmassa McNemarin testillä. Otoksena ovat aineiston asiakkaiden tilintarkastajat. Ensimmäinen otos koostuu tilintarkastajista ennen

vaihtoa ja toinen vaihdon jälkeen. Kyseessä ovat siis samat asiakkaat ennen ja jälkeen tilintarkastajan vaihtumisen, eli otokset ovat riippuvaiset toisistaan Aiempi tilintarkastaja -muuttuja (PRED_AUD) sekä uusi tilintarkastaja -muuttuja (SUCC_AUD) saavat arvon 1, jos tilintarkastaja on Big 4 -tilintarkastaja ja arvon 0 jos tilintarkastaja on Non-Big 4 -tilintarkastaja.

McNemarin testi tehdään erikseen eroamisaineistolle ja erottamisaineistolle. Molemmassa tutkitaan nollahypoteeseja, että Big 4 -tilintarkastajien ja Non-Big 4 -tilintarkastajien osuuksissa asiakkaista ei tapahdu muutoksia tilintarkastajan vaihtumisen johdosta. Jos nollahypoteesi hylätään, tutkitaan ristiintaulukoinnista, kumpaan suuntaan muutos on tapahtunut. Mikäli se on tapahtunut tutkimushypoteesissa oletettuun suuntaan, voidaan varsinainen tutkimushypoteesi hyväksyä.

4.2.3. Logistinen regressioanalyysi

Regressioanalyysi on tilastollinen menetelmä, jolla pyritään ennustamaan yhtä selitettävää muuttujaa useilla selittävillä muuttujilla. Tarkoitus on löytää paras mahdollinen yhdistelmä, joka kykenee mahdollisimman hyvin selittämään haluttua muuttujaa. Regressioanalyysillä voidaan joko etsiä laajan muuttujajoukon keskeltä tekijöitä, jotka yhdessä kykenevät selittämään haluttua muuttujaa, tai sillä voidaan tutkia aiemmin hyväksytyjä havaittujen muuttujien osuutta halutun muuttujan selittämisessä. (Heikkilä 2008: 236–237, Metsämuuronen 2006: 644–665)

Lähtökohtana regressioanalyysille ovat välimatka- ja suhdelukuasteikolla mitattavat muuttujat. Kuitenkin myös järjestys- ja nominaaliasteikolla mitattavia muuttujia voidaan sisällyttää mukaan koodaamalla ne dummy-muuttujiksi. (Heikkilä 2008: 237)

Tässä tutkielmassa selitettävällä muuttujalla kuvataan sitä päätyvätkö tilintarkastajan vaihtumisen jälkeen asiakkaat Big 4 -tilintarkastajille vai Non-Big 4 -tilintarkastajille. Näin ollen selitettävä muuttuja (SUCC_AUD) on dummy-muuttuja. Se saa arvon 1, jos uusi tilintarkastaja on Big 4 -tilintarkastaja ja arvon 0, jos valittu tilintarkastaja on Non-Big 4 -tilintarkastaja.

Koska selitettävä muuttuja on dummy-muuttuja, ei normaalia regressioanalyysia voida käyttää, sillä muuttujan tulisi olla jatkuva. Sen sijaan käytetään logistista regressioanalyysia, jossa selitettävä muuttuja voi olla dummy-muuttuja. Logistisessa riippuvuusanalyysissä oletetaan, että selitettävän muuttujan logit-muunnoksen ja selitettävien

muuttujien välillä on lineaarinen yhteys. Tämä voidaan ilmaista seuraavalla kaavalla: (Metsämuuronen 2006: 671–673)

$$(2) \quad \text{Ln}[\hat{Y}/(1-\hat{Y})]=\beta_0+\beta_1X_1+\dots+\beta_iX_i$$

Tässä \hat{Y} kuvaa todennäköisyyttä, että selitettävä muuttuja saa arvon 1 ja $1-\hat{Y}$ puolestaan sen vastakohtaa eli todennäköisyyttä arvolle 0. Varsinainen funktio puolestaan on seuraava: (Metsämuuronen 2006: 673)

$$(3) \quad \hat{Y}=e^z/(1+e^z), \text{ jossa}$$

$$Z= \beta_0+\beta_1X_1+\dots+\beta_iX_i+ \epsilon$$

Kaavoissa β_0 tarkoittaa vakiotermiä, joka lasketaan analyysissä. Kukin β tarkoittaa kukin selittävän muuttujan painokerrointa. Kun näillä painokertoimilla painotetut muuttujat, joita kuvataan kaavassa merkinnällä X , lasketaan yhteen ja lisätään mukaan myös vakitermi β_0 , saadaan aikaiseksi arvio selitettävästä muuttujasta. Regressioon kuuluu myös virhetermi ϵ , sillä paraskaan malli ei pysty selittämään kaikkea varianssista (Metsämuuronen 2006: 646)

Tutkielman tärkein tarkastelu toteutetaan kahdella eri logistisella regressioanalyysillä. Ensimmäinen analyysi kuvaa tilanteita, joissa tilintarkastaja on eronnut toimeksiannosta. Toinen analyysi puolestaan koskee tilanteita, joissa asiakas erottaa tilintarkastajansa. Analyysit ovat muodoltaan samanlaiset, niissä vain käytetään eri aineistoja. Seuraavassa esitetään logistisen regressioanalyysin kaava, joka on yksinkertaistamisen vuoksi esitetty muodossa $Z= \beta_0+\beta_1X_1+\dots+\beta_iX_i$. Kaavan voi muuttaa logit-muotoon edellä esitetyllä tavalla. Kaava on seuraava:

$$(4) \quad \text{SUCC_AUD} (Z) = \beta_0 + \beta_1\text{GC} + \beta_2\text{DISAGREE} + \beta_3\text{TEN3} + \beta_4\text{LOGASSETS} + \beta_5\text{FCOND} + \beta_6\text{TIMING} + \epsilon$$

Tässä tutkielmassa regressioanalyysin tulokset on saatu käyttäen apuna tilastollista SAS EG -ohjelmaa.

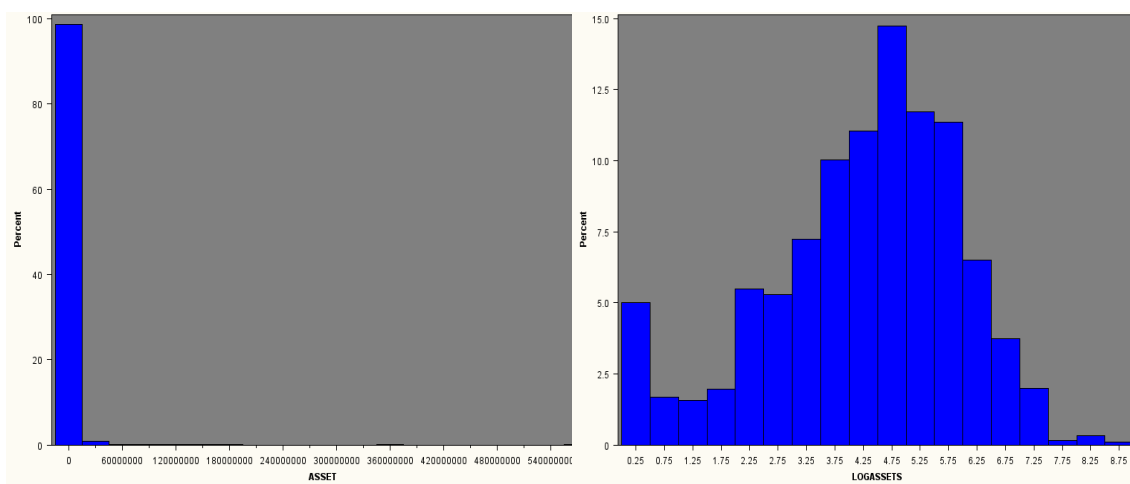
Käytetyt muuttujat ovat seuraavat:

- SUCC_AUD = Dummy-muuttuja, joka kuvaa uuden tilintarkastajan tyyppiä. Muuttuja saa arvon 1, jos uusi tilintarkastaja on Big 4 -tilintarkastaja, muuten 0.
- GC = Dummy-muuttuja, joka kuvaa edellisen tilintarkastajan antamaa going concern -lausuntoa. Muuttuja saa arvon 1, jos lausunto on annettu, muuten 0.
- DISAGREE = Dummy-muuttuja, joka kuvaa AuditAnalytics -tietokannasta saatua tietoa erimielisyyksistä asiakkaan ja tilintarkastajan välillä. Jos erimielisyyksiä on ollut saa muuttuja arvon 1, muuten 0.
- TEN3 = Dummy-muuttuja, joka kuvaa onko edellisen tilintarkastajan toimikausi kestänyt yli vai alle kolme vuotta. Muuttuja saa arvon 1, jos se on kestänyt yli kolme vuotta ja arvon 0, jos kolme vuotta tai vähemmän.
- LOGASSETS = Luonnollinen logaritmi tuhansina dollareina ilmoitetusta yrityksen taseen loppusummasta tilintarkastajan vaihtumista edeltäneellä tilikaudella. Muuttujalla kuvataan asiakkaan kokoa.
- FCOND = Dummy-muuttuja, joka kuvaa asiakkaan taloudellista tilaa. Muuttuja saa arvon 1, jos tilintarkastajan vaihtoa edeltäneen tilikauden tulos oli negatiivinen, muuten 0.
- TIMING = Dummy-muuttuja, joka kertoo, onko tilintarkastajan vaihtuminen tapahtunut tilikauden päättymisen ja tilinpäätöksen julkistamisen välillä. Jos näin on ollut, muuttuja saa arvon 1, muuten 0.

Kolme ensimmäistä selittävää muuttujaa ovat varsinaisia riskimuuttujia ja niihin liittyen asetettiin tutkimushypoteesit kappaleessa 3.4. DISAGREE-muuttujaan on yhdistetty kaksi AuditAnalytics -tietokannasta saatua muuttujaa: Issue – Accounting sekä Issue – Auditor / Client Disagreement. Edellinen on tietokantaan kirjattu, jos ongelmia liittyen kirjanpito- tai tilinpäätösperiaatteisiin liittyen on ollut, ja jälkimmäinen jos erimielisyyksiä yleisesti on ollut. Tutkielmassa katsotaan myös ongelmien kirjanpito- ja tilin-

päätösperiaatteista olevan erimielisyyksiä, sillä asiakas on käyttänyt sellaisia periaatteita, joita tilintarkastaja ei ole voinut hyväksyä.

Käyttämällä dummy-muuttujaa mittaamaan aiemman tilintarkastajan toimikauden pituutta saadaan tehtyä kätevimmin jako lyhyeen ja pitkään toimikauteen. Rajana jakoon on käytetty kolmea vuotta aiemman tutkimuksen perusteella. Niin Carcello ja Nagy (2004) kuin Knechel ja Vanstraelenkin (2007) ovat käyttäneet vastaavaa muuttujaa omissa tilintarkastajan toimikauteen liittyvissä tutkimuksissaan, nimenomaan erottamaan lyhyet toimikaudet pidemmistä. Kuten jo aiemmin todettiin, lisätuna on se, että havaintoja ei tarvitse poistaa yhtä paljon kuin jos käytössä olisi tarkka vuosimäärä.

Kuvio 2. ASSET- ja LOGASSETS -muuttujien normaalijakautuneisuus

Loput kolme muuttujista ovat kontrollimuuttujia. Taseen loppusummaa käytetään kontrolloimaan yrityksen kokoa. Osa yrityksistä saattaa olla niin suuria, että vain Big 4 -yrityksillä on tarpeeksi resursseja niiden tilintarkastukseen. Taseen loppusummasta on otettu luonnollinen logaritmi, koska taseen loppusummien koko vaihteli merkittävästi, johtaen vinoutuneeseen jakaumaan. Luonnollisen logaritmin ottamisen jälkeen havainnot olivat selvästi enemmän normaalijakautuneita ja lisäksi ne muistuttavat lähemmin analyysin muita muuttujia, jotka kaikki ovat dummy-muuttujia. Myös Catanach ym. (2011) ottivat logaritmimuunnoksen kokomuuttujasta, joten näin analyysini on linjassa heidän kanssaan. Kuvio 2 havainnollistaa, miten normaalijakautuneisuus muuttuu logaritmimuunnoksen jälkeen. Ennen muunnosta yli 95 % taseen loppusummista oli kohtuullisen pieniä, mutta muutamat valtavan kokoiset taseen loppusummat tekivät ja-

kaumasta ei-normaalijakautuneen. Logaritmimuunnoksen jälkeen jakauma muistuttaa jo huomattavasti enemmän normaalijakaumaa.

Catanach ym. (2011) esittivät, että Big 4 -tilintarkastaja eivät olisi halukkaita hyväksymään taloudellisesti heikossa kunnossa olevia asiakkaita. Vastaava FCOND-muuttuja osoittautui heidän analyysissään merkittäväksi selittäjäksi, joten se valitaan kontrollimuuttujaksi tähän analyysiin. TIMING-muuttuja on erikoinen muuttuja, jota ovat tässä kontekstissa käyttäneet vain Catanach ym. (2011). Se kuvaa ajoitusta, jolloin tilintarkastaja vaihtuu. Jos tilintarkastaja eroaa tilikauden päättymisen ja tilinpäätöksen julkaisun välillä, kuvaa se Catanach ym. (2011) mukaan suurempaa riskiä kuin muuna aikana erotessa. Muuttuja oli myös merkitsevä heidän analyysissään, joten nyt on mahdollista nähdä, päteekö sen merkittävyys myös tuoreemmassa aineistossa. Tässä tutkielmassa on käytetty tilinpäätöksen julkaisupäivänä päivää, jolloin tilinpäätös on lähetetty U.S. Securities and Exchange Commissionille eli SEC:ille siihen tarkoitettulla 10-K -lomakkeella.

5. TUTKIMUSTULOKSET

5.1. Ristiintaulukointi ja McNemarin testi

Taulukossa 4 on esitetty tulokset ristiintaulukoinnista aineistolla, jossa ovat yritykset, joista tilintarkastaja on eronnut. Ristiintaulukointi on toteutettu Microsoft Excel -ohjelmalla ja McNemarin testit on puolestaan tehty SAS EG -ohjelmalla.

Taulukko 4. Ristiintaulukointi eroamistilanteista

Uusi tilintarkastaja	Vanha tilintarkastaja			
		Big 4	Non-Big 4	Yhteensä
Big 4		43	19	62
%-osuus		12,08 %	5,34 %	17,42 %
Non-Big 4		34	260	294
%-osuus		9,55 %	73,03 %	82,58 %
Yhteensä		77	279	356
%-osuus		21,63 %	78,37 %	100 %

Vain 17,42 % yrityksistä on lopulta päätenyt uutena tilintarkastajana Big 4 -tilintarkastajaan. Lisäksi huomataan Big 4 -tilintarkastajien osuuden kaikista asiakkaista pienenneen noin neljällä prosenttiyksiköllä. Kuitenkin jos katsotaan yrityksiä, joiden aiempi tilintarkastaja on ollut Big 4 -tilintarkastaja, niin yli puolet niistä (55,84 %) on valinnut toisen Big 4 -tilintarkastajan. Tällaiset yritykset edustavat kuitenkin vain noin viidesosaa (21,63 %) kaikista yrityksistä.

Taulukko 5. McNemarin testin tulokset eroamisaineistolla

McNemar's Test	
Statistic (S)	4.2453
DF	1
Asymptotic Pr > S	0.0394
Exact Pr >= S	0.0534

Hypoteesi 1a oletti Big 4 -tilintarkastajien osuuden kaikista asiakkaista, joista tilintarkastaja erosi, pienenevän. Väitettä testattiin McNemarin testillä, jonka tulokset ovat taulukossa 5. Hypoteesin testauksen kannalta merkittävä arvo on asymptoottinen p-arvo (Asymptotic PR>S), sillä Parkin (2002) mukaan se on parempi kuin tarkka (Exact PR>S) arvo niin isoilla kuin pienilläkin aineistoilla. Analyysissä käytetään 5 prosentin merkitsevyystasoa. Testin p-arvo on siis tilastollisesti merkittävä ($0.0394 < 0.05$) ja molahypoteesi Big 4 -tilintarkastajien ja Non-Big 4 -tilintarkastajien osuuden pysymisestä samana voidaan hylätä. McNemarin testi ei tee eroa kumpaan suuntaan osuus on muuttunut, mutta ristiintaulukoinnista voidaan todeta Big 4 -tilintarkastajien osuuden pienenneen, joten ei ole syytä olettaa perusjoukossa asian olevan toisin kuin otoksessa. Näin ollen hypoteesi 1a voidaan hyväksyä.

Taulukko 6. Ristiintaulukointi erottamistilanteista

Uusi tilintarkastaja	Vanha tilintarkastaja			
		Big 4	Non-Big 4	Yhteensä
Big 4		306	143	449
%-osuus		19,91 %	9,30 %	29,21 %
Non-Big 4		194	894	1088
%-osuus		12,62 %	58,17 %	70,79 %
Yhteensä		500	1037	1537
%-osuus		32,53 %	67,47 %	100 %

Taulukosta 6 puolestaan löytyy vastaava ristiintaulukointi kuin taulukosta 4, mutta tällä kertaa aineistona ovat yritykset, jotka ovat erottaneet tilintarkastajansa. Yli 70 % yrityksistä päätyy uutena tilintarkastajana Non-Big 4 -tilintarkastajaan. Yleisesti ottaen prosentuaaliset osuudet ovat erottamistilanteissa varsin samankaltaiset kuin eroamistilanteissakin. Myös erottamistilanteissa Big 4 -tilintarkastajien osuus aineiston asiakkaista pieneni, tällä kerralla reilulla kolmella prosenttiyksiköllä.

Kuitenkin, jos verrataan prosenttiosuuksia molemmista taulukoista, huomataan, että Big 4 -tilintarkastajien osuudet uutena tilintarkastajana ovat isommat erottamistilanteissa (17,42 % vs. 29,21 %). Sama pätee myös vanhojen tilintarkastajien osalta. (21,63 % vs. 32,53 %). Big 4 -tilintarkastajien osuus on siis merkittävästi pienempi eroamisaineistossa. Nyt jo yli 60 prosenttia niistä yrityksistä, joilla on aiemmin ollut Big 4 -tilintarkastaja, päätyy Big 4 -tilintarkastajaan myös vaihtumisen jälkeen. Myös isompi

osa yrityksistä, joilla aiemmin on ollut muu tilintarkastaja, päätyy Big 4 -tilintarkastajan asiakkaaksi, vaikkakin toki yhä yli 85 prosenttia tällaisista yrityksistä jatkaa toisen muun tilintarkastajan kanssa.

Taulukko 7. McNemarin testin tulokset eroamisaineistolle

McNemar's Test	
Statistic (S)	7.7181
DF	1
Asymptotic Pr > S	0.0055
Exact Pr >= S	0.0064

Taulukosta 7 löytyvät tulokset McNemarin testille erottamisaineistolla. Jälleen 5 prosentin merkitsevyystasoa käyttäen nollahypoteesi Big 4 -tilintarkastajien ja Non-Big 4 -tilintarkastajien osuuden pysymisestä samana voidaan siis hylätä ($0.0055 < 0.05$). Myös erottamisaineistolla Big 4 -tilintarkastajien osuus kaikista asiakkaista pieneni (32,53 % vs. 29,21 %). Hypoteesi 1b Big 4 -tilintarkastajien osuuden pienenemisestä niistä asiakkaista, jotka erottivat tilintarkastajansa, voidaan siis hyväksyä

5.2. Logistinen regressioanalyysi

Aluksi esitetään taulukoissa 8, 9 ja 10 tutkielman kolmen päämuuttujan jakautuminen arvoihin 1 ja 0, eli going concern -lausunnon ja erimielisyyksien osalta siihen onko kyseinen tila ollut olemassa vai ei. Aiemman tilintarkastajan toimikauden kohdalla jako on tehty pitkään (yli 3 vuotta) ja lyhyeen (korkeintaan 3 vuotta) toimikauteen. Taulukoissa vasemmalla puolella on tilintarkastajalähtöisten vaihtumisten eli eroamisten aineisto ja oikealla puolella asiakaslähtöisten vaihtumisten eli erottamisten aineisto. Lisäksi taulukossa on esitetty muuttujan arvojen prosentuaalinen jakautuminen.

Taulukko 8. Going concern -lausuntojen määrät eri aineistoilla

Going concern -lausunto				
	Tilintarkastajalähtöinen		Asiakaslähtöinen	
	n	%	n	%
1 = Kyllä	125	35,1 %	459	29,9 %
0 = Ei	231	64,9 %	1078	70,1 %

Going concern -lausuntoja näyttäisi asiakkailla olevan tilintarkastajalähtöisissä vaihtumisissa olevan hieman enemmän kuin asiakaslähtöisissä. Merkittävää eroa ei prosentiosuoksissa eri aineistojen välillä kuitenkaan ole. Noin kolmasosalle yrityksistä, joiden tilintarkastaja vaihtuu, on annettu toiminnan jatkuvuutta epäilevä lausunto.

Taulukko 9. Erimielisyyksien määrä eri aineistoilla

Erimielisyydet				
	Tilintarkastajalähtöinen		Asiakaslähtöinen	
	n	%	n	%
1 = Kyllä	13	3,7 %	55	3,6 %
0 = Ei	343	96,3 %	1482	96,4 %

Erimielisyyksiä tilintarkastajan ja asiakkaan välillä on eri aineistoilla ollut lähes identtinen määrä. Niitä on vain noin 4 % vaihtumisista, joten ne ovat verrattain harvinaisia. Erimielisyyksien on kenties täytynyt olla hyvin suuria, että niistä on ilmoitettu tilintarkastajan vaihtuessa 8-K -lomakkeella. Näin ollen jotkin erimielisyydet saattavat olla jääneet tämän analyysin ulkopuolelle. On mahdollista, että pienemmät erimielisyydet toimivat lisämotivaationa käynnistää vaihtumisprosessi muiden tekijöiden ohessa. Tällaisilla pienillä erimielisyyksillä ei kuitenkaan liene suurta merkitystä tämän tutkielman kannalta, sillä ne tuskin kantautuvat uuden potentiaalisen tilintarkastajan tietoon.

Taulukko 10. Aiemman tilintarkastajan toimikauden pituus eri aineistoilla

Aiemman tilintarkastajan toimikausi				
	Tilintarkastajalähtöinen		Asiakaslähtöinen	
	n	%	n	%
1 = Pitkä	195	54,8 %	964	62,7 %
0 = Lyhyt	161	45,2 %	573	37,3 %

Kuten kappaleessa 4.2 perusteltiin, aiemman tilintarkastajana pitkän ja lyhyen toimikauden rajaksi valittiin kolme vuotta. Rajan valinta vaikuttaisi järkevältä, sillä aineisto jakaantuu melko tasaisesti molemmassa tapauksissa. Hieman useammin näyttäisi tilintarkastajalähtöisissä vaihtumisissa olevan aiemman tilintarkastajan toimikausi lyhyt.

Taulukko 11. Keskiarvot, keskihajonnat ja muuttujien odotettu suunta

Keskiarvo, keskihajonta ja muuttujien odotettu vaikutus						
	Tilintarkastalähtöinen			Asiakaslähtöinen		
	Keskiarvo	Keskihajonta	Od. Suunta	Keskiarvo	Keskihajonta	Od. Suunta
GC	0,35	0,48	-	0,30	0,46	-
DISAGREE	0,04	0,19	-	0,04	0,19	-
TEN3	0,55	0,50	+	0,63	0,48	+
LOGASSET	3,90	1,70	+	4,32	1,71	+
FCOND	0,64	0,48	-	0,62	0,48	-
TIMING	0,25	0,43	-	0,23	0,42	-

Taulukossa 11 on puolestaan raportoitu kunkin muuttujan keskiarvo ja keskihajonta sekä se onko muuttujan odotettu vaikutus positiivinen vai negatiivinen.. Muita tilastollisia arvoja ei liene tarpeellista raportoida, sillä viisi käytetystä kuudesta muuttujasta on dummy-muuttujia, joiden minimiarvo on 0 ja maksimiarvo 1. Täten myös mediaaniarvo on aina joko 1 tai 0, eli kyseisillä luvuilla ei ole informaatioarvoa.

LOGASSET-muuttujan osalta voidaan kuitenkin todeta, että sen maksimiarvo tilintarkastajalähtöisessä aineistossa on 7,15 (tuhansina dollareina 14 190 000) ja asiakaslähtöisessä aineistossa 8,76 (tuhansina dollareina 579 460 000). Minimiarvo molemmissa on nolla. Taulukossa esitetyt keskiarvot 3,90 ja 4,32 ovat tuhansina dollareina noin 8000 ja 21 000 tässä järjestyksessä. Mediaanit puolestaan ovat 4,16 ja 4,60 samassa järjestyksessä. Tuhansina dollareina ne ovat puolestaan noin 14 500 ja 40 000. Tilintarkastajansa itse vaihtavat yritykset näyttävät siis olevan merkittävästi suurempia kuin ne, joista tilintarkastaja eroaa. Tämä havainto on linjassa niin Calderonin ja Ofobiken (2008) kuin Raghundanenin ja Raman (1999) tulosten kanssa.

Päämuuttujien osalta ei ole tarkempaan keskusteluun aihetta, sillä keskiarvot ovat samoja kuin taulukoissa 8, 9 ja 10 raportoidut arvot 1 prosenttiosuudet. Myös näiden muuttujien keskihajonnat ovat molemmissa aineistoissa lähes samat. Going concern -lausunnoilla ja erimielisyyksillä oletetaan olevan tiukentava vaikutus Big 4 -tilintarkastajien hyväksymisprosessiin, joten odotettu vaikutus on negatiivinen. Pitkällä aiemman tilintarkastajan toimikaudella puolestaan oletetaan olevan positiivinen vaikutus.

Kokomuuttujalla odotetaan luonnollisesti olevan positiivinen vaikutus, sillä mitä suurempi yritys, sitä todennäköisemmin se päättyy Big 4 -tilintarkastajalle. FCOND- ja TIMING-muuttujien oletetaan puolestaan vaikuttavan negatiivisesti Catanach ym. (2011) tulosten mukaisesti, eli tappiollisuuden ja tilinkauden päättymisen jälkeen mutta ennen tilintarkastuskertomuksen antamista tapahtuvan vaihtumisen oletetaan olevan tekijöitä, jotka vähentävät Big 4 -tilintarkastajien halukkuutta hyväksyä tällaisia asiakkaita. Kuten jo todettiin, tilintarkastajan erottavat yritykset ovat suurempia, mutta koon suhteen aineistojen välisessä keskihajonnassa ei ole suurta eroa. FCOND- ja TIMING-muuttujilla puolestaan sekä keskiarvo että keskihajonta ovat lähes samat, joten tässä kohdassa ei aineistojen välille löydy juuri eroa.

Alustavissa analyyseissä kävi esiin eräs seikka erottamisia koskevan eli tilintarkastajalähtöisen aineiston suhteen. Selitettävällä muuttujalla SUCC_AUD ja analyysin eräällä tärkeimmistä selittävästä muuttujista GC oli täysin lineaarinen suhde toisiinsa. Kaikilla 62 havainnolla, jolla SUCC_AUD sai arvon 1, sai GC arvon 0. Toisin sanoen yhdelläkään uuden Big 4 -tilintarkastajan asiakkaalla ei ollut aiempaa going concern -lausuntoa. Tämä lineaarinen riippuvuus sekoittaa regressiomallin tämän muuttujan osalta, eikä kyseistä muuttujaa voida sisällyttää malliin ollenkaan. Näin ollen hypoteesia 2a going concern -lausunnon merkityksestä eroamistilanteissa ei voida testata tilastollisesti käytössä olevalla aineistolla. Eroamisaineiston regressiomallissa käytetään siis vain viittä muuta muuttujaa.

Vaikka tilastollinen testaaminen ei olekaan mahdollista, voidaan aineistosta tehdä kuitenkin alustavia päätelmiä tämän muuttujan osalta. Yhdelläkään 62:sta Big 4 -tilintarkastajaan päätyneestä yrityksestä ei ole aiempaa going concern -lausuntoa. Kuten taulukosta 9 näkyy, going concern -lausunto oli kuitenkin 125 yrityksellä, eli noin 35 prosentilla kyseisestä aineistosta. Näistä kaikki siis lopulta päätyivät Non-Big 4 -tilintarkastajille. Vaikuttaisi siis going concern -lausunnolla olevan merkitystä, vaikka asiaa ei tilastollisesti voidakaan testata.

Taulukoista 12 ja 13 löytyvät tulokset molemmille regressiomalleille. Ensimmäisessä taulukossa esitetään tulokset eroamisaineiston regressiomallista ja toisessa erottamisaineiston. Regressiomallien tulokset on saatu SAS EG -ohjelmaa käyttäen, ja taulukot on tulostettu suoraan kyseisestä ohjelmasta. Viimeiseen sarakkeeseen on kuitenkin lisätty vielä muuttujan tilastollinen merkitsevyys. Yksi tähti tarkoittaa merkitsevyyttä 10 prosentin tasolla, kaksi tähteä viiden prosentin tasolla ja kolme tähteä yhden prosentin ta-

solla. Mitä pienempi sarakkeessa ”Pr > ChiSq” oleva arvo on, sitä merkittävämpi muutuja on. Esimerkiksi Catanach ym. (2011) käytti samaa jakoa eri merkitsevyytasoihin.

Taulukko 12. Eroamisaineiston regressiomallin tulokset

Analysis of Maximum Likelihood Estimates						
Parameter	DF	Estimate	Standard Error	Wald Chi-Square	Pr > ChiSq	Significance
Intercept	1	-7.7740	1.1020	49.7695	<.0001	***
DISAGREE	1	-1.4643	0.8863	2.7296	0.0985	*
TEN3	1	1.1800	0.4132	8.1538	0.0043	***
LOGASSET	1	1.2766	0.2051	38.7595	<.0001	***
FCOND	1	-1.2492	0.3702	11.3859	0.0007	***
TIMING	1	0.2887	0.4572	0.3989	0.5277	

Kuten edellä jo todettiin, erottamisaineiston regressio toteutettiin vain viidellä muuttujalla. Regressiomallin tulokset ovat taulukossa 10. Mallin selitysaste R^2 on 0.2982. Selitysastehan kertoo kuinka hyvin käytetyt muuttujat selittävät selitettävän muuttujan vaihtelua kertoen, kuinka monta prosenttia tästä vaihtelusta selittävät muuttujat voivat selittää, lukua 1 lähestyvien arvojen ollessa parhaita ja lukua 0 lähestyvät huonompia (Heikkilä 2008: 204, 252). Näin ollen malli ei ole kovin hyvä selittämään asiakkaan hyväksyntää tai tilintarkastajan valintaa. Luultavasti valintaa selittää moni muu tekijä, joita ei tässä analyysissä ole yritettykään käyttää, jonka vuoksi malli ei voi kovin suurta selitystasetta saavuttaa. Osansa on varmaan myös pois jätetyllä GC-muuttujalla. Koska tutkielman tarkoitus on kuitenkin selvittää yksittäisten muuttujien merkitsevyyttä eikä etsiä parasta mahdollista mallia, ei alhainen selitysaste liene suuri ongelma.

Riskimuuttuja DISAGREE on tilastollisesti merkitsevä p-arvon jäädessä hieman alle 10 prosenttiin. Näin ollen hypoteesi 2b erimielisyyksien merkityksestä Big 4 -tilintarkastajien hyväksymisprosessissa eroamistapauksissa voidaan hyväksyä. Aiemman tilintarkastajan tilikauden pituus TEN3 on puolestaan tilastollisesti erittäin merkitsevä ja hypoteesi 2c lyhyen aiemman tilintarkastajan toimikauden vaikutuksesta voidaan hyväksyä jopa alle prosentin merkitsevyytasolla. Big 4 -tilintarkastajien voidaan siis sanoa hylkäävän todennäköisemmin asiakkaan, josta aiempi tilintarkastaja on vain lyhyen ajan jälkeen eronnut.

Kuten odottaa saattaa, kokomuuttuja LOGASSET on tilastollisesti varsin merkitsevä, eli asiakkaan koko selittää lähinnä tilintarkastajan valintaa hyvin. Asiakkaan hyväksyntään sillä ei välttämättä ole suurta merkitystä. On toki mahdollista, että pienemmät tilintarkastajat joutuvat hylkäämään potentiaalisen suuren asiakkaan, koska niillä ei ole tarvittavia resursseja. Myös asiakkaan tappiollisuus FCOND on selvästi merkitsevä muuttuja, eli tappiolliset asiakkaat saattavat joutua Big 4 -tilintarkastajan hylkäämäksi. Sen sijaan TIMING-muuttuja ei vastoin odotuksia ole tilastollisesti merkittävä. Lisäksi muuttujan vaikutus on vastakkainen siihen, mitä ennustettiin, eli aiemman tilintarkastajan eroaminen tilikauden päätöksen ja tilinpäätöksen julkaisemisen välissä näyttää jopa hieman edesauttavan yrityksen päättymistä Big 4 -tilintarkastajalle. Havainto on ristiriidassa Catanach ym. (2011) tulosten kanssa, ja sitä on vaikea selittää.

Taulukko 13. Erottamisaineiston regressiomallin tulokset

Analysis of Maximum Likelihood Estimates						
Parameter	DF	Estimate	Standard Error	Wald Chi-Square	Pr > ChiSq	Significance
Intercept	1	-7.8496	0.5123	234.8125	<.0001	***
GC	1	-0.7566	0.2604	8.4400	0.0037	***
DISAGREE	1	0.0747	0.3453	0.0468	0.8287	
TEN3	1	0.6535	0.1768	13.6577	0.0002	***
LOGASSET	1	1.3655	0.0949	206.9319	<.0001	***
FCOND	1	-0.1430	0.1525	0.8795	0.3483	
TIMING	1	-0.3421	0.2077	2.7125	0.0996	*

Taulukossa 13 on esitetty erottamis- eli asiakaslähtöisen vaihtumisten aineiston regressiomallin tulokset. Mallin selitysaste R^2 on 0.368 eli se on jonkun verran eroamisaineistoa parempi. Tulos saattaa johtua GC-muuttujan mukanaolosta sekä merkittävästi isommasta aineiston koosta. Erityisen hyvä se ei tosin vielä ole.

Going concern -lausunto näyttäisi olevan merkittävä selittäjä erottamisaineistossa. Muuttujan p-arvo on selvästi alle prosentin, joten muuttuja on tilastollisesti erittäin merkitsevä. Näin ollen hypoteesi 3a going concern -lausunnon merkityksestä Big 4 -tilintarkastajien hyväksymisprosessia tiukentavana erottamistilanteissa voidaan hyväksyä. Erimielisyyksiä kuvaava DISAGREE-muuttuja ei puolestaan ole tilastollisesti merkitsevä ja kaiken lisäksi sen vaikutuskin on päinvastainen odotettuun nähden. Hypoteesi

3b erimielisyyksien merkityksestä erottamistilanteissa joudutaan siis hylkäämään. Lyhyt aiemman tilintarkastajan toimikausi TEN3 on puolestaan tilastollisesti hyvin merkitsevä p-arvon jäädessä varsin pieneksi. Big 4 -tilintarkastajat näyttävät siis välttävän nopeasti tilintarkastajaa vaihtavia yrityksiä, siinä missä sellaisiakin yrityksiä, joista aiempi tilintarkastaja eroaa nopeasti. Hypoteesi 3c toimikauden pituuden merkityksestä Big 4 -tilintarkastajien hyväksymisprosessissa erottamistilanteissa voidaan myös hyväksyä.

Kokomuuttuja LOGASSET on yllätyksettömästi tilastollisesti erittäin merkitsevä tälläkin kerralla, mutta tappiollisuudesta kertova FCOND-muuttuja puolestaan ei ole tilastollisesti merkitsevä. Erottamistapauksissa asiakkaan tappiollisuuden ei ilmeisesti katsota olevan niin merkittävä riskitekijä kuin eroamisissa. Tilintarkastajan vaihtumisen ajankohdan kertova TIMING-muuttuja on tilastollisesti merkittävä 10 prosentin merkitsevyystasolla.

5.3. Yhteenveto tuloksista

Taulukossa 14 on esitetty tulokset tämän tutkielman hypoteeseista. Taulukossa näkyvät hypoteesien tulokset, sekä myös mitä muuttujaa on tutkittu, ja mitä aineistoa on käytetty.

Taulukko 14. Yhteenveto hypoteeseista

<u>Hypoteesien hyväksyntä</u>			
<u>Hypoteesi</u>	<u>Aineisto</u>	<u>Muuttuja</u>	<u>Tulos</u>
<i>Big 4 –tilintarkastajien osuus</i>			
Hypoteesi 1a	Eroaminen	-	Hyväksytään
Hypoteesi 1b	Erottaminen	-	Hyväksytään
<i>Asiakkaan hyväksynnän tekijät</i>			
Hypoteesi 2a	Eroaminen	Going concern -lausunto	Ei voida testata tilastollisesti
Hypoteesi 2b	Eroaminen	Erimielisyydet	Hyväksytään
Hypoteesi 2c	Eroaminen	Aiemman tilintarkastajan toimikausi	Hyväksytään
Hypoteesi 3a	Erottaminen	Going concern -lausunto	Hyväksytään
Hypoteesi 3b	Erottaminen	Erimielisyydet	Hylätään
Hypoteesi 3c	Erottaminen	Aiemman tilintarkastajan toimikausi	Hyväksytään

Aluksi tutkielmassa selvitettiin ristiintaulukoinnilla ja McNemarin testillä, miten tilintarkastajan vaihtumisen jälkeen yritykset jakautuvat Big 4 -tilintarkastajille ja Non-Big 4 -tilintarkastajille. Ne toteutettiin erikseen eroamisaineistolla ja erottamisaineistolla. Molemmilla aineistoilla tulokset olivat samansuuntaisia, eli Big 4 -tilintarkastajilla oli vähemmän asiakkaita vaihtumisen jälkeen kuin ennen sitä. Myös McNemarin testien tulokset osoittautuivat tilastollisesti merkitseviksi. Hypoteesit 1a ja 1b siis hyväksyttiin molemmat.

Jälkimmäisessä osiossa selvitettiin logistisella regressioanalyysillä, miten tietyt tilintarkastajan vaihtumiseen vaikuttaneet muuttujat vaikuttivat uuden tilintarkastajan asiakkaan hyväksyntään. Regressioanalyysi toteutettiin erikseen eroamisaineistolla ja erottamisaineistolla, joista ensimmäisessä tutkittiin hypoteeseja 2a-c ja toisessa hypoteeseja 3a-c. Jako voidaan tehdä myös kolmen tutkielman päämuuttujan mukaisesti (kirjaimet a-c), kuten seuraavaksi on tehty.

Hypoteesia 2a going concern -lausunnon vaikutuksesta eroamistilanteissa ei voitu tutkia tilastollisesti aineistossa vallitsevan lineaarisen riippuvuuden vuoksi. Going concern -lausunto vaikuttaisi kuitenkin olevan merkittävä myös eroamistilanteissa, koska yhdelläkään 62 Big 4 -tilintarkastajien uudesta asiakkaasta ollut aiempaa going concern -lausuntoa. Tuo lausunto oli kuitenkin annettu 125 yritykselle tässä aineistossa. Myös hypoteesin 3a mukainen going concern -lausunnon merkitsevyys erottamisaineistossa tukee tätä päätelmää. Kuten tutkielmassa on todettu, eroamistilanteet ovat yleensä vakavampia kuin erottamistilanteet. Yleisesti voidaan siis todeta, että going concern -lausunto kuvaa Big 4 -tilintarkastajien mielestä merkittävää riskiä johtaen useampiin hylättyihin asiakkaihin riippumatta siitä, kuka on vaihtumisen käynnistänyt.

Erimielisyyksiä kuvaavan muuttujan kohdalla saatiin tilastollisia eroja eri aineistojen välille, eli se oli eroamisaineistossa merkittävä, muttei erottamisaineistossa. Hypoteesi 2b siis hyväksyttiin, mutta 3b jouduttiin hylkäämään. Näyttäisi siis, että Big 4 -tilintarkastajat antavat enemmän painoa aiemman tilintarkastajan eroamiselle erimielisyyksien vuoksi. Asiakkaat puolestaan saattavat vaihtaa tilintarkastajaansa kevyemmin perustein. Tilintarkastaja puolestaan menettää lähtiessään asiakkaan, joten sen tulee tarkemmin miettiä, ovatko erimielisyydet tarpeeksi vakavia. Se voi myös miettiä, onko niiden ratkaisuun olemassa joku toinen keino kuin eroaminen. Näin ollen eroaminen erimielisyyksien vuoksi lienee äärimmäinen keino, johon uudet potentiaaliset tilintarkastajat näyttäisivät kiinnittävän enemmän huomiota.

Kolmantena muuttujana tutkittiin, onko aiemman tilintarkastajan toimikauden pituudella merkitystä asiakkaan hyväksyntään. Tässä käytettiin aiemman kirjallisuuden pohjalta muodostettua muuttujaa, jossa toimikausi jaettiin pitkään ja lyhyeen käyttäen rajana kolmea vuotta. Tämä muuttuja osoittautui merkittäväksi kummallakin aineistolla hypoteesien 2c ja 3c mukaisesti. Tulokset ovat merkittäviä ja kertovat Big 4 -tilintarkastajien välttävän asiakkaita, joissa tilintarkastaja on vaihtunut vain lyhyen aikaa sitten.

6. YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET

Tutkielman ensimmäisessä teoriakappaleessa käsiteltiin tilintarkastajan vaihtumista sekä asiakkaan että tilintarkastajan näkökulmasta. Kävi ilmi, että asiakas erottaa tilintarkastajan useammin kuin tilintarkastaja itse eroaa. Potentiaalisia perusteita kummallekin lopettaa toimeksianto katsottiin olevan mukautettu tilintarkastuslausunto (erityisesti going concern -lausunto), erimielisyydet kirjanpito- ja tilinpäätösperiaatteista sekä korkeat tilintarkastuspalkkiot. Asiakas voi lisäksi erottaa tilintarkastajan esimerkiksi agenttikustannusten muutosten seurauksena tai saatuaan negatiivista julkisuutta. Tilintarkastaja puolestaan eroaa lisäksi, mikäli kokee oikeudenkäyntiriskin liian suureksi, asiakkaalta saatavat tulot eivät ole tavoitteiden mukaisia, asiakkaan sisäisissä kontrolleissa on puutteita tai tilintarkastuksen laajuutta rajoitetaan. Kappaleessa todettiin myös, että tilintarkastajan eroamisella voi olla vakavia seurauksia asiakkaalle, kuten osakkeiden arvonalaskut.

Tutkielman toinen pääkappale käsitteli tilintarkastajan valintaa. Asiakkaan näkökulman lisäksi käsittelyssä oli tilintarkastajan tekemä asiakkaan hyväksymisprosessi. Kappaleessa esitettiin myös nelivaiheinen malli koko tilintarkastajan vaihtumiselle vanhasta tilintarkastajasta uuteen tilintarkastajaan. Tärkeimpien tilintarkastajan valintaan vaikuttavien tekijöiden todettiin olevan velkaisuus sekä asiakkaan koko ja kompleksisuus. Esitettiin myös eron johtaneilla tekijöillä kuten tilintarkastuspalkkioilla voivan olla merkitystä uuden tilintarkastajan valinnassa. Asiakkaan hyväksymisprosessi puolestaan jaettiin kahteen osioon: riskien arviointiin ja niihin sopeutumiseen. Lisäksi esitettiin erilaisia tapoja suhtautua prosessiin ja todettiin, että tilintarkastajan vaihtumisella voi olla paljonkin merkitystä asiakkaan hyväksynnässä etenkin Big 4 -tilintarkastajien kohdalla.

Tutkielman analyysiosassa tarkasteltiin ensin päätyvätkö asiakkaat tilintarkastajan eroamisen tai erottamisen jälkeen Big 4 -tilintarkastajille vai Non-Big 4 -tilintarkastajille. Molemmissa tilanteissa huomattiin Big 4 -tilintarkastajien osuuden näiden asiakkaiden keskuudessa pienenevän. Toiseksi selvitettiin logistisen regressioanalyysin avulla, onko going concern -lausunnolla, erimielisyyksillä ja edellisen tilintarkastajan toimikauden pituudella merkitystä uuden tilintarkastajan asiakkaan hyväksyntään erikseen eroamis- ja erottamistilanteissa. Going concern -lausunto ja lyhyt aiemman tilintarkastajan toimikausi näyttivät olevan selkeitä syitä Big 4 -tilintarkastajille hylätä potentiaalinen asiakas molemmissa tilanteissa. Erimielisyyksillä ei puolestaan

tällaista merkitystä ollut, ja ainoastaan eroamistilanteissa niillä näytti olevan hieman merkitystä.

Voidaan siis todeta tutkielmassa käytetyillä muuttujilla olevan merkitystä Big 4 -tilintarkastajien asiakkaan hyväksymisprosessissa. Tutkielman kuudesta eri tilanteesta neljässä käytetty muuttuja osoittautui hyväksi selittäjäksi. Lisäksi going concern -lausunnon merkityksestä eroamistilanteissa saatiin alustavaa vahvistusta, vaikkakaan tilastollinen analyysi tämän muuttujan osalta ei ollutkaan mahdollinen.

Big 4 -tilintarkastajat vaikuttaisivat arvostavan jatkuvuutta toimeksiannoissaan. Going concern -lausuntohan kertoo asiakkaan konkurssivaarasta. Lyhyt aiemman tilintarkastajan toimikausi kertoo puolestaan siitä, että asiakkaan tilintarkastaja voi vaihtua useinkin. Molemmat ovat siis indikaattoreita siitä, että toimeksiantosuhde saattaa jäädä varsin lyhyeksi. Big 4 -tilintarkastajat näyttävät pyrkivän pudottamaan tällaiset asiakkaat heti hyväksynnässä, jotta pitkän toimeksiantosuhteen muodostuminen hyväksytyjen asiakkaiden kanssa olisi todennäköisempää. Siten tilintarkastajat näyttävät myös pyrkivän pienentämään asiakkaan liiketoimintariskiä. Myös tilintarkastajan omalle liiketoiminnalle lyhyt toimeksiantosuhde voisi käydä kalliiksi, johtuen erinäisistä vaihtoon liittyvistä kustannuksista, kuten asiakkaan liiketoimintaan tutustumisesta. Näille kuluille ei lyhyessä toimeksiantosuhteissa ehdittäisi välttämättä saamaan tarpeeksi katetta, ja toimeksianto voisi jäädä heikkotuottoiseksi.

Erimielisyyksien osalta saatiin eri aineistolla erisuuntaisia tuloksia. Eroamisaineistossa se oli tilastollisesti merkittävä, muttei erottamisaineistossa. Asiakkaan lähtöä erimielisyyksistä johtuen ei ilmeisesti pidetä kovin merkittävänä. Kaikki erimielisyydet eivät välttämättä kantaudu yhtä tehokkaasti uuden tilintarkastajan tietoon näissä tilanteissa. Potentiaalinen uusi tilintarkastaja voi myös olettaa erimielisyyksien olevan vakavampia, jos aiempi tilintarkastaja päättää pudottaa asiakkaan niiden vuoksi. Osansa asiaan voi olla myös ilmoitettujen erimielisyyksien harvinaisuudella (alle 4 % molemmissa aineistoissa). Ennustettua yhteyttä mukautetun tilintarkastuslausunnon (going concern) ja erimielisyyksien välillä ei myöskään näyttäisi olevan. Going concern -lausunto mukautuksena ei ehkä ole paras indikaattori tähän, sillä se kertoo vain yrityksen konkurssivaarasta, eikä välttämättä liity mitenkään erimielisyyksiin.

Näyttäisi olevan selvää, että eroamis- ja erottamistilanteilla ei ole suurta eroa Big 4 -tilintarkastajien asiakkaiden hyväksynnässä, paitsi erimielisyyksien osalta. Going concern -lausunto ja lyhyt aiemman tilintarkastajan toimikausi vaikuttavat olevan vahvoja

syitä asiakkaan hyväksynnässä riippumatta siitä, kuka vaihtumisen on käynnistänyt. Näin ollen jako eroamis- ja erottamistilanteisiin, kuten tilintarkastajan vaihtumiseen liittyvässä kirjallisuudessa usein on tehty, ei välttämättä ole asiakkaan hyväksyntää koskevassa kirjallisuudessa lainkaan tarpeen.

Tulokset voisivat hyvin koskea mitä tahansa tilintarkastajaa. Jako oli tehty Big 4 -tilintarkastajien ja Non-Big 4 -tilintarkastajien välille vain, koska Big 4-tilintarkastajia on tieteellisessä kirjallisuudessa pidetty laadukkaampina kuin muita tilintarkastajia. Aiemmat tulokset osoittivat myös Big 4 -tilintarkastajien osuuden asiakkaista pienenneen, joten niiden oletettiin olevan tiukempia hyväksymisprosessissa. Non-Big 4 -ryhmä on myös erittäin laaja, ja siihen kuuluvat kaikki muut tilintarkastajat kuin mainitut Big 4 -tilintarkastajat. Siten jokaiselle asiakkaalle löytyy aina tilintarkastaja tästä joukosta. Mikä tahansa muu tilintarkastaja, joka kiinnittää huomiota asiakkaan hyväksyntään voi hyvin välttää tulosten perusteella potentiaalisia asiakkaita, joilla on mainittuja riskitekijöitä. Näin ollen tulosten yleistettävyyden on varsin hyvä ja myös käytännön merkitystä löytyy.

Tutkielman suurin rajoite on se, että logistinen regressioanalyysi tutkimusmenetelmänä ei pysty identifioimaan, johtuuko muuttujan merkitys tilintarkastajan valinnasta vai asiakkaan hyväksynnästä. Käytetyt muuttujat on kuitenkin pyritty valitsemaan huomioiden se, että niillä ei pitäisi olla juuri merkitystä tilintarkastajan valinnassa. Tilastollisia eroja voisi periaatteessa syntyä ilman hyväksymisprosessin vaikutustakin, mutta se tuskin on todennäköistä. Esimerkiksi väite, että going concern -lausunnon saaneet asiakkaat eivät haluaisi valita kuin harvoin Big 4 -tilintarkastajan, kuulostaa epäuskottavalta.

Myös ristiintaulukoinnilla ja McNemarin testillä tutkimusmenetelmänä on puutteensa. Ne eivät kykene identifioimaan muuttujien välisiä syy-seuraussuhteita millään tavalla. Lisäksi McNemarin testi ei pysty kertomaan kumpaan suuntaan muutokset ovat tapahtuneet. Tähän tosin saatiin tukea ristiintaulukoinnista. Näin ollen näiden menetelmien perusteella ei voida arvioida mitenkään, mistä muutokset Big 4 -tilintarkastajien ja Non-Big 4 -tilintarkastajien asiakasmäärissä johtuvat. Siksi tähän onkin käytetty nimenomaan logistista regressioanalyysia, ja ristiintaulukointia sekä McNemarin testiä on käytetty ainoastaan määrien muutoksen selvittämiseen.

Lisäksi tutkielmassa ei ole käytetty kaikkia mahdollisia muuttujia, joilla voisi olla merkitystä asiakkaan hyväksynnässä. Joitain havaintoja on saattanut tämän vuoksi jäädä tekemättä. Tästä kertoo jo molempien regressiomallien selityksasteen jääminen melko

alhaiseksi. Esimerkiksi tutkielmassa usein esiintynyttä oikeudenkäyntiriskiä ei lähdetty tuomaan mukaan regressiomalleihin. Koska tarkoituksena oli tutkia nimenomaan merkittäviä tilintarkastajan vaihtumiseen liittyviä tekijöitä, ei tämä liene suuri ongelma. Monilla potentiaalisilla muuttujilla saattaa myös olla merkitystä asiakkaan omaan tilintarkastajan valintaprosessiin. Nämä poisjätetyt muuttujat lisääisivät varmaankin selitystasetta, jos ne huomioitaisiin analyysissä. Samalla ne kuitenkin vaikeuttaisivat sen arvioimista, onko muuttuja merkittävä tilintarkastajan valinnassa vai asiakkaan hyväksynnässä.

Tutkielman pohjalta nousi esiin myös jatkotutkimusaiheita. Kuten edellisissä kappaleissa todetaan, tutkimusmenetelmä ei pysty tunnistamaan, johtuuko muuttujien merkittävyys asiakkaan vai tilintarkastajan ominaisuuksista. Tässä puolestaan on taustalla aineiston keruutapa. Mikäli aineisto kerättäisiin esimerkiksi kyselytutkimuksilla asiakkaiden hyväksyntää tekeville tilintarkastuspartnereille, saataisiin paremmin esille muuttujien merkitys nimenomaan asiakkaiden hyväksynnässä. Toinen mahdollisuus olisi tutkia asiaa koeasetelmalla (experimental design), jossa verrattaisiin kokeneiden tilintarkastuspartnerien vastauksia esimerkiksi nuorien tilintarkastusharjoittelijoiden vastauksiin. Lisäetuna olisi mahdollisten lisämuuttujien löytäminen, mikä toisi ratkaisun toiseen tämän tutkielman rajoitteeseen. Toisaalta tällaisen tutkimuksen tulokset saattaisivat painottua liikaa yksittäisten tilintarkastuspartnerien omiin näkemyksiin, mikä ongelma nyt vältetään. Kuitenkin kyseinen asetelma täydentäisi varmasti tämän tutkielman asetelmaa hyvin.

Tutkielmassa huomattiin Big 4 -tilintarkastajien osuuden tilintarkastajaa vaihtaneista yrityksistä pienenevän. Tätä ilmiötä voitaisiin tutkia lähemminkin, sillä käsittääkseni sitä ei juuri ole tutkittu. Voitaisiin selvittää, johtuuko ilmiö kysyntä- vai tarjontapuolen tekijöistä. Asiakkaan hyväksynnällä todettiin olevan vaikutusta tiettyjen riskitekijöiden ollessa olemassa. Mahdollisena kysyntäpuolella vaikuttavana tekijänä Big 4 -tilintarkastajien mainetta ei välttämättä enää pidetä niin kovana suhteessa muihin tilintarkastajiin, tai yrityksillä ei ole halukkuutta maksaa niiden laskuttamia korkeampia palkkioita. Big 4 -tilintarkastajat saavat nykyisin yhä isomman osan tuloistaan lisäpalveluista (The Big 4 Firms Performance Analysis 2012: 16–18). Voi siis olla, että ne jopa pudottavat pois tilintarkastusasiakkaita tarkoituksella, etenkin riskisimmästä päästä. Tutkielmassa on esitetty myös Shun (2000) ajatus sopimattomuudesta asiakaskuntaan, jolloin tilintarkastajat pudottavat pois asiakkaita, jotka eivät käytä tarpeeksi lisäpalveluita. Shun (2000) tutkimusasetelmaan ei tietääkseni ole palattu kirjallisuudessa, joten tällainen tutkimusasetelma voisi tuoda myös lisävalaistusta tähänkin aiheeseen.

Lisäksi jatkossa voisi tutkia niiden asiakkaiden osalta, joilla toimeksiantosuhde aieman tilintarkastajan kanssa oli lyhyt, onko merkitystä sillä, vaihtuuko asiakkaan tilintarkastaja usein. Toinen vaihtoehto olisi vaihdon tapahtuminen vain kerran alle kolme vuotta sitten, jolloin aiemmasta vaihtumisesta olisi kulunut jo merkittävän pitkä aika. Luultavasti osa vähän aikaa sitten tilintarkastajaansa vaihtaneista yrityksistä kuitenkin vaihtaa tilintarkastajaa useammin kuin kerran, tai tilintarkastaja eroaa näistä yrityksistä hieman herkemmin. Tällöin nähtäisiin, seuraavatko uudet potentiaaliset tilintarkastajat asiakkaan historiaa muiden tilintarkastajien kanssa pidemmällekin, mitä ei tässä tutkielmassa pystytty selvittämään.

LÄHDELUETTELO

- Abdel-Khalik, A. Rashad (1993). Why Do Private Companies Demand Auditing? A Case for Organizational Loss of Control. *Journal of Accounting, Auditing and Finance* 8:1, 31–52.
- Antle, Rick & Barry Nalebuff (1991). Conservatism and Auditor-Client Negotiations. *Journal of Accounting Research Supplement* 29: 31–54.
- Big4.com (2012). The 2012 Big Four Performance Analysis. [online] Saatavilla World Wide Webistä: <URL:<http://www.big4.com/wp-content/uploads/2013/01/The-2012-Big-Four-Firms-Performance-Analysis.pdf>>
- Bockus, Keith & Frank Gigler (1998). A Theory of Auditor Resignation. *Journal of Accounting Research* 36:2, 191–208.
- Broye, Geraldine & Lauren Weill (2008). Does Leverage Influence Auditor Choice? A Cross-Country Analysis. *Applied Financial Economics* 18, 715–731.
- Calderon, Thomas G. & Emeka Ofobike (2008). Determinants of Client-initiated and Auditor-initiated Auditor Changes. *Managerial Auditing Journal* 23:1, 4–25.
- Carcello, Joseph V. & Zoe-Vonna Palmrose (1994). Auditor Litigation and Modified Reporting on Bankrupt Clients. *Journal of Accounting Research Supplement* 32: 1–30.
- Carcello, Joseph V. & Albert L. Nagy (2004). Audit Firm Tenure and Fraudulent Financial Reporting. *Auditing: A Journal of Practice ja Theory* 23:2, 55–69.
- Catanach, Anthony, James H. Irving, Susan Perry Williams & Paul L. Walker (2011). An Ex Post Examination of Auditor Resignations. *Accounting Horizons* 25:2, 267–283.
- Center, William J. & Albert L. Nagy (2008). Auditor Resignations and Auditor Industry Specialization. *Accounting Horizons* 22:3, 279–295.

- Chow, Chee W. (1982). The Demand for External Auditing: Size, Debt and Ownership Influences. *The Accounting Review* 57:2, 272–291.
- Chow, Chee W. & Steven J. Rice (1982). Qualified Audit Opinions and Auditor Switching. *The Accounting Review* 57:2, 326–335.
- Cullinan, Charles P. & Hui Du (2010). Big 4, "Next 4" and Smaller Accounting Firms: Resignations v. Dismissals and the Outcome of the Auditor Changes Process. *The Journal of American Academy of Business, Cambridge*, 16:1, 58–64.
- DeAngelo, Linda (1981). "Auditor Independence, 'Low Balling', and Disclosure Regulation" *Journal of Accounting and Economics* 3:3, 765–783.
- DeFond, Mark L. (1992). The Association Between Changes in Client Firm Agency Costs and Auditor Switching. *Auditing: A Journal of Practice ja Theory* 11:1, 16–31.
- DeFond, Mark L. & K.R. Subramanyam (1998). Auditor Changes and Discretionary Accruals. *Journal of Accounting and Economics* 25, 35–67.
- Ettredge, Michael L., Chan Li & Susan Scholz (2007). Audit Fees and Auditor Dismissals in the Sarbanes-Oxley Era. *Accounting Horizons* 21:4, 371–386.
- Ettredge, Michael L., Soo Young Kwon & Chee Yeow Lim (2009). Client, Industry and Country Factors Affecting Choice of Big N Industry Expert Auditors. *Journal of Accounting, Auditing and Finance* 24:3, 433–467.
- Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2006/43/EY, tilinpäätösten ja konsolidoitujen tilinpäätösten lakisääteisestä tilintarkastuksesta, direktiivien 78/660/ETY ja 83/349/ETY muuttamisesta sekä neuvoston direktiivin 84/253/ETY kumoamisesta.
- Francis, Jere R. & Earl R. Wilson (1988). Auditor Changes: A Joint Test of Theories Relating to Agency Costs and Auditor Differentiation. *The Accounting Review* 63:4, 663–682.

- Gendron, Yves (2001). The Difficult Client-Acceptance Decision in Canadian Audit Firms. *Contemporary Accounting Research* 18:2, 283–310.
- Geiger, Marshall A. & K. Raghunandan (2002). Auditor Tenure and Audit Reporting Failures. *Auditing: A Journal of Practice ja Theory* 21:1, 67–78.
- Gregory, Alan & Paul Collier (1996). Audit Fees and Auditor Change; An Investigation of the Persistence of Fee Reduction by Type of Change. *Journal of Business Finance ja Accounting* 23:1, 13–28.
- Hay, David & David Davis (2004). The Voluntary Choice of an Auditor of Any Level of Quality. *Auditing: A Journal of Practice ja Theory* 23:2, 37–53.
- Heikkilä, T (2008). *Tilastollinen tutkimus*. 7. uudistettu painos. Helsinki: Edita Prima Oy.
- Ives Group Inc (2012). *Audit Analytics: Audit + Compliance* [online]. Sutton: Ives Group Inc [siteerattu 15.11.2012]. Saatavana World Wide Webistä: <URL:<http://www.auditanalytics.com/0002/audit-compliance.php>>
- Jensen, Michael C. & William H. Meckling (1976). Theory of the Firm: Managerial Behavior, Agency Costs and Ownership Structure. *Journal of Financial Economics* October 1976, 305–360.
- Johnstone, Karla M. (2000). Client-Acceptance Decisions: Simultaneous Effects of Client Business Risk, Audit Risk, Auditor Business Risk and Risk Adaptation. *Auditing: A Journal of Practice ja Theory* 19:1, 1–25.
- Johnstone, Karla M. & Jean C. Berard (2001). Engagement Planning, Bid Pricing and Client Response in the Market for Initial Attest Engagements. *The Accounting Review* 76:2, 199–220.
- Johnstone, Karla M. & Jean C. Berard (2003). Risk Management in Client Acceptance Decisions. *The Accounting Review* 78:4, 1003–1025.
- Johnstone, Karla M. & Jean C. Berard (2004). Audit Firm Portfolio Management Decisions. *Journal of Accounting Research* 42:4, 659–690.

- Jones, Frederick L. & K. Raghunandan (1998). Client Risk and Recent Changes in the Market for Audit Services. *Journal of Accounting and Public Policy* 17, 169–181.
- Kallunki, Juha-Pekka, Petri Sahlström & Mikko Zerni (2007). Propensity to Switch Auditors and Strictness of Legal Liability Environment: The Role of Audit Mispricing. *International Journal of Auditing* 11, 165–185
- Knechel, W. Robert & Ann Vanstraelen (2007). The Relationship between Auditor Tenure and Audit Quality Implied by Going Concern Opinions. *Auditing: A Journal of Practice ja Theory* 26:1, 113–131.
- Knechel, W. Robert, Lasse Niemi & Stefan Sundgren (2008). Determinants of Auditor Choice: Evidence from a Small Client Market. *International Journal of Auditing* 12, 65–88.
- Krishnan, Jagan (1994). Auditor Switching and Conservatism. *The Accounting Review* 69:1, 200–215
- Krishnan, Jagan , Jayanthi Krishnan & Ray G. Stephens (1996). The Simultaneous Relation Between Auditor Switching and Audit Opinion: An Empirical Analysis. *Accounting and Business Research* 26:3, 224–236.
- Krishnan, Jagan & Jayanthi Krishnan (1997). Litigation Risk and Auditor Resignations. *The Accounting Review* 72:4, 539–560.
- Lee, Ho Young, Vivek Mande & Richard Ortman (2004). The Effect of Audit Committee and Board of Director Independence on Auditor Resignations. *Auditing: A Journal of Practice ja Theory* 23:2, 131–146.
- Mande, Vivek & Myungsoo Son (2010). Do Audit Delays Affect Client Retention? *Managerial Auditing Journal* 26:1, 32–50.
- Metsämuuronen, Jari (2006). *Tutkimuksen tekemisen perusteet ihmistieteissä*. 4. Painos Vaajakoski: Gummerus Kirjapaino Oy.

- Morrison, M Ashley (2010). McNemar's test. Teoksessa *Encyclopedia of Research Design*. [online]. Toimittanut Neil J. Salkind. [siteerattu 25.10.2013]. Saatavilla World Wide Webistä: <URL:<http://srmo.sagepub.com/view/encyc-of-research-design/n235.xml>>
- Myers, James N., Linda A. Myers & Thomas C. Omer (2003). Exploring the Term of Auditor-Client Relationship and the Quality of Earnings: A Case for Mandatory Auditor Rotation? *The Accounting Review* 78:3, 779–799.
- Park, Taesung (2002). Is the Exact Test Better than the Asymptotic test for Testing Marginal Homogeneity in 2x2 Tables? *Biometrical Journal* 44:5, 571–583
- Pittman, Jeffrey A. & Steve Fortin (2004). Auditor Choice and the Cost of Debt Capital for Newly Public Firms. *Journal of Accounting and Economics* 37, 113–136.
- Rama, Dasaratha V. & William J. Read (2006). Resignations by the Big 4 and the Market for Audit Services. *Accounting Horizons* 20:2, 97–109.
- Raghunandan, K. & D. V. Rama (1999). Auditor Resignations and Market for Audit Services. *Auditing: A Journal of Practice ja Theory* 18:1, 124–134.
- Sankaraguruswamy, Srinivasan & J. Scott Whisenant (2004). An Empirical Analysis of Voluntary Supplied Client-Auditor Realignment Reasons. *Auditing: A Journal of Practice ja Theory* 23:1, 107–121.
- Schwartz, Kenneth B. & Krishnagopal Menon (1985). Auditor Switches by Failing Firms. *The Accounting Review*, 60:2, 248–261.
- Schwartz, Kenneth B. & Billy S. Soo (1995). An Analysis of Form 8-K Disclosures of Auditor Changes by Firms Approaching Bankruptcy. *Auditing: A Journal of Practice ja Theory* 14:1, 125–136.
- Shu, Susan Zhan (2000). Auditor Resignations: Clientele Effects and Legal Liability. *Journal of Accounting and Economics* 29, 173–205.

Simon, Daniel T. & Jere R. Francis (1988). The Effects of Auditor Change on Audit Fees: Tests of Price Cutting and Price Recovery. *The Accounting Review* 63:2, 255–269.

Tilintarkastuslaki 13.4.2007/459.

Turner, Lynn E., Jason P. Williams & Thomas R. Weirich (2005) An Inside Look at Auditor Changes. *The CPA Journal* Nov 2005, 12–21.

Venuti, Elizabeth K. (2004). The Going concern Assumption Revisited: Assessing a Company's Future Viability. *The CPA Journal* May 2004, 40–43.

Wells, Donald W. & Martha L. Loudder (1997). The Market Effects of Auditor Resignations. *Auditing: A Journal of Practice ja Theory* 16:1, 138–144.

Whisenant, Scott J., Snirivasan Sankaraguruswamy & K. Raghunandan (2003). Market Reactions to Disclosure of Reportable Events. *Auditing: A Journal of Practice ja Theory* 22:1, 181–194

Williams, David D. (1988). The Potential Determinants of Auditor Change. *Journal of Business Finance ja Accounting* 15:2, 243–261.